

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Odsjek za kroatistiku

Katedra za metodiku nastave hrvatskoga jezika i književnosti

Zagreb, 6. rujna 2014.

**Interpretacija i metodički pristup tragičnim i komičnim elementima
u zbirci pripovijetki „Mi smo za pravicu“ Slavka Kolara**

DIPLOMSKI RAD

8 ECTS bodova

Mentor:

dr. sc. Dean Slavić

Studentica:

Željka Kišić

Rad posvećujem onima koji su me otpratili na studij, ali nisu ovdje sada kada ga završavam.

Hvala im na svemu.

SADRŽAJ

1. UVOD	4
2. O KOMICI I TRAGICI.....	5
2.1. Komika i smijeh	5
2.2. Tragika.....	9
3. MOTIVACIJA.....	11
4. INTERPRETACIJA	15
4.1. Zbirka <i>Mi smo za pravicu</i> Slavka Kolara.....	15
4.1.1. Sudnji dan ili kako je Janko Klasnić upoznao slobodu	22
4.1.1.1. Komični elementi	22
4.1.1.2. Tragični junak, tragična krivnja i tragični kraj.....	24
4.1.2. Ženidba Imbre Futača.....	26
4.1.2.1. Komični elementi	26
4.1.2.2. Tragični junak, tragična krivnja i tragični kraj.....	29
4.1.3. Svoga tela gospodar	34
4.1.3.1. Komični elementi	35
4.1.3.2. Tragični junak, tragična krivnja i tragični kraj.....	37
4.1.4. Breza	44
4.1.4.1. Komični elementi	46
4.1.4.2. Tragični junak, tragična krivnja i tragični kraj.....	50
4.1.5. Kriza	52
4.1.5.1. Komični elementi	53
4.1.5.2. Tragični junak, tragična krivnja i tragični kraj.....	53
4.1.6. Mi smo za pravicu.....	55
4.1.5.1. Komični elementi	56
4.1.6.2. Tragični junak, tragična krivnja i tragični kraj.....	57

4.2. Jezična podloga humora	59
4.3. Narav Kolarovoga humora	72
5. UČENIČKE REAKCIJE.....	81
5.1. Osnovna škola	81
5.2. Srednja škola	83
5.3. Analiza učeničkih anketa.....	85
6. ZAKLJUČAK.....	87
7. PRILOZI	88
7.1. Priprema – osnovna škola.....	88
7.2. Priprema – srednja škola	100
7.3. Učenička anketa	112
8. LITERATURA	114
9. SAŽETAK I KLJUČNE RIJEČI	118

1. UVOD

U ovome će se diplomskome radu interpretirati i metodički pristupiti tragičnim i komičnim elementima u zbirci pripovijetki *Mi smo za pravicu* Slavka Kolara. Zbirka ima sljedeće pripovijetke i novele: *Sudnji dan ili kako je Janko Klasnić upoznao slobodu*, *Ženidba Imbre Futača*, *Breza*, *Svoga tijela gospodar*, *Križa* i *Mi smo za pravicu* i u svakoj su od njih u većoj ili manjoj mjeri prisutni komični i tragični elementi.

Na samome početku rada prikazat će se teorijske postavke različitih autora o komici i tragediji. Te će postavke biti uporabljene i u središnjemu dijelu rada u kojemu će se interpretirati komični i tragični elementi u pojedinim pripovijetkama iz Zbirke.

Središnji dio rada – interpretacija – protumačit će i oprimjeriti načine kojima se tragični i komični elementi grupiraju oko određenih likova. Naglasak će se staviti na prikaz tragičnih likova (kao što su Janica iz *Breze*, Janko iz *Sudnji dan ili kako je Janko Klasnić upoznao slobodu*, Ruža i Iva iz *Svoga tela gospodar...*). Boris Tomaševski u *Teoriji književnosti* navodi da se različiti motivi grupiraju i nižu u prikazivanju likova. Posebnu će se, dakle, pozornost posvetiti metodičkom pristupu likovima, odnosno likovi će biti središte od kojega će se polaziti u interpretaciji tragičnih i humorističnih motiva. Pripovijetke sadrže i elemente tragične krivnje, ponegdje i tragičnoga kraja, pa će se i ti elementi posebno ispitati.

U poglavljima koja slijede analizirat će se jezična podloga humora u Kolarovoj zbirci *Mi smo za pravicu*, a dat će se i kratak pregled članaka različitih teoretičara koji su pisali o Kolarovu humoru u kojemu prevladavaju simpatični, a ne antipatični tonovi. Te teorijske postavke učenici mogu pročitati kod kuće, napraviti kratke bilješke te na satu obavijestiti ostale učenike o onome što su pročitali.

Završni dio rada analizirat će učeničke reakcije nakon održanih sati na kojima su se propitivali komični i tragični elementi u pripovijetki *Breza* Slavka Kolara. Sati su se održali jednome osmome razredu u Osnovnoj školi Rudeš te u jednome prvome razredu u Ekonomsko-turističkoj školi Karlovac. Budući da su učenici na kraju sata ispunjavali ankete, na samome kraju ovoga rada pozornost će se posvetiti analizi učeničkih anketa.

2. O KOMICI I TRAGICI

2.1. Komika i smijeh

Hrvatska enciklopedija definira komiku¹ kao ono što pobuđuje smijeh i veselost. Komika se kao specifična estetska kategorija zasniva na nekom protuslovlju, npr. kao opreka onoga što je zbiljski predmet komike (osobe, stvari, stanja, događaja) i načina kakvim se taj predmet predstavlja ili pričinja; kao sukobljavanje kontrastnih simbolika, prepletanje idejno-sadržajnoga i značajnoga s besmislenim i beznačajnim, velikoga i uzvišenoga s malim i banalnim, otmjenoga i dostojanstvenoga s prostim i nezgrapnim, duhovnoga i materijalnoga... To je protuslovlje između subjekta-pojedinca i apsoluta, beskonačne slobode i ograničenosti konačne egzistencije, ideje i pojave.²

Prema Aristotelu, komika je uvijek pogreška, zabluda ili izobličenost, ali bezbolna i neškodljiva. T. Hobbes bit komike nalazi u neočekivanosti (iznenađenju), koja je praćena naglim buđenjem osjećaja vlastite nadmoći, pobjede nad tuđom ili vlastitom inferiornošću. I. Kant drži da u osnovi komičnoga leži doživljaj protusmislenoga. Prema Kantu, smijeh nastaje kao ugodno oslobađanje energija okupljenih u nekom očekivanju, koje se rasplinulo u ništavilu. A. Schopenhauer drži da komičnost niče iz „odjednom uočene nepodudarnosti između nekog pojma i realnoga predmeta“. Prema T. Lippsu, komične situacije nastaju kada nešto malo i beznačajno zahtijeva da bude veliko i značajno, pa komično određuje kao „iznenađujuće maleno“. Za H. Bergsona komično je „kretanje bez života“, tj. onaj aspekt ljudskoga ponašanja po kojem čovjek, stavljen u okove neprirodnoga automatizma, iskrivljeno zrcali pravi stvaralački život.³

Komično je od najstarijih vremena jedna od stalno prisutnih i teorijski tumačenih estetičkih kategorija. Vladimir Prop drži da je smijeh tipično ljudski fenomen te da drugi fenomeni organske prirode (životinje i biljke) ili neorganske tvari mogu biti predmetom komičnoga samo ukoliko podsjećaju na čovjeka ili ga na razne načine imitiraju. Budući da se čovjek od neorganske prirode razlikuje svojim načelom duhovnosti (što podrazumijeva

¹ Tal. comica, od comico < lat. Comicus < grč. κωμικός: veseo, šaljiv (Brozović 2003: 66).

² Brozović 2003: 66, 67.

³ Brozović 2003: 66, 67.

intelekt, volju i emocije), smiješno je redovito manje ili više povezano s čovjekovim duhovnim životom.⁴

Prop razlikuje pet oblika (vrsta) smijeha: *zao (ciničan)*, *vedar*, *obredni*, *raskalašeni i dobroćudni* smijeh. *Zao* je smijeh po psihološkoj sličnosti Prop približio *ciničnom*, ali ih ipak međusobno razlikuje jer je prvi prouzročen tobožnjim nedostacima, a drugi bezosjećajnim, zluradim odnosom prema tuđoj nesreći. *Vedar* smijeh je smijeh radosne i vesele razbibrige, kojoj povod nije značajan. On pomaže da se lakše savladaju životni problemi, a primijenjen u umjetničkome djelu može imati i značajnu estetičku funkciju. *Obredni* je smijeh bio sastavni i nerazdvojni dio raznih obreda.⁵ *Raskalašeni* je smijeh najglasniji i najbučniji. To je demokratski, tzv. „pučki smijeh“, koji je bio njegovan na kršćanskim pučkim svetkovinama (karnevalima i pokladama). Ovaj je smijeh imao naglašeni socijalni karakter jer je barem privremeno rušio sve postojeće imovinske, stališke i druge granice te je tako služio kao svojevrstan „ventil“. *Dobroćudni* je humor lak, bezazlen i njega većinom prati osjećaj duhovne srdačnosti.⁶ Ovomu tipu humora pripada humor Kolarovih pripovijetki iz zbirke *Mi smo za pravicu*, o čemu će više biti riječi u nastavku ovoga rada.

Prop navodi da dobroćudni smijeh najčešće prati osjećaj duhovne srdačnosti. U njemu nema elemenata sarkazma i zluradosti. Neki teoretičari poriču mogućnost dobroćudnoga smijeha. Bergson je, primjerice, držao da smijeh zahtijeva kratkotrajnu „anesteziju srca“. To bi značilo da čovjek, da bi se smijao, na kratko vrijeme mora biti surov, bezosjećajan i neosjetljiv na tuđu nesreću. Prop se s tom tvrdnjom ne slaže i drži da je dobroćudni smijeh koji ne zahtijeva nikakvu „anesteziju srca“ ipak moguć. Kao primjer navodi dobroćudni smijeh u Čehovljevoj *Dušici*, Puškinovim *Mrtvim dušama* te u Dickensovim, a donekle i u Tolstojevim djelima.⁷

Za Aristotela je bilo prirodno da prigodom definicije komedije pođe od tragedije kao njezine suprotnosti. Prop se ne slaže s takvim stajalištem te drži da suprotstavljanje komičnoga tragičnome ne otkriva bit i specifičnost komike. Napominje i da su neka djela po stilu komična, ali su po sadržaju tragična.

⁴ Usp. Prop 1984: 12.

⁵ U mnogim narodima pri završetku zime ili kalendarskog početka nove godine priređivani su razni smiješni obredi. (usp. Prop 1984: 15)

⁶ Usp. Prop 1984: 14 – 16.

⁷ Usp. Prop 1984: 137 – 143.

Uz pojam komičnoga nerijetko su se vezali isključivo negativni pojmovi: komično je prikazivano kao nešto nisko, beznačajno, beskrajno malo i materijalno. Prop drži da to kazuje o negativnome odnosu prema smijehu i komici uopće, kao i o omalovažavanju komike. U 19. su se stoljeću pojavile teorije o dvama oblicima komičnoga – nižem i višem. U niže su manifestacije komike najčešće svrstavani elementi farse, kakvi su crveni nosovi, debeli trbusi, nepristojne riječi, gužve, tučnjava, krađe i slično. Prop naglašava da se ne može poći od takve teorije jer bi se u tome slučaju odbacio veliki dio naslijeđa naših klasika (Aristofan sa svojim komedijama, Molière, Gogolj i mnogi drugi autori).⁸

Henri Bergson kaže da smijeh s jedne strane služi kako bi kaznio rastresenost onoga kome se smijemo i da bi ga trgnuo iz sna. Uvijek malo ponižavajući za onoga na koga se odnosi, smijeh je, napominje Bergson, neka vrsta društvene poruge. „Smijeh kažnjava neke mane otprilike onako kao što bolest kažnjava neka pretjerivanja pogađajući nedužne, štedeći krivce, imajući na umu opći rezultat...”⁹ S druge strane, Bergson također drži da smijeh nije uvijek isključivo sredstvo kažnjavanja. Katkad osoba kojoj se smijemo u nama može pobuditi suosjećanje. U tome slučaju govorimo o dobroćudnome i blagonaklonome smijehu.¹⁰

Bergson napominje i da ne postoji komično izvan onoga što je u pravom smislu – ljudsko. Neki pejzaž može biti lijep ili ružan, uzvišen ili beznačajan, ali nikada neće biti komičan. Čovjek će se smijati nekoj životinji tek onda kada kod nje otkrije neki oblik ljudskog ponašanja ili ljudski izraz.¹¹ Na isti način razmišlja i Prop.

Northrop Frye drži da je načelo humora „načelo da je jednakomjerno ponavljanje, književna imitacija ritualne vezanosti, smiješno.”¹² Frye napominje da prekomjerno ili besciljno ponavljanje pripada komediji jer je smijeh djelomice refleks i može se, poput drugih refleksa, uvjetovati jednostavnim ponavljanim uzorcima. Kao jedan od primjera navodi ponavljanja u komičnim stripovima u kojima neki lik (primjerice žderonja, goropadnica i slično), postaje smiješnim tek nakon što određeno ponašanje ponavlja dan za danom nekoliko mjeseci.¹³

⁸ Usp. Prop 1984: 23.

⁹ Bergson 1987: 125.

¹⁰ Usp. Bergson 1987: 88, 123.

¹¹ Usp. Bergson 1987: 10.

¹² Frye 1979: 192.

¹³ Usp. Frye 1979: 192.

Humor se temelji na konvenciji. Humor zahtijeva sporazum o tomu da su pojedine stvari (npr. slika žene kako tuče muža) prema konvenciji smiješne. Uvođenje karikature u kojoj muž tuče ženu, napominje Frye, čitatelju bi zasmetalo jer bi to značilo da mu valja naučiti novu konvenciju.¹⁴

Komika se može podijeliti na sljedeće tri vrste: situacijsku komiku, karakternu komiku i komiku riječi. Situacijska komika opisuje smiješne situacije, karakterna opisuje osobe i njihov govor, dok je komika riječi povezana s humorističnim pripovijedanjem.¹⁵

Rowan Atkinson, predstavnik britanskog humora poznat po ulozi Mr. Beana, u svojem predavanju u dokumentarnome filmu *Funny Business* objašnjava načine postizanja humora. Atkinson navodi da osobe i predmeti mogu biti smiješni u sljedećim uvjetima: ako se ponašaju na neobičan način, ako se nalaze na neobičnome mjestu te kada predstavljaju lažne veličine.¹⁶

Simon Crichtley drži da je humor lokalni i da je smisao za humor obično određen kontekstom. Kao primjer navodi prevođenje iznimno smiješnoga vica na neki strani jezik. Pritom se nailazi na uljudno razumijevanje jer je, kako navodi Crichtley, prevoditi humor strahovito teško, a možda i nemoguće. Prema Crichtleyju, humor je „oblik kulturnoga znanja pripadnika određene skupine pa bi se uistinu moglo reći da djeluje kao jezični obrambeni mehanizam.“¹⁷ Crichtley napominje i da razni oblici neverbalnoga humora mogu prelaziti jezične granice. Dokaz tomu je veliki uspjeh koji je u 16. i 17. stoljeću po cijeloj Europi uživala *commedia dell'arte*, kao i popularnost raznih oblika pantomime i komedije nijemog filma, kao u slučaju Charlieja Chaplina i Mr. Beana.¹⁸

Crichtley razlikuje *smijeh* i *smiješak*. Smiješak je skrušen, tih, prigušen i sjetan. Smiješak se razlikuje od smijeha jer mu nedostaje eksplozivnost. U njemu postoje obuzdanost i diskrecija. Smiješak govori, ali ne glasno i njegova je rječitost šutljiva. Bučna tjelesnost smijeha kod smiješka zamijenjena je nježnom igrom crta lica. Crichtley napominje da je za njega upravo smiješak snažan simbol čovjeka, tiho priznavanje vlastite ograničenosti. Za njega je smiješak smijeh koji se smije smijehu i onome što je nesretno. On ne donosi nesreću,

¹⁴ Usp. Frye 1979: 254.

¹⁵ Izvor: www.ff.uni-lj.si/oddelki/slovenistika/mh/humor.ppt. (Pregled: 20.05.2014.)

¹⁶ Izvor: <http://en.wikipedia.org/wiki/Humour>. (Pregled: 22.05.2014.)

¹⁷ Crichtley 2007: 70.

¹⁸ Usp. Crichtley 2007: 69.

nego lucidnost utjehe, on oslobađa i uzvisuje. Critchleyjevo je mišljenje da je smiješak zapravo mnogo radosniji, zabavniji, ali i mnogo tragičniji od smijeha.¹⁹ Takav se smijeh ostvaruje i u Kolarovim pripovijetkama iz zbirke *Mi smo za pravicu*.

2.2. Tragika

Hrvatski jezični portal tragiku²⁰ definira kao: 1.) ono što ima svojstvo tragičnoga, što ulijeva žalost; 2.) samo to svojstvo prisutno npr. u nekom događaju; potresenost, veliku nesreću. Tragedija²¹ je definirana kao dramska vrsta koja prikazuje životne i moralne sukobe između likova i naravi, završava velikom nesrećom i uništenjem glavnoga lika ili glavnih likova te kao dramatičan, nesretan, često grozan događaj, posebno onaj u kojem ima ljudskih žrtava.²²

Tragično je ono što izaziva strah i sažaljenje i povezano je s tragičnom krivnjom i nesretnim (tragičnim) završetkom. Čitatelj se sažaljuje nad nesretnim likom i njegovom dubokom patnjom i očajem. Lik je tragičan ako djeluje iz nekoga pozitivnoga principa i ako radi toga trpi i tragično pogiba.²³ U mnogim tragedijama lik postaje tragičan onda kada dođe u sukob s grubom silom i zakonom. U Kolarovim je pripovijetkama iz zbirke *Mi smo za pravicu* posebno izražena tragika ženskih likova, što ću protumčiti u nastavku ovoga rada.

Prema Aristotelu, tijekom tragedije uključuje priznanje i patnju, kao i kartazu žalosti i straha. Objekt žalosti je nezaslužena nesreća, a objekt straha je predstojeća nesreća. Aristotel drži da tipičan junak tragedije nije ni zločinac, ni pravednik. Ako se zlom čovjeku događa neka nesreća tada to u čitatelju ne budi ni čovjekoljublje, ni sažaljenje, ni strah. Ako se nesreća događa pravednome čovjeku, ni to ne budi strah i sažaljenje, već je to, prema Aristotelu – opačina. Tragičan je dakle junak negdje na sredini: on se ne odvađa ni svojom

¹⁹ Usp. Critchley 2007: 105 –110.

²⁰ Grč. τράγος (trágos) – jarac (simbol boga Dioniza, prinošen mu je kao obredna žrtva). Izvor: <http://en.wiktionary.org/wiki/tragic>. (Pregled: 21.05.2014.)

²¹ Lat. tragoedia ← grč. tragōidia: jarčeva pjesma ≈ trágos: jarac + ōidē: pjesma; tragikós: tragičan. (Izvor: <http://hjp.novi-liber.hr/>) (Pregled: 21.05.2014.)

²² Izvor: <http://hjp.novi-liber.hr/>. (Pojam: *tragika*; pregled: 21.05.2014.)

²³ Usp. Zenko 1998: 8.

krepošću i pravednošću, niti mu se nesreća dešava radi zloće, već radi neke pogreške zbog koje je kriv pred svijetom te zbog toga mora tragično stradati.²⁴

Adrian Poole navodi različite nositelje tragične krivnje. Oni mogu biti: 1.) volja ljudima nadređenih bića; 2.) cijeli društveni sustav (kako je to u slučaju tragičnih junaka iz Kolarove zbirke); 3.) pokvarenost samoga negativca; 4.) pogrešna odluka junaka slična naivnosti; 5.) nesvjesni prijestup pozitivnoga lika (primjer je Iva iz pripovijetke *Svoga tela gospodar* koji je svojim nesvjesnim prijestupom – time što je slučajno zaspao dok je na livadi čuvao kravu – postao nositeljem tragične krivnje).²⁵

S obzirom na nevinost, odnosno krivnju junaka ili stupanj njegova uspjeha, Frye dijeli tragediju u šest stupnjeva: 1.) prvu vrstu čine tragedije koje su pune junakova dostojanstva u odnosu na druge likove (primjer takvoga junaka iz Kolarove zbirke je Janko Klasnić iz pripovijetki *Sudnji dan ili kako je Janko Klasnić upoznao slobodu* i *Mi smo za pravicu*); 2.) u drugome se stupnju naglašava nevinost u smislu neupoznatosti sa zlom (ovakvome tipu junaka pripadaju primjerice Adam i Eva, a primjer takvoga junaka je i Janica iz pripovijetke *Breza*); 3.) na trećem se mjestu nalaze tragedije u kojima je junakova konačna pobjeda jako naglašena (primjer takvoga junaka je Edip na Kolonu); 4.) junak četvrte vrste tragedija sve se više kreće prema krivnji (primjerice Leone Glembaj²⁶); 5.) petu vrstu predstavljaju oni likovi koji imaju manje slobode od publike (primjer takvih junaka su kralj Lear i Job); 6.) u zadnjem se stupnju nalaze scene sakaćenja i muke, a Frye ovdje također spominje i demonske rituale u javnim sakaćenjima (primjer junaka koji pripada ovome tipu je Okovani Prometej).²⁷

Tragični junak doživljava tragičan kraj. Drama koja završava kompromisom ne može biti tragedija. Za razliku od odmetnika koji proklinje Boga i umire, buntovnika koji u bijesu razara sve oko sebe, cinika koji se porugom i prijezirom distancira od svega ili od stoika koji mirno trpi i podnaša svoju nesreću, tragični čovjek protestira, opire se, pati i spoznaje.²⁸ Tragični junak čini ono što mora i to čini u ime pravde, bez obzira što taj čin završava nesrećom.²⁹

²⁴ Usp. Aristotel 1977: 30, 31.

²⁵ Usp. Poole 2006: 44 – 55.

²⁶ Usp. Slavić 2011: 480.

²⁷ Usp. Frye 248: 252.

²⁸ Usp. Dukat 1981: 120.

²⁹ Usp. Musa 2004: 67.

3. MOTIVACIJA

S učenicima je moguće razgovarati o općenitim životnim situacijama koje su kod njih izazvale smijeh ili sažaljenje. Učenike se može pitati jesu li ikada vidjeli ili doživjeli nešto što je istodobno bilo i smiješno i žalosno. Moglo bi ih se potaknuti da komentiraju rečenicu „Ne znam bih li se smijao ili plakao.“ i da navedu neke situacije u kojima su se i sami tako osjećali. Učenike se može pitati drže li da je katkad tanka granica između komičnoga i tragičnoga. Svoj odgovor mogu pokrijepiti primjerima iz vlastitoga života ili primjerima iz pripovijetki iz zbirke *Mi smo za pravicu* Slavka Kolara. Kao motivacija mogu poslužiti i citati o smijehu i tuzi hrvatskoga slikara, književnika i pedagoga Stipe Golca, za kojega je Dragutin Rosandić rekao da je „jedan od najplodnijih i najzapaženijih hrvatskih aforističara“³⁰: *Nasmijano srce neće od tuge oboljeti. Smijeh tugu rastjeruje. Zato što su manje imali, više su se smijali.*³¹ i sl.

Učenici također mogu komentirati Kolarovu izjavu „Smijeh je čovjeku potreban kao i suze, a često i dolazi sa suzama, kao ventil za olakšanje unutarnje napetosti, da se razgali srce i duša, ali i za porugu, za napadaj i obranu.“³² Učenike se može pitati slažu li se s Kolarovom tvrdnjom i drže li da je smijeh dobro oružje u borbi protiv nepravde, tlačenja, životnih nedaća i problema. S učenicima se može razgovarati i o tome drže li da je neprijatelju na njegove negativnosti bolje odgovoriti smijehom ili protunapadom. U čemu će on više uživati, odnosno što će ga više zasmetati?

Jedna od zanimljivih motivacija može biti i odlazak s učenicima na izložbu posvećenu životu i radu Slavka Kolara. Jedna takva izložba održana je nedavno u Čazmi. U povodu 122. godišnjice rođenja i 50. godišnjice smrti književnika Slavka Kolara Centar za kulturu – Gradski muzej Čazma pripremio je izložbu „Smijehom kroz suze Slavka Kolara“. Izložba koju su financijski potpomogli Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, Bjelovarsko-bilogorska županija i Grad Čazma bila je otvorena za posjetitelje od 29. studenoga 2013. do 20. siječnja godine 2014. Ista se izložba mogla pogledati i od 20. siječnja do 28. veljače godine 2014. u Gradskom muzeju Bjelovar. Temeljeći se na monografiji Zvonimira Kulundžića „Slavko Kolar i njegovo vrijeme“, izložba je predstavila život i djelo Slavka

³⁰ Usp. Golac 2001: 169.

³¹ Golac 2001: 153.

³² Težak 1995: 29.

Kolara, što je uključilo i tekstove iz agronomije.³³ Ova izložba može poslužiti kao zanimljiva motivacija za interpretaciju komičnih i tragičnih elemenata u pripovijetkama iz zbirke *Mi smo za pravicu*.

Slika 1. Izložba „Smijeh kroz suze Slavka Kolara“ u Čazmi

S učenicima se može razgovarati i o brojatici koja se javlja kao lajtmotiv u filmu *Breza*:

*Jesu l' ono dva pandura?
Bormeš su to dva pandura.
Je li ono jedna pura?
Bormeš je to jedna pura.
Jedna pura, dva pandura,
svakom dojde smrtna vura.*

*Je li ono mladi popa?
Bormeš je to mladi popa.
Je l' on jaši pokraj plota?
Bormeš jaši pokraj plota.*

³³ Izvor: <http://www.cazma.hr/vijesti-iz-kulture/smijeh-kroz-suze-slavka-kolara/>. (Pregledano: 10.05.2014.)

*Pokraj plotu jaši popa.
Jedna pura, dva pandura,
svakom dojde smrtna vura.*

*Je li ono lepi pucek?
Bormeš je to lepi pucek.
Je li ono črni cucek?
Bormeš je to črni cucek.
Črni cucek, lepi pucek,
pokraj plotu jaši popa,
jedna pura, dva pandura,
svakom dojde smrtna vura.*

*Jesu l' ono ženske gaće?
Bormeš su to ženske gaće.
Jesu l' ono vel'ke daće?
Bormeš su to vel'ke daće.
Vel'ke daće, ženske gaće.
Črni cucek, lepi pucek,
pokraj plotu jaši popa,
jedna pura, dva pandura,
svakom dojde smrtna vura.*

Učenike se može pitati izaziva li ova brojčalica kod njih smijeh ili ih na neki način provocira. Učenici bi mogli imati podijeljeno mišljenje o navedenoj brojčalici: moguće je da bi kod jednoga dijela učenika brojčalica izazvala smijeh, ali i da bi kod nekih učenika izazvala i prosvjed. Učenici mogu držati da se njome izrugava nešto što je ozbiljno i tragično i s čime se ne bi trebalo šaliti jer se u istim strofama spominju ženske gaće, životinje („cucek“ i pura) i smrt.

Učenicima se može pustiti scena iz filma *Breza* koja izaziva i smijeh i suze (primjerice scena u kojoj žalovanje Janičine obitelji, rodbine i susjeda koji bdiju pokraj njezina mrtva tijela malo pomalo prerasta u pjesmu, viku, smijeh). Tu scenu mogu usporediti s pripovijesti o Jakobu Dugijanu iz pripovijetke *Breza*. S učenicima se može razgovarati i o tome postoji li u

navedenoj sceni iz filma više komičnih ili tragičnih elemenata. Učenicima se može pustiti i tragikomična scena iz filma *Svoga tela gospodar* u kojoj Iva bježi od svoje Rože na dan njihova vjenčanja kako ne bi morao konzumirati brak. Na temelju odgledane scene učenici bi trebali zaključiti prevladavaju li u njoj komični ili tragični elementi. S učenicima se može razgovarati i o tome dolaze li tragični i komični elementi više do izražaja u spomenutim pripovijetkama ili u filmovima.

Učenicima se na slikokazu može prikazati sljedeći citat Antona Pavloviča Čehova koji govori o naravi seljaka te učenici mogu raspraviti o tome citatu i primijeniti ga na djela iz zbirke *Mi smo za pravicu* Slavka Kolara uspoređujući seljake iz Kolarovih pripovijetki sa seljakom kakvoga je opisao Čehov u svojim *Mužicima*:

Seljaci žive gore od stoke. Oni su grubi, nečasni, pijani, žive nesložno, neprestano se svađaju, jer se ne poštuju, boje se i sumnjaju jedan na drugoga... Tko drži krčmu i opija narod? Seljak. Tko je okrao susjeda, tko ga je zapalio, tko je lažno svjedočio na sudu za bocu rakije? Tko u okružnim i drugim skupštinama prvi ratuje protiv seljaka? Seljak...

Ali ipak su oni ljudi, oni trpe i plaću kao ljudi, a u životu njihovu nema ničega takva za što se ne bi moglo naći opravdanje. Težak rad, od kojega noću boli tijelo, jake zime, slaba berba, oskudica u zemlji, a pomoći nema, niti joj se imaš otkud nadati. Oni što su bogatiji i jači od njih pomoći im ne mogu jer su i sami grubi, nečasni, pijani, i sami psuju i ruže tako isto odvratno; najsitniji činovničić ili vlastelinski nadzornik imanja ponaša se sa seljacima kao sa skitnicama, pa čak i kmetovima i crkvenim tutorima govore „ti“ i misle da mjera od ljudi koristoljubivih, gramzljivih, razvratnih, lijenih, koji nalijeću na selo samo zato da ga uvrijede, opljačkaju, zastraše.³⁴

³⁴ Citat preuzet od: Kovačić 1937: 384.

4. INTERPRETACIJA

4.1. Zbirka *Mi smo za pravicu* Slavka Kolara

Zbirka *Mi smo za pravicu* Slavka Kolara sastoji se od sljedećih pripovijetki i novela: *Sudnji dan ili kako je Janko Klasnić upoznao slobodu*, *Ženidba Imbre Futača*, *Breza*, *Svoga tela gospodar*, *Kriza* i *Mi smo za pravicu*.³⁵ Radnja tih pripovijetki i novela zbiva se u istom ambijentu, u siromašnim selima oko Velikoga Gnjezda, a opisi sredine, ponašanje seljaka i njihov dijalektni govor temelji se na Kolarovom osobnom iskustvu iz razdoblja kada je službovao u Hruševcu Gornjem kraj Kravarskog gdje je, kako sam piše u svojoj autobiografiji, „imao sreću upoznati razne Klasniće, Futače, Labudane i Brezovce“.³⁶

Pripovijetke i novele sadržane u Kolarovoj zbirci *Mi smo za pravicu* prvi puta objavljene godine 1936. u nakladi Matice hrvatske, obogatile su hrvatsku pripovjednu književnost osebnim prilogom – svoj je osoban i prepoznatljiv umjetnički idiom stvorio vještom upotrebom regionalizma kao književne građe.³⁷ Kolar nije selu i liku seljaka posvetio nekoliko pripovijetki, već čitavu jednu zbirku.

Boris Tomaševski u *Teoriji književnosti* navodi da se različiti motivi grupiraju i nižu u prikazivanju likova. Likovi su živi nositelji motiva. Lik je vodeća nit koja omogućuje snalaženje u nagomilanim motivima i pomoćno sredstvo za sređivanje pojedinih motiva.³⁸ Likovi su, dakle, središte od kojega se polazi u interpretaciji tragičnih i humorističnih motiva u pripovijetkama iz zbirke *Mi smo za pravicu* Slavka Kolara. Posebna će se pozornost posvetiti sociološkom pristupu interpretaciji, odnosno socijalnoj karakterizaciji lika. Tim se pristupom utvrđuju socijalne odrednice lika: socijalno porijeklo, klasna pripadnost, društvena prilagođenost, utjecaj društvene sredine (odnosno klase, staleža) na ponašanje, stavove i gledište lika.³⁹

³⁵ Prva i posljednja pripovijetka (*Sudnji dan ili kako je Janko Klasnić upoznao slobodu* i *Mi smo za pravicu*) očito su bile pisane upravo za ovu zbirku s namjenom da posluže kao kompozicijski okvir knjige. One prije godine 1936. nisu bile nigdje objavljivane, za razliku od ostalih četiriju središnjih pripovijetki koje su prethodno tiskane u periodu od godine 1928. do 1935. (usp. Visković 1996: 55)

³⁶ Usp. Banas 2011: 42.

³⁷ Usp. Frangeš, Žmegač 1998: 265.

³⁸ Usp. Tomaševski 1998: 35.

³⁹ Usp. Diklić 1978: 146.

Pripovijetke *Ženidba Imbre Futača*, *Svoga tela gospodar* i *Breza* opisuju ekonomski položaj, socijalnu bijedu i prosvjetnu tamu sela. Prikazan je u tim pripovijetkama spori tridesetogodišnji razvoj osvješćivanja seljaka, koji u *Krizi* oštro razmišlja, a u pripovijetki *Mi smo za pravicu* obračunava se još sređenije, odlučnije i proračunatije.⁴⁰

Slavko Kolar svoje seljake iz zbirke *Mi smo za pravicu* prikazuje u čvrstoj poveznici sa životom koji provode i s društvenim sistemom kojega su članovi. Prikazuje ih u uzajamnoj zavisnosti seoske i obiteljske zajednice. Kolar uvjerljivo prikazuje sklad tih teških, tmurnih i neskladnih elemenata kojima su izloženi njegovi likovi. Opisu seljaka ne pristupa ni odviše patetično, ni odviše sentimentalno. On nije moralni sudac, a i patetičnost i sentimentalnost razvijaju se na osnovi moralizatorskoga stava prema prikazanome svijetu.⁴¹

Selo je u ovoj Zbirci književno percipirano očima grada: ono nije gledano očima seljaka, već s motrišta agronoma (što je Kolar i bio po struci). Taj motrilac dobro poznaje selo, seljaka, seoski život i običaje. To se očituje u Kolarovim digresijama koje poglede seoskoga svijeta zamjenjuju pogledima *na* seoski svijet.⁴² O Kolarovim će digresijama više riječi biti u poglavlju *Jezična podloga humora*.

U Kolarovoj interpretaciji selo je prikazano realno i objektivno sa svim svojim pozitivnim i negativnim osobinama. Seosku je sredinu sam Kolar vrlo dobro poznao.⁴³ Kolar se istodobno i smije i ruga lijenosti, egoizmu i tvrdoglavosti našega seljaka, kao što objektivno ukazuje i na sve negativne utjecaje grada i čitavoga društvenoga uređenja na toga istoga seljaka. Takav Kolarov stav – stav dobroćudnoga i pozitivnoga odnosa prema seljaku, proizlazi u prvome redu iz njegova vlastitoga saznanja o tome da je seljak samo žrtva društvenoga sloja kojega čine poluintelektualci-karijeristi.⁴⁴

Čitavi niz kompleksnih odnosa, života i atmosfere našega sela Kolar je gotovo simbolički uokvirio u dvije pripovijetke koje otvaraju i zatvaraju Zbirku: *Sudnji dan ili kako je Janko Klasnić upoznao slobodu* i *Mi smo za pravicu*. Glavni je junak tih pripovijetki seljak

⁴⁰ Usp. Kovačić 1937: 388.

⁴¹ Usp. Škreb 1961: 653, 654.

⁴² Usp. Škreb 1961: 653, 654.

⁴³ Kolar sam piše u svojoj autobiografiji: „U siječnju g. 1926. reaktiviran i postavljen upravnikom državnoga dobra u Hruševcu Gornjem kraj Kravarskog, 22 kilometra daleko od prve željezničke postaje i pošte, a 6 kilometara od prve crkve i škole. U tom je kraju imao sreću upoznati razne Klasniće, Futače, Labudane i Brezovce.“ (Šicel: 1964: 12)

⁴⁴ Usp. Šicel 1964: 13.

Janko Klasnić. Uokviren vremenom između godine 1918. i 1935., taj junak simbolizira sudbinu našega hrvatskoga seljaka u cjelini. Janka u prvoj pripovijetki pratimo kao dječaka, a u drugoj on je već zreli muškarac. Jankove su mladenačke uspomene povezane s batinama koje je dobio prigodom stvaranja nove države SHS jer je uzeo fenjer koji mu se našao na putu. Logika mu je tipična za seljaka koji živi tlačen i iskorištavan, pa je zbog svega toga pomalo i bezvoljan:

Dobro je – mislio je, sav u vatri – ako su me osudili na deset batin, nek su!... Oni su mislili da sem ukral, kak su i drugi krali. Strogoća je velika, a nije sloboda... To je v redu!... Na deset sem osuđen – brojil ih doduše nisem – ali mislim da je bilo točno. Samo onu jedanajstu, nju mi ni smel dati onaj mladi oficir za koga veliku da je fiškalov sin. Ako je i fiškalov sin, zato nije sudec, a brez suda nije smeti batine deliti. To već nije pravica!...

(Sudnji dan ili kako je Janko Klasnić upoznao slobodu, str. 55)

I u drugoj pripovijetki Janko Klasić, sada već čovjek u zrelim godinama, opet dobiva batine. Janko biva premlaćen *žandarskih kundakom*, ali bez obzira na to on ne gubi nadu te i dalje tvrdoglavo i uporno vjeruje u pravdu i bolje sutra, što kazuje u razgovoru s doktorom Kotarskim⁴⁵:

–...Ali bude došlo sunce i pred naša vrata, i onda mi bude onaj, ki mi je zube stukel, dal i nove delati!... O svom trošku!... Ili on ili onaj, ki mu je zapovedal takve stvari delati.

– He he, moj Janko, nećeš ti toga tako skoro dočekati!

– Možda i bum! – nastavio Janko uporno. – Znate kak je, mi smo za pravicu. Mi u pravicu verujemo i mi se ne damo...!

(Mi smo za pravicu, str. 243)

Učenici mogu usporediti u kojoj se mjeri i je li se uopće promijenio lik Janka Klasnića u prvoj i posljednjoj pripovijetki iz Zbirke. Mogu i pronaći citate u kojima Janko iznosi svoje

⁴⁵ Usp. Šicel 1964: 13.

viđenje slobode u svakoj od tih pripovijetki. Na temelju tih citata mogu zaključiti mijenja li se njegovo viđenje i odnos prema slobodi u dječjačkoj, i kasnije, u odrasloj dobi.

Između tih batina i tvrdoglave vjere u bolje sutra Kolar je, opisujući svoje seoske junake, prikazao čitav mozaik slika i prizora težine i bijede seljačkoga života. Ti se prizori prostiru od posve naturalističkih scena u kojima iz toga našega primitivnoga i zaostaloga čovjeka progovara ono animalno pa sve do izrazito lirskih scena u kojima glavni junaci kao žrtve uvriježenih tradicija, borbe za egzistenciju i života svedenoga na najnižu razinu nose tragediju vlastite individualne ličnosti.⁴⁶ Mnogim je likovima materijalna imovina (ili gubitak iste) na neki način uzrok nesreće i tuge: Ivi (*Svoga tela gospodar*) gubitak krave izazvan njegovom nepažnjom na paši, Ljubi Dugijanki (*Ženidba Imbre Futača*) također krava koju dobiva kao miraz, a i drugim likovima njihove svinje i junice, žito i vino, staje, zemlja... Budući da ima tako malo, seljaku svaki gubitak imovine predstavlja opasnost za egzistenciju.

Četiri središnje, „uokvirene“ pripovijetke tematski su povezane. Radnja tih pripovijetki zbiva se u istome ambijentu – u siromašnim selima u okolini Velikoga Gnjezda. Premda je velik dio tih pripovijetki posvećen temi preživljavanja u iznimno oskudnim uvjetima, u siromaštvu koje često i moralno degradira ljude, Kolar posebnu naklonost gaji prema onim likovima koji su ispod surovih i tvrdih fizionomija ipak uspjeli očuvati ljudsku toplinu i osjećajnost. Ti likovi vrlo često dolaze u sukob sa svojom sredinom koja teško prihvaća one koji „iskaču iz okvira“.⁴⁷

Kolarovi seoski junaci često i sami djeluju jednako kao i njegovi poluinteligentni likovi s kojima se obračunao u svojim prijašnjih zbirkama. Ipak, njihovo lukavstvo i poneke izrazito nehumane geste posve su različitoga podrijetla od onih koje nose njegovi poluintelektualci. Dok tim poluintelektualcima u osnovi svega leži politička i karijeristička misao, seljaku su komponentne lukavstva i tvrdoglavosti jedina obrana vlastite životne egzistencije i ljudskog samoodržanja u sredini u kojoj žive.⁴⁸

Od pisca koji se u zbirci *Nasmijane pripovijesti* bavio karikaturalnim konstruktima, Kolar je u zbirci *Mi smo za pravicu* izrastao u oblikovatelja autentičnih likova intenzivnoga unutarnjega života. Posebno je značajna dramatika unutarnjega proživljavanja i silna

⁴⁶ Usp. Šicel 1936: 14.

⁴⁷ Usp. Visković 1996: 56.

⁴⁸ Usp. Šicel 1964: 13.

emotivna energija koju posebno nose ženski likovi (Janica, Roža, Ljuba Dugijanka). Velimir Visković Kolara naziva „jednim od najboljim poznavalaca ženske psihe i realizatora ženskih karaktera“.⁴⁹ S učenicima valja razgovarati o tome je li tragika izraženija kod ženskih ili muških likova. Pritom tragičnost likova valja dovesti u poveznicu s mjestom, kao i s vremenom radnje. Učenici trebaju zaključiti na koji način okolnosti prostora i vremena utječu na tragičnost likova. Jedna od tema za raspravu može biti i bi li sudbina likova u većoj mjeri bila drugačija da se promijeni mjesto ili da se promijeni vrijeme radnje.

Pojedini ženski likovi u Kolarovim pripovijetkama iz zbirke *Mi smo za pravicu* mogu se povezati s likom molitelja (ili pharmakosa) u tragedijama. Riječ je o slici nijemoga i gologa jada i bespomoćnosti. U takvome se liku usredotočuje osjećaj žaljenja.⁵⁰ Puno od lika molitelja imaju Janica iz *Breze*, Roža iz *Svoga tela gospodar*, Ljuba iz *Ženidbe Imbre Futača*, a na tome je tragu i Janičino dijete. Janica i Roža „mole“ za ljubav svojih muževa, ali je ne dobivaju, Ljuba moli za svoje novce, ali ih također ne dobiva. Janica nije tijekom života, a ni u bolesti osjetila da je voljena od Marka. Suprugovu ljubav nije osjetila niti Roža, umjesto toga osjetila je njegove šake po svojem tijelu. Janičino prerano preminula djevojčica nije okusila ništa od života, ali da je preživjela s obzirom na okolnosti prostora i vremena u kojima bi živjela postoji velika vjerojatnost da bi i njen život mogao nalikovati životu njezine majke Janice.

Likovi su u ovoj zbirci oslikani kao pripadnici kolektiva. Pojedinci su usko povezani sa sredinom ili društvenom skupinom kojoj pripadaju.⁵¹ Učenici bi trebali zaključiti u kojoj mjeri okolina utječe na postupke i motiviranost likova seljaka. Integriranost pojedinca u kolektiv jača je na selu, nego u gradskoj sredini gdje je izraženija individualizacija pojedinca.⁵² Učenici će zaključiti da je upravo ta povezanost likova sa seoskom sredinom, prožeta tradicionalizmom, praznovjernošću, a katkad i primitivizmom jedan od glavnih izvora tragičnosti likova u pripovijetkama iz Zbirke (Janica možda i ne bi preminula da su na vrijeme pozvali liječnika).

Bogdan Mesinger drži da je isticanje problematike i psihologije kolektiva potrebno povezati s društvenim događanjima i krizama koje su obilježile vrijeme u kojemu je Zbirka

⁴⁹ Visković 1996: 56.

⁵⁰ Usp. Slavić 2011: 479.

⁵¹ I sam je naslov zbirke (*Mi smo za pravicu*) iskazan u pluralu.

⁵² Usp. Mesinger 1984: 238.

nastala. Riječ je o vremenu koje obilježavaju novi oblici diktature, krize i zaoštavanja društvenih proturječnosti na razini međuklasnih i međudržavnih odnosa.⁵³ Društveno-politički kontekst, u najvećoj mjeri raspad Austro-Ugarske Monarhije, utječe i na oblikovanje karaktera likova. Već spomenuti lik Janka Klasnića odličan je primjer pojedinca koji postaje žrtvom toga sustava.

Naslov Zbirke ima političke konotacije, ali riječ „pravica“ iz naslova iskazuje više nego samo načelo društvene ili političke pravednosti. „Pravica“ je elementarno, ljudsko pravo svakoga čovjeka, ona je inat pravednika. Mnogi Kolarovi junaci ozbiljno razmišljaju o svojoj pravici: o tome što im po njihovome sudu pripada, a sredina im uskraćuje ili o pravu na život kakav žele, na samoodređenje i zadovoljstvo.⁵⁴ Učenicima se može zadati da ukratko opišu svoje razumijevanje riječi „pravica“.

Zvonimir Kulundžić u rečenici „Mi smo za pravicu, mi u nju vjerujemo i mi se nadamo!“ koju izgovara Janko Klasnić u pripovijetki *Mi smo za pravicu* vidi vrhunac Kolarovoga djela: „A ono mjesto na kojem njegov Janko Klasnić na kraju pripovijetke *Mi smo za pravicu* uporno ponavlja: „Mi u pravicu vjerujemo i mi se ne damo!“ – to je sigurno, ne samo jedan od vrhunskih dometa cjelokupnog Kolarovog opusa, nego je vjerojatno i najbolja karakteristika mentaliteta hrvatskog seljaka, tog vjekovnog puntara, sažeta u jednu sasvim kratku beletrističku rečenicu. A kada Kolar kao pandan tvrdoglavom uvjerenju tog priprostog seljaka doda i rezimiranje doktora Mirka Kotarskog, koji na to zaključuje: „Taj, eto, vjeruje, i zato je kadar i da izdrži. Tko mu šta može?“ – i kada nakon toga kao poantu čitave te klasične pripovijetke doda da je doktora Kotarskog, nakon te konstatacije „nešto ugrizlo za srce, nešto nalik na stid i zavist“ – onda moramo priznati da bolje i sažetije karakterizacije, kako našeg seljaka, tako i našeg prosječnog provincijskog intelektualca, mi ni do danas, ni na planu sociologije, ni na planu psihologije, ni na planu bilo koje znanosti – pa ni na planu beletristike – jednostavno nemamo. Ja osobno u toj rečenici „Mi smo za pravicu, mi u nju vjerujemo i mi se nadamo!“ vidim vrhunac Kolarovoga djela, pa čak i upravo genijalnu karakterizaciju nas kao naroda; čitave naše povijesti, počam tamo od popova glagoljaša preko Matije Gupca, Antuna Starčevića i Stjepana Radića, sve do naših dana.“⁵⁵

⁵³ Usp. Mesinger 1984: 238.

⁵⁴ Frangeš, Žmegač 1998: 267.

⁵⁵ Banas 2011: 37 – 38.

Pripovijetke u zbirci *Mi smo za pravicu* povezane su likom, događajem ili mjestom radnje. U tim se pripovijetkama očituju svakodnevne ljudske sudbine: snaga ljubavi i mržnje, moć zlobe, srdžbe i osvete (*Ženidba Imbre Futača*), ljudska borba za očuvanje vlastitoga dostojanstva i ponosa, borba žene za ljubav i bračnu pravdu (*Svoga tela gospodar*), nesnalaženje maloga čovjeka u ekonomskim krizama (*Kriza*), duševna kriza malih ljudi prisiljenih da svoje ideale žrtvuju nužnostima borbe za opstanak (*Mi smo za pravicu*), surovost okoline spram onih koji su drugačiji, sukob sebičnosti i prave ljubavi (*Breza*).⁵⁶

U užem metodičkom smislu pozornost se može posvetiti korelacijama s filmovima snimljenima po Kolarovoj prozi. Prema trima Kolarovih pripovijetkama iz Zbirke snimljeni su filmovi: prema pripovijetki *Svoga tela gospodar* godine 1967. snimljen je istoimeni igrani film redatelja Fedora Hanžekovića, a prema pripovijetkama *Breza* i *Ženidba Imbre Futača* godine 1967. snimljen je igrani film *Breza* (u režiji Ante Babaje).⁵⁷ Učenici mogu kod kuće ili u školi pogledati jedan od tih dvaju filmova te o njemu razgovarati na početku sata na kojemu će se tumačiti jedno od navedenih djela. Učenike se može pitati tko im je od likova bio smiješan, a tko je izazvao njihovo žaljenje. Učenici bi trebali izdvojiti konkretne osobine i postupke likova koji ih svrstavaju među tragične ili komične. Može ih se pitati i izazivaju li poštalice određenih likova (primjerice Jakoba Pavunčeca-Bagušara „dušica draga“, kuma Šimuna „kak bi rekli“ ili Jure Batinjana „my bos“ i „alright“) smijeh kod gledatelja i, s druge strane, koje bi postupke, osobine ili izjave tih istih likova izdvojili kao tragične. Upravo tri spomenuta lika: „pobožni“ Jakob, „učeni kum“ Šimun i „bogat Amerikanac“ Jura svojim ponašanjem i izjavama kao da poručuju kako svijetom vlada samo novac i da bogataš ima sve, a siromah ništa. Učenici mogu izreći svoje mišljenje o takvome načinu poimanja važnosti novca u usporedbi s ostalim životnim vrijednostima.

U svakoj su od pripovijetki iz zbirke u manjoj ili većoj mjeri prisutni elementi tragike i/ili komike. Vrlo se često ti elementi međusobno isprepliću, a ponegdje je i vrlo teško odrediti granicu među njima. Više o komičnim i tragičnim elementima u pripovijetkama iz zbirke, kao i o ispreplitanju tih elemenata slijedi u idućim poglavljima.

⁵⁶ Usp. Težak 1995: 9.

⁵⁷ Prema podjeli Nikice Gilića, ovi se igrani filmovi s obzirom na žanr približavaju modelu socijalne drame, odnosno modelu svijeta u kojemu se ljudske sudbine definiraju društvenim problemima, bez obzira na to jesu li u filmu ponuđeni modeli rješavanja tih problema ili se ti problemi prikazuju bez modela rješavanja. (usp. Gilić 2007: 95)

4.1.1. *Sudnji dan ili kako je Janko Klasnić upoznao slobodu*

Uvodna pripovijetka *Sudnji dan ili kako je Janko Klasnić upoznao slobodu* smještena je u godinu 1918., u dane sloma Austro-Ugarske i konstituiranja Države Slovenaca, Hrvata i Srba. S aspekta cijele Zbirke i njezine kompozicije posebno je važan lik mladoga Janka Klasnića, petnaestogodišnjaka iz Bikovskoga Vrh. Njemu Kolar daje ulogu predstavnika naivnoga i mladoga seljaštva koje radoznalim i začuđenim pogledom gleda na zbivanja u svojoj okolini.

U ovoj su pripovijetki važni i likovi Špoljarića, Panižića i Benkovića koji prezentiraju podmitljivu narav općinskoga činovništva, stravičan strah pred promjenama, njihov sluganski mentalitet i spremnost da se odbace sve svetinje države koja se urušava kako bi se očuvala činovnička služba. U liku doktora Hitreca predstavljen je pak sloj građanstva koji u propasti stare države i pojavi nove ponajprije traži priliku da očuva vlastiti društveni status, a eventualno si osigura i političku karijeru u novoj državi. Učitelj Car predstavnik je intelektualne sirotinje koja s iskrenim idealizmom želi realizirati svoje političke ideje, koje će prvom prigodom biti odbačene jer je takav „fanatizam“ u svojoj naravi remetilački. Jurica Hitrec predstavnik je obožavatelja uniforme i vojničke stege. On je budući političar koji je spreman služiti svakoj autoritarnoj vlasti.⁵⁸

U pripovijetki *Sudnji dan ili kako je Janko Klasnić upoznao slobodu* Kolar prikazuje slom Austro-Ugarske i poslijeratni metež. Taj se metež odrazio u malograđanskome kretanju i nepovjerljivome i tvrdoglavome seljačkome narodu. Seljaka interesira puška koju bi trebao dobiti na skupštini, ne zanimaju ga ideje o jedinstvu i braćenju koje zanimaju gospodu. Kolar u taj metež šalje maloga i neiskvarenoga seljaka Janka Klasnića da krvavo osjeti novu „slobodu“ i da je dobro upamti.

4.1.1.1. Komični elementi

Učenike valja uputiti na ulomke u kojima ima humorističnih elemenata. Učenici mogu usporediti kako je „sloboda“ utjecala na sirotoga Janka Klasnića koji je u ime iste dobio

⁵⁸ Usp. Visković 1996: 56.

batine (u tome su očiti tragični elementi), a kako na snaše koje su slobodu slavile pijanstvom i pjesmom (prisutnost komičnih elemenata):

*Pilo se dabome i likovo, Pazar se vinom obilno zalijao. Uživala se sloboda.
Gdjekojoj svanulo kao nikada.*

*Tako se desilo, te su tri snaše, hihoćući, pijane i lude, vraćajući se sa sajma,
posred Bikovskog Vrh zapjevale, što im grlo dalo:*

Hej rat, rat, rat!...

Ne daj ti dragi Bog

Nigdar prestat!....

*...Mnoga se kršćanska duša prekrížila i desno i lijevom, a velečasni je imao
prekrasnoga gradiva za tri žalostive propovijedi.*

(Sudnji dan ili kako je Janko Klasnić upoznao slobodu, str. 9)

Ova vrsta smijeha približuje se onome što Prop naziva *vedrim* smijehom. To je smijeh radosne i vesele razbibrige čiji povod nije značajan i koji pomaže da se lakše savladaju životni problemi.⁵⁹ Ročan Atkinsona drži da je netko smiješan ako se, između ostaloga, ponaša na neobičan način⁶⁰, a upravo se tako pod utjecajem alkohola ponašaju tri vesele snahe. Njihov nestašluk dodatno naglašava (i preuveličava) činjenica da je to bio povod svećeniku da održi tri žalostive propovijedi, što također izaziva komični učinak.

Komičan je i opis bilježnika i načelnika općine Bikovski Vrh Franje Špoljarića, posebno usporedba njegova zatiljka s gojnim bikom (usporedbe ljudi sa životinjama redovito su smiješne):

*Zaoblio se Franji Špoljarčiću zatiljak kao u gojna bičića, iskočio mu i
zaokružio se trbuh, a obrazi zarumenjeli rujnim zdravljem.*

⁵⁹ Usp. Prop 1984: 14 – 16.

⁶⁰ Izvor: <http://en.wikipedia.org/wiki/Humours>. (Pregled: 22.05.2014.)

(Sudnji dan ili kako je Janko Klasnić upoznao slobodu, str.15)

4.1.1.2. Tragični junak, tragična krivnja i tragični kraj

Janko Klasnić od malih je nogu bio „uvijek za pravicu“ i „kod kuće u igri s djecom ili kad bi hranio blago, kad bi volove pod plugom i teretom gonio“ te „nikad ne bi dešnjaku dao više sijena nego lijevom, nikad dopustio da jedan više tegli nego drugi“ i bio spreman za pravicu „i djedu da se usprotivi, pa i s jačim drugom da se pobije.“⁶¹ Ipak na kraju prvoga svjetskoga rata Janko, taj petnaestogodišnji borac za pravdu, susret sa slobodom doživljava kao poraz pravde. Kaznu od deset batina prima šutke i bez pogovora, ali ne može podnijeti činjenicu da ga je batinaš, sin advokata Hitreca, nepravedno odalamio i – jedanaesti put:

Za onih deset nij mi žal. Tuliko sem suđen i to se zove pravica. Aki zakaj bi ja dobil i jedanajstu, pak brez suda?!

(Sudnji dan ili kako je Janko Klasnić upoznao slobodu, str. 56)

Budući da je bio nepravedno kažnjen kao sudionik u izazivanju nereda i pljačkanju dućana, Janko je tragičan lik. Taj isti dječak koji se od malih nogu borio za pravdu, radi iste biva udaren. Njegova je krivca u tome što je iskoristio situaciju i uzeo fenjer koji mu se igrom slučaja našao na putu:

...U tom trku i gužvi gubile se opljačkane stvari, pa opet dizale. Bilo tu svađe, natezanja i tučnjava, te tako Janko natrapa, upravo preda nj pade onaj isti lampáš, kojemu se još jutros toliko divio.

On se najprije začudi, a onda i poveseli, i bez razmišljanja sagnu se i uze ga iz čiste savjesti.

Bil bi bedast, kad ga ne bi zel! – mislio je on. – Kakti da mi ga je sam dragi Bog poslal!

(Sudnji dan ili kako je Janko Klasnić upoznao slobodu, str. 47)

⁶¹ Kolar 1942: 56.

Aristotel navodi da junak tragedije nije ni zločinac, ni pravедnik.⁶² Upravo je takav lik Janka Klasnića – uzeo je tuđi fenjer i zbog toga nije nevin, ali, s druge strane, taj ga čin ne čini zločincem. Njegova je krivnja u tome što je uzeo nešto što ne pripada njemu, drugim riječima – ukrao je. Janko nije uzeo fenjer iz zlobe, taj mu se postupak činio razumnim jer je fenjer pao ispred njega, a on ga je „pak zdignul i zel“. Zenko navodi da je lik tragičan ako djeluje iz nekoga pozitivnoga principa i ako toga trpi⁶³, a Janko je upravo takav lik. On bi odslužio svoju kaznu bez pogovora, no nanesena mu je nepravda jer je primio više udaraca od onoga što mu je kaznom pripalo. U tome se očituje tragičnost njegova lika kojoj je uzrok nepravda predstavnika vlasti. S obzirom na Booleovu podjelu uzroka tragičnosti, u ovome primjeru nositelj tragične krivnje za nepravедnu situaciju u kojoj se našao mladi Janko Klasnić jest društveni sustav koji dopušta da se pripadnici vlasti prema običnome čovjeku, u ovome slučaju neiskusnome dječaku, odnose onako kako žele (često i vrlo nepravедno).⁶⁴

Logika mu je tipična za seljaka koji živi tlačen i iskorištavan, pa je zbog svega toga pomalo i bezvoljan. Oslar kaže da je „tragični završetak konačna cijena koju junak plaća za svoju vlastitu dosljednost, a njegova je žrtva najveća žrtva koju čovjek može dati, vlastiti život“.⁶⁵ Janko ne doživljava tipičan tragičan kraj, on ne umire. Janko na kraju dobiva udarac više korbačem mladoga časnika Jurice, sina doktora Hitreca i ta ga je nepravda posebno zaboljela. Na kraju pripovijetke Janko se zaklinje da će se osvetiti svojemu krvniku i neprijatelju, „zlotvoru“ Jurici:

Zato, kad je već stigao visoko na jednu čistinu pod sam Bikovski Vrh, zaustavio se Janko, ali nije ni gledao ni vidio sunce na zapadu, što se raskidano u krvavom i divnom metežu lakih oblaka sklanjalo za neku daleku planinu, nego se okrenuo prema Velikom Gnijezdu, koje je ležalo u zamagljenoj, sivoj ravnici, gdje su gospoda još možda sudila, a oni soldati derali batine po grješnim stražnjicama, gdje se još kočoperio onaj zlotvor od mladog oficira. Prema tom mrskom mjestu okrenuo se Janko Klasnić, i sav kipeći nemoćnom srdžbom, prijeteći digao svoju žilavu malu šaku:

⁶² Usp. Aristotel 1977: 30.

⁶³ Usp. Zenko 1998: 8.

⁶⁴ Usp. Poole 2006: 44 – 55.

⁶⁵ Solar 1989: 198.

– *Ja sam tebe dobro zapametil i u pamet svoju točno zapisal! I meni je poznato, kojega si ti fiškala sin! Nemoj misliti, da ja to ne znam!... Zato se ti mene dobro pričuvalj, kad ja narastem i vekšoj pameti dojdem! Onda bum ja tebe za račun zapisal, zvezdu ti tvoju gospodarsku i lopovsku!...*

(*Sudnji dan ili kako je Janko Klasnić upoznao slobodu*, str. 56)

4.1.2. *Ženidba Imbre Futača*

Ženidba Imbre Futača svojom je strukturom zapravo svojevrsna zbirka kraćih pripovijetki od kojih su neke tek labavo povezane s osnovnom pripovjednom linijom teksta.⁶⁶ Osnovna fabula koja daje građu za sižejnu liniju teksta vrlo je jednostavna – zasniva se na dogovoru obitelji Futač i Jugušćović da vjenčaju svoju djecu, Imbru i Baricu. Pripovijetku čini i nekoliko retardacijskih epizoda: Imbrino neuspjelo dokazivanje zrelosti za ženidbu na „egžamenu“ (ispitu) kod svećenika, Imbrina ljubavna avantura s udovicom Jagom, gubljenje praseta koje je trebalo poslužiti kao svadbena pečenka... U završnome dijelu pripovijesti Ljuba Dugijanka, snaha Pavela Futača (Imbrinog oca) podmeće požar u Pavelovoj kući. Na taj način Jaga kažnjava Pavela „udarajući“ tamo gdje je najosjetljiviji – njemu, lihvaru i škrtcu, uništava sav imetak.

4.1.2.1. Komični elementi

Northrop Frye načelo humora povezuje s načelom jednakomjernoga ponavljanja. Frye drži da prekomjerno ili besciljno ponavljanje pripada komediji jer je smijeh djelomice refleks

⁶⁶ Kada je 1933. u „Hrvatskoj reviji“ tiskan prvi fragment ove pripovijetke, u podnaslovu je pisalo da je riječ o „uvodu u roman“, što upućuje na to da je Kolarova prvotna namjera bila da napiše roman o ljudima iz zaselka Bikovski Vrh. U konačnoj je pak verziji pripovijetka dosegla duljinu koja dopušta da se neku prozu nazove romanom. Kolar je dužinu pripovijesti postigao tako što je iznio pretpovijest svakoga od važnijih likova. Iako je opseg teksta Kolaru omogućavao da *Ženidbu Imbre Futača* tiska kao samostalnu knjigu, on je od toga odustao i ona se uvijek nalazi ili u cjelini zbirke *Mi smo za pravicu* ili u brojnim izborima Kolarovih pripovijetki. (usp. Visković 1996: 59)

i može se, poput drugih refleksa, uvjetovati jednostavnim ponavljanim uzorcima.⁶⁷ U pripovijetki *Ženidba Imbre Futača* pronalazimo primjer u kojemu je na komičan način prikazana ustaljenost svakodnevnih navika stanovnika Futač-brda. Pri interpretaciji komičnih elemenata u pripovijetki, učenici bi trebali obratiti pozornost na ovaj ulomak. Zaključit će da su izvor komičnosti epiteti u opisu izgleda ljudi i njihovog jutarnjega ponašanja, kao i u opetovanosti njihovih navika:

Probudilo se dakle Futač-brdo. Ljudi i žene u jutarnjim toaletama koje se nisu odlikovale naročitom ljepotom ni otmjenošću, svi čupavi, neoprani i sumorni, pa dječurlija u čarobno musavim košuljetinama, izvlačili se pospano iz čađavih, slamom pokrivenih drvenjara. Pijetli se uskukurijekali (dok su im s ostalih brda drugovi odazivali), kokice se ustrčale, pure se uspijukale, a svinje stale očajno cviljeti i kruliti po ruševnim svinjcima.

(*Ženidba Imbre Futača*, str. 60)

U pripovijetki ima situacija koje su istodobno smiješne i žalosne. Jedna je od njih kada Štefa odlazi u rat i obećanje da će pisati Ljubi, a niti on zna pisati, niti Ljuba zna čitati:

Žena, t. j. mala Ljuba nije zborila ništa, samo se čudno smiješila. U očima joj blistahu sve krupnije suze, dok usta nije nijednom riječi otvarala, bojeći se, da joj ne bi od neke groze i groznice zacvokotali zubi, i oni bećari mogli bi se još i narugati. Tek kad kola krenuše, uz vrisku i njuškanje regruta, uz mahanje šešira i ruku, Ljuba je jedva procviljela:

– Štefa, daj mi piši!... pa grcajući kroz plač još doviknula: – Puno mi piši!

I njega je stegnulo u grlu i suze mu zamutile vid, ali je ipak hrabro odviknuo:

– Bum ti pisala, bum!...

Doduše, niti je on znao pisati, niti ona čitati...

(*Ženidba Imbre Futača*, str. 106)

⁶⁷ Frye 1979: 192.

Na temelju ovoga ulomka učenici će zaključiti da je smiješno to što je Štefa obećao Ljubi da će joj pisati, a nije znao pisati, niti je Ljuba nije znala čitati. Tužna je i tragična sama ta situacija u kojoj se supružnici rastaju i opraštaju prije nego što suprug ode u rat, ne znajući hoće li se ikada više vidjeti (Ljubi i Štefi ovo je bio zadnji susret jer je Štefa poginuo u ratu). Učenike se može pitati koji elementi prevladavaju u ovome ulomku – komični ili tragični? Zaključit će da su u ulomku ipak izraženiji tragični elementi. Tragičnost situacije pojačavaju i sljedeće riječi i sintagme: krupne suze, bojeći se, strah i groznica, procviljela, grcajući, plač, stegnulo u grlu...

U istoj pripovijetki smijeh izaziva i nevini nestašluk na paši prigodom kojega su djevojke na paši predvođene malom Katom Brezovkom Imbri Futaču skinule gaće, objesile ih na vrh stabla i pustile da zavijore poput zastave:

Dotle se već Imbri dogodila najveća neprigoda, koja se momku može desiti. Vražje cure, prižmurile su malo, malo ih je bilo stid, ali svoju su namjeru izvršile hrabro i bez velikih skrupula: skinule su nesretnome Imbri gaće! Uzalud je on vrištao, kreštao, pjenio se, batrgao, grizao i plakao, sve je to bilo gotovo u tili čas i njegove se gaće nadoše čvrsto privezane navrh bukvića. Ispustila Kata bukvić, on se naglo osovio, a Imbrine Gaće zalepršale kao barjak.

(*Ženidba Imbre Futača*, str. 63)

Učenici trebaju zaključiti na koji se način ostvaruje komičnost u ovome ulomku. Frye drži da je situacija kada žena tuče muža prema konvenciji smiješna. Na taj se način izvrće uobičajena slika. U ovome je primjeru opisana slična situacija – skupina djevojaka dječaku skida gaće i tim ga postupkom tjera u plač. Učenici mogu zamisliti obrnutu situaciju u kojoj skupina dječaka djevojci na silu skida donje rublje. Učenici će zaključiti da takva situacija ne bi bila smiješna, već upravo suprotno od toga – bila bi tragična, a djevojka zlostavljana od muških osoba držala bi se tragičnom junakinjom. Učenici će zaključiti da je smiješno i to što tu se gaće kao nešto vrlo prozaično (i blizu spolnih organa koji redovito izazivaju smijeh), našle su u usporedbi s barjakom, redovito ozbiljnim znakom. To je moguće povezati i s mišljenjem Romana Atkinsona (poznatog po ulozi Mr. Beana) da su predmeti (i osobe)

smiješni ako se nalaze na neobičnome mjestu.⁶⁸ Gaće koje se nalaze navrh grane i viore poput barjaka svakako su primjer takvoga komičnoga predmeta.

4.1.2.2. Tragični junak, tragična krivnja i tragični kraj

Od svih je unutarnjih pripovijetki najdojmljivija ona o Ljubi Dugijanki. Ljuba je jedina osoba koja je od likova iz Bikovskih Gorica osjetila pravu, duboku i iskrenu ljubav. A ljubav u tome kraju nije bila na cijeni:

Je li tamo bilo ljubavi? Po svoj prilici jest, ali je ona na Bikovskim Goricama imala drugi vid, nego to biva u romanima i kod finih gradskih ljudi. Prvo, nije bila u tolikoj cijeni; upravo njena je cijena bilo vrlo malena. Kod izbora žene npr. vodilo se o ljubavi slabo računa. Pitanje hoće li mlada htjeti raditi, hoće li dobiti kravu ili junicu, bilo je mnogo važnije od ljubavne čežnje i od srodnosti duša. Drugo, ta ljubav nije bila tako nježna i rijetko je komu pomutila pamet. Jer to već spada u poslastice, a na Bikovskim Goricama i najpoetičnije djevice hranile su se kukuruznim žgancima. Kad je ipak nečije srce jače zakucalo, kad se upalilo žarkim osjećajem, onda se to nije zvalo „ljubavlju“. O tome se nije nikom govorilo, ne toliko zbog diskrecije, nego jer je to bilo sakriveno u dubini duše, sraslo s mesom i kostima, kao i ljubav prema rodnoj kući, zemlji i selu.

(*Ženidba Imbre Futača*, str. 71)

U tome okružju koje zbog sirotinjskoga načina života prigušuje svaku istančaniju osjećajnost kao gospodarski luksuz, Ljuba Dugijanka, supruga drugog sina Pavla Futača, drznula se biti drugačija. U pripovijetki Kolar opisuje bračnu sreću Ljube i Štefe Futača, ali i veliku Ljubinu žalost kada Štefa pogine u ratu. Ljuba se sa šesnaest godina udala za Štefu. Iako je to bio brak koji su dogovorili njihovi roditelji, Ljuba i Štefa nisu se bunili jer su se jedno drugome svidjeli. Njihov je bračni život bio idiličan: voljeli su se i poštivali jedno drugoga. Nakon što joj u ratu pogine suprug (točnije, Štefa se utopio u rijeci), za Ljubu

⁶⁸ Izvor: <http://en.wikipedia.org/wiki/Humour>. (Pregled: 22.05.2014.)

počinje tragična surova zbilja: osjetljiva mlada žena prisiljena je da živi u „vučjoj atmosferi“⁶⁹ doma Futačevih u kojoj, pod krinkom pobožnosti, prevladavaju krajnje materijalni interesi. Kada Pavel, Ljubin svekar, proda kravu koju je ona donijela kao miraz u obitelj Futačevih i prevari je otevši joj novac, i sama se Ljuba pretvara u vučicu. U njoj počinje klijeti želja za osvetom.

Učenicima bi se trebali ponuditi ulomci koji opisuju događaje nakon Štefine smrti, primjerice:

Pastirima također odlanulo i svanulo – svima, svima, samo je Ljubi omrknulo! Prvi puta, otkako je došla na Futač-brdo, učinilo joj se sve tuđe, strano, a i ona sama kao da je sasvim tuđa u domu svoga muža.

Kad je pala noć, krevet joj bio preširok, prazan i hladan, pa nikako zaspati. Suze su tiho kvasile jastuk, a uzdahe je i jecaje pažljivo gutala u strahu, ne bi li je psovali i ismijevali.

(*Ženidba Imbre Futača*, str. 107)

Ljuba, sada udovica, u prvi mah je ostala bez daha, bez riječi. Njezine crne, žive oči od čuda i užasa raširiše se strašno i otvrdnuše. Pamet joj stala, i kao da ništa nije razumjela. Tek kad ču i shvati lelek svekrvin, osjeti, što ju je stiglo: da njenog Štefe doista više nema i da joj se nikad, baš nikad više ne će vratiti.

Tu je onda i ona zacviljela. Provalio krik i jauk, iz srca, iz sve utrobe. Odjurila u sobu i bacila se preko kreveta, gdje joj, povijen u pelene, spavaše sinčić, prvijenac i jedinac. Bacila se preko te postelje, pa raskriljenim rukama kao da milovaše taj tvrdi, grubi ležaj, drage uspomene.

I od njenog su se srca stale otkidati riječi, bolne i žalosne, riječi birane, da bi bile što tužnije, što dirljivije, a sve iz prijeke potrebe, da se rana još strašnije raskrvari, da nesreća bude još jasnija i užasnija.

(*Ženidba Imbre Futača*, str. 109, 110)

⁶⁹ Visković 1996: 60.

Na temelju ulomaka učenici će zaključiti da upravo surova okolina utječe na promjenu Ljubina karaktera. Ljuba od nježna i povučene djevojke postaje čangrizavom ženom u kojoj čuči samo jedna misao – osveta.⁷⁰ U ponuđenim će ulomcima učenici pronalaziti i elemente tragičnosti Ljubinog lika. Učenici će svoje odgovore na pitanje zašto je Ljuba tragičan ženski lik potkrijepiti primjerima iz pripovijetke.

Ljuba će svoju bol iskazati putem deseteračke tužaljke. Kada bi se kuća stišala, Ljubi bi se pred očima javljala uvijek ista slika: mrkla noć, velika rijeka kojom plove brodovi, a na dnu rijeke njen Štefa... Tada bi potekla žalosna pjesma. Učenike valja uputiti na tu tužaljku koja je zasićeno tragičnim elementima te je stoga idealna za interpretaciju:

Oj Dunave, tija vodo ladna,

Vodo ladna, vodico gliboka!

Po tebe se črna lađa šeće

Črna lađa kaj mrtvečka škrinja...

Nij' na nebu meseca ni zvezde,

V črne kmice brodi putujeju,

V črne kmice kaj po belom danu.

Al se itak dve zvezde svetliju,

Ne na nebu, neg vu vode ladne!...

Pak brodari v čudu se glediju:

– Kaj se svetli kak prejasne zvezde

Na dnu vode Dunava glibokog?

Pale li su zvezde iz višine,

⁷⁰ Usp. Visković 1996: 60.

Il je negdo dva bisera zgubil,

Dva bisera, dvije suze Bože?

– Nit su zvezde z neba iz višine,

Nit je negdo dva bisera zgubil,

Dva bisera, dvije suze Bože,

Neg' su oči mladoga soldata,

Krasnog dečka iz dalekog kraja,

Plave oči vu zelene vode!

– Plave oči, zakaj vi ne spite,

Kaj vu grde vode vi gledite?

– Mi bi spale, kad mi ne bi znale,

Da soldata jedna sneha čeka,

Mlada sneha, udovica tužna,

Udovica kakti kukavica.

Mi bi spale kad mi ne bi znale,

Da svog ćaću mili sinek čeka;

Ćaćka svega jošće videl nije,

Nij'ga videl, niti ćaćek njega!...

Ej Dunave, tija vodo ladna!

(Ženidba Imbre Futača, str. 111 – 112)

Osim što je ostala bez voljenoga supruga, Ljuba je ostala i bez svoje imovine – lijepe kravice Belave koju je dobila u miraz. Iako joj je obećao da kravicu neće prodati bez njezinoga prisustva i ispod cijene (Ljuba nije htjela prodati kravu za manje od četrdeset i pet stotina forinti), svekar Pavel ju je poslao licitarima i za to vrijeme prodao kravu, a njoj je dao samo stotinu dinara, opravdavajući se da će ostatak novaca dobiti kasnije jer sada nema vremena. Ljubina tragična krivnja leži u činjenici da je iz osвете zapalila Pavelovu kuću.

Devet je muka i žalosti uhvatilo Ljubu. Premda još ništa nije znala ni slutila o zajmu, koji je Marko Cvetković tražio, njoj je sva ta trgovina bila od prvog časa strašno sumnjiva. Ako je taj stari lisac već kravu bez nje prodao, zašto joj nije rekao, za koliko? Kako li je on to i zašto je to sve tako na brzu ruku smotao, kuda je tako naglo odjurio? Gdje su mu novci i što će s njima? Hoće li ona ostati i bez krave i bez novaca?

Sva su se ta pitanja i sumnje javljale jedna za drugom, vrzući se ludo po njenoj zbunjenoj glavi, tako da nije ni slušala ni čula, što joj kuma Brajkovička govori, niti je opazila, kad je i ona došla. Ostala ona sama i naslonivši se na „gelender“, gdje je još malo prije bila privezana njezina Belava, zaplakala tiho, ali iz dubine duše.

(Ženidba Imbre Futača, str. 117)

Na ledini na Lisjakovci, što se pružila iza futačkih šumica, Ljuba je Dugijanka pasla blago. Natmurila se i ona. Ali to nije bilo samo zbog vlage i studeni, jer je ona bila kao i svaki žitelj Bikovskoh Gorica navikla na svako vrijeme, nego je njezinu dušu i utrobu grizao stari jad.

Nikada se njezine dvije hiljade nisu našle! Imali su tu posla i žandari i općina, pa i sam velečasni. Tek dok suda nije došlo. Bilo je tu vike i psovke, natezanja svakakvoga, ali se nikad nije raščistilo, kuda su nestali novci. Ostao je kriv neki nepoznati džepar, jer na Pavla Futača nije se moglo posumnjati. Zamjerilo mu se doduše, što nije bolje pazio, ali on sve odbijao na piće, na gužvu u onoj gostionici, kamo su bili svratili putem kući. Najzad on je obećao, da će snahi tu štetu nadoknaditi. Ne najedanput, jer mu je to nemoguće, nego u nekoliko puta.

Pri tome je i ostalo. Ali prošla odonda skoro godina i po, a Ljuba nije vidjela ni dinara. Teško se neprijateljstvo provalilo između nje i njezinih starih, svekra i svekrve. Stara je Futača nije mogla žive vidjeti, pa je među njima svakog dana planula bilo kakva tužna riječ. Kad se nisu svađale, razgovor se zametao od nevolje, kroz trpko stisnuta usta i preko ramena.

(Ženidba Imbre Futača, str. 122)

U jedno dva tri maha, kad joj je već bilo dozlogrdilo, bježala je Ljuba kući, k svojim Dugijanima. Ali su je braća, bez velikih isprika, vraćala svaki put natrag Futačima, uvjeravajući je, da je kod Dugijana svoje dobila, i da tu nema šta da traži. Pri jelu i na delu ih dosta ima i bez nje. Osim toga u nje je i njezin sin, kojemu treba da čuva njegov dio na Gutačevu gruntu.

(Ženidba Imbre Futača, str. 123)

Pripovijetka tu završava i čitatelj ne saznaje što se događa s Ljubom nakon što zapali svekrovu kući, ne saznaje se skončava li njezin život tragično (što bi se moglo naslutiti s obzirom na to da su svi pretpostavili da je ona podmetnula požar i da su je odmah počeli tražiti po selu). Ipak valja naglasiti da je Ljubin tragični završetak započeo onoga dana kada je saznala da joj je suprug mrtav. Od toga trena u njenome životu više nema trenutaka sreće i jedina joj je utjeha njezino dijete koje je ostalo bez oca i prije nego što ga je otac vidio.

4.1.3. Svoga tela gospodar

Radnja ove pripovijetke događa se u selu Bikovske Gorice između dvaju svjetskih ratova i obuhvaća razdoblje od dvije i pol godine. Temelji se na pripovijesti o braku sklopljenome iz interesa te nesreći bračnoga para: nesretna se mlada žena bori za suprugovu ljubav i nježnost, dok se on odbija prikloniti nametnutome, tj. ugovorenome braku. Naime šepava djevojka Roža ostala je „stara cura“, a Ivina obitelj njegovom je krivnjom ostala bez jedne krave pa Ivin otac, Jakob Pavunčec, kuje plan kako će Iva oženiti Rožu, a ona će u miraz donijeti najbolju kravu iz staje svojega oca, Jure Brezovića, koji je neko vrijeme proveo u Americi, gdje se prilično obogatio. Nakon što „trgovina“ uspije (poslije Ivina i

Rožina vjenčanja), Iva ne pristaje na tjelesni odnos sa suprugom i stalno ponavlja da je „on svoga tela gospodar“.

Premda je svoju pripovijetku nazvao komedijom⁷¹, Kolar je već na početku pripovijetke uveo tragičan događaj – gubitak krave, koji je doveo do zapleta te prouzročio osobne tragedije, primjerice: mučnu prosidbu, sramotnu svadbu, brak bez konzumacije, situaciju u kojoj Iva udara Rožu...

Egzistencijalna i društvena slika zagorskog sela prikazana je kao mučna tema: siromaštvo stvara nesretne i tragične sudbine. Težak je seljački život prikazan bez uljepšavanja, ali i bez karikiranja. Humor koji izbija iz Kolarovih dijaloga otkriva pozadinu međuljudskih odnosa, bez obzira na to je li riječ o obiteljskom patrijarhatu, raspolaganju sirotinjskom imovinom ili nepisanim zakonima seoskog morala. I u ovoj se pripovijetki miješaju komični i tragični elementi, uvijek se u fokusu zadržavajući osobne tragedije likova.⁷²

4.1.3.1. Komični elementi

Komiku u izboru riječi i simbola u pripovijetki *Svoga tela gospodar* pronalazimo u sljedećim citatima:

Zakašlja iz one glomazne, sure drvenjare nekakvo šuplje grlo...

(*Svoga tela gospodar*, str. 166)

– *Muči baba, kaj zanovetaš! Ljuti se njen suhi i kosmati Jakob.*

(*Svoga tela gospodar*, str. 167)

Ali Bara, snažna ženetina, zgrabi njega čvrsto za ruku...

(*Svoga tela gospodar*, str. 174)

⁷¹ Ovome je djelu Kolar dao podnaslov „Smiješna pripovijest u dva dijela (vu sedmerem spelavanju)“. (usp. Škreb 1961: 646)

⁷² *Leksikon hrvatske književnosti – Djela* 2008: 853, 854.

Komičan je i Rožin opis:

Curetina velika, koščata, a nekud „nesklavurna“. Prsa joj kao daska, a lice se otegnulo kao litanije svih svetih. Kao da će zaplakati... Govori tiho i cmizdravo, rekao bi, trbuh je boli.

(Svoga tela gospodar, str. 172)

Tragiku u izboru riječi i simbola, kao i miješanje tragičnih i komičnih elemenata prepoznamo u sljedećim citatima:

Iva, nesretnik, baš se uto prišuljao...

(Svoga tela gospodar, str. 170)

Glas joj se otanjio, kao na izdisanju, drhtav i jedva čujan...

(Svoga tela gospodar, str. 176)

Sva je strepila od straha i muke, da će se opet nastaviti stari život, stara sramota i nevolja.

(Svoga tela gospodar, str. 176)

Dohvatila se Roža opet dovratnika, prilijepila se uza nj kao gusjenica. Pa onda zajaukala, zaleleknula, divlje i očajno...

(Svoga tela gospodar, str. 167)

Jakob, otac mu, onako krvavih ruku od klamka, a očiju zamućenih i upalih od jada i nesreće, stao se ogledavati. Samo je kroz žute i krljave zube promrsio neku tešku kletvu...

(Svoga tela gospodar, str. 171)

U posljednja dva primjeru komični (usporedba djevojke s gusjenicom; žute i krljave zube) i tragični elementi (glagoli zajaukala, zaleleknula, pridjevi divlje i očajno; krvave ruke, oči zmućene i upale od jada i nesreće) nalaze se u susjednim rečenicama, jedni blizu drugih.

Starac zgrbljen, sipljiv dostrugo s teškim i razdrtim opancima, žmirkajući srdito upalim očicama, štono su ispod krupnih i čupavih obrva utonule u lubanju.

(Svoga tela gospodar, str. 170)

Posljednji primjer pokazuje da komični (žmirkajući upalim očicama, čupavih obrva, utonule u lubanju) i tragični elementi (teškim i razdrtim opancima) djeluju jedni kraj drugih, u istoj rečenici.

I u sljedećem se primjeru komični i tragični elementi miješaju u istoj rečenici:

Odvezao on to sve na nekakvom šugavom bijelcu, a na kuću Jakoba Pavunčeca-Bagušara pala briga i žalost...

(Svoga tela gospodar, str. 171)

4.1.3.2. Tragični junak, tragična krivnja i tragični kraj

U zbirci *Mi smo za pravicu* „žive“ takvi tragični junaci koji ne čine samo sastavni dio cjeline ili ambijenta, odnosno ne čine tek jedan element opće cjeline. Ti se junaci svojom cjelovitošću i tragičnošću svoje ličnosti nameću u prvi plan prerastajući okvire vremena u koje su ukomponirani. Nesretna Roža i njezin, isto tako nesretni, Iva svoju tragiku mogu zahvaliti urođenim predrasudama i tradiciji kojima je u korijenu materijalna neimaština.⁷³ Ivina i Rožina tragičnost duboko se razlikuju: Ivina je nesreća uzrokovana prisilnim brakom sa ženom koju su mu odabrali roditelji i koju ne voli, dok se Rožina tragičnost očituje u tome da joj suprug ne uzvraća ljubav i nježnost. Iva ne želi da itko gospodari njegovim tijelom (uporno ponavlja *Ja sam svoga tela gospodar!*), dok s druge strane Roža želi upravo suprotno – želi da Iva zagospodari njenim tijelom.

Najslabija je karika u pripovijetki *Svoga tela gospodar* s obzirom na položaj u obitelji Pavunčec, kao i s obzirom na fragilnost snaha Roža. Obitelji u koju se udala važnija je bila krava koju je donijela u kuću kao miraz, nego što je to bila ona sama:

Znali su uostalom da je tu važnija junica negoli cura.

⁷³ *Leksikon hrvatske književnosti – Djela* 2008: 853, 854.

(Svoga tela gospodar, str. 175)

Ovdje uočavamo elemente komike jer se čovjek dovodi u blizinu životinje. Prop drži da životinje (i biljke) mogu biti predmetom komičnoga samo ukoliko podsjećaju na čovjeka ili ga na razne načine imitiraju jer je smijeh tipično ljudski fenomen.⁷⁴ Životinje dakle same po sebi nisu smiješne, već to postaju onda kada se dovedu u blizinu s čovjekom, a posebno kada se čovjeka uspoređuje sa životinjom. Ovaj je primjer istodobno i teško tragičan jer je čovjek manje vrijedan od životinje u očima tolikih ljudi. Roža je ponižena i kao ljudsko biće i kao žena. Učenici mogu raspravljati o Rožinom problemu i ženskoj sreći i nesreći uopće. Mogu im se postaviti sljedeća pitanja: Cijene li žene više imućnoga muškaraca od siromašnoga? Cijene li više zdravoga čovjeka od bolesnoga? Bi li Roža htjela Ivu da je retardiran? Koliko je ljepota bitna za ženu? Ima li lijepa žena više šanse da bude uspješna od žene koja nije fizički privlačna? Postoji li uopće ružna žena? i sl.

Potresna je i izaziva žaljenje Rožina tužaljka nakon što shvati da je njezin Iva nigdje ne spominje u pismu koje piše roditeljima iz vojske:

Svih se moj Iva spominje, i oca i matere, i brata i sestre, i cele familije. Ni vola ni krave ni zaboravel, samo svoje žene nijedne reči ne pošilja! Ni dobre ni zločeste!... Mili bože, ti dobro znaš kak se ja mučim kak delam i ob svemu brigu vodim... Pošteno se vladam i reda držim, a moj muž zakonski nijedne reči za mene nima! Je li to pravica? Je li to poštenje? A jo-o-ok mati mo-ja kaj si me ro-di-la?!

(Svoga tela gospodar, str. 168)

Povod Ivinoga i Rožinoga vjenčanja bila je materijalna neimaština. Roža nije bila Ivin odabir. Budući da je krava Rumenka uginula njegovom krivnjom, Iva nije imao izbora i morao je oženiti Rožu. Gubitak krave za Ivinu je obitelj bila velika tragedija. Prema Poolovoj podjeli uzroka tragike, za Ivinu je tragičnost „kriv“ njegov nesvjesni prijestup (to što je slučajno zaspao dok je na livadi čuvao kravu i tako postao nositeljem tragične krivnje). Za njegovu tragičnost možemo okriviti i sustav u kojemu su roditelji birali supružnike svojoj djeci, često i protiv njihove volje. To odgovara onome što Poole naziva voljom ljudima

⁷⁴ Usp. Prop 1984: 12.

nadređenih bića, tj. društvenim sustavom. Ljubina je krivnja bila u tome što je pokušala Ivi podmetnuti ljubavni napitak. Takav uzrok tragične krivnje Poole naziva pogrešnom odlukom junaka sličnoj naivnosti.⁷⁵

Žrtve prisilnog braka, isplaniranog i provedenog prema htijenju Ivina oca, bili su i Roža i Iva. Roža jest žrtva tradicije, no ona se protiv te iste ne bori, već želi biti njezin punopravni dio. Roža želi obnašati svoje bračne dužnosti, dužnosti koje su određene biologijom i tradicijom, ali zbog Ivinoga ignoriranja ona to ne može. Spas traži u crnoj magiji, no nakon što Iva prozre njezine namjere, kažnjava je batinama.⁷⁶ Iva Pavunčec usprkos svih posrnuća i nedaća izazvanih neimaštinom i zloćudom sudbinom tvrdoglavo ostaje „svoga tela gospodar“, čineći tako još težom nesreću svoje supruge Rože koja također neuspješno traži svoju pravicu želeći postati istinska supruga svojemu Ivi.⁷⁷ Posebno je emocionalno obojen trenutak u kojemu Roža traži od Ive batine kako bi barem po njima znala da je žena:

Opet se spustio udarac, ovaj put svom snagom u zatiljak. Pružila se Roža u blato kao žaba. Priskočio Jakob, zgrabio sina. Ženska je bedasta, to je istina, i kriva je, i to je istina, ali je dobra i vrijedna. Za svoj grijeh dosta je dobila!... On kao kućegospodar ne dopušta da je dalje bije.

Ali Roža, dižući se iz blata, usprotivi se:

– Ne, ne, japa! Nek me samo tuče! ... povika ona i kao suluda srnu, onako blatna, jadna, izbečenih bijelih očiju do Ive ... – Vudri, mili Ivek – drečala jecajući – vudri, neka bar po šake tvoje znam da sem ti žena!

(Svoga tela gospodar, str. 186)

Prizor kojemu je temelj uspjeta usporedba (*pružila se Roža u blato kao žaba*) istodobno je i komičan i tragičan. Ponovno se čovjek uspoređuje sa životinjom, što je, prema Propu, jedan od načina ostvarivanja komike⁷⁸. Učenici mogu raspravljati o tome prevladava li ovdje komika ili tragika. Je li onda kada Kolar Rožu uspoređuje sa žabom riječ o rugalačkome, ili o dobroćudnome i blagonaklonome smijehu? Simon Critchley razlikuje

⁷⁵ Usp. Poole 2006: 44 – 55.

⁷⁶ Usp. Bujan 2011: 10 – 12.

⁷⁷ Usp. Težak 1995: 6.

⁷⁸ Usp. Prop 1984: 23.

bučan *smijeh* i tih, prigušen i sjetan *smiješak*.⁷⁹ Učenicima se može zadati da objasne kojemu od tih dvaju tipova smijeha pripada ova usporedba.

Zanimljiva je mogućnost dvostrukoga tumačenja ovoga završnoga prizora u kojemu je očit izniman dramatski naboj. Ako tumačenju ove scene pristupimo iz vizure današnjih nazora o moralu i predodžbi muško-ženskih odnosa, onda bismo je mogli protumačiti kao iskaz pomalo mazohističke pomjerene ljubavi žene koja će radije pristati na okrutnost voljenoga muškarca, nego na njegovu ravnodušnost. Unutarnja pak logička ustroj pripovijetke u kojoj Roža nikada ne iskoračuje iz postojećeg moralnog kodeksa Bikovskih Gorica, vodi do posve drugačijega tumačenja. Roža prihvaća Ivine udarce jer oni potvrđuju njezin status žene i, ma koliko bolni bili, dio su uobičajene komunikacije između muža i žene u tome vremenu i u toj sredini. Podrazumijeva se da batine nisu prisnost jednaka zajedničkome spavanju muža i žene, ali su na neki način svjedok Ivina pristajanja na to da Rožu prizna svojom suprugom.⁸⁰ Budući da je Roža njegova supruga i, na neki način, njegovo vlasništvo, on si uzima za pravo i to da postane ne samo svojega, već i „njezinoga tela gospodar“.

U filmskom i kazališnim adaptacijama pripovijetke *Svoga tela gospodar* posebno je istaknuta Rožina sudbina kao pripovijest o tragičnosti nelijepe i šepave žene („stare cure“) koja žudi za ljubavlju, a osuđena je živjeti u braku sklopljenom iz interesa u kojemu joj suprug ne uzvraća ljubav i nježnost. Ta perspektiva pridonosi snažnoj identifikaciji s likom Rože kojoj je nanesena sudbinska nepravda. Osim sudbine, za Rožinu je nesreću kriva genetika, kao i samo društvo. S druge strane, u izvornome književnom tekstu odnosi među likovima postavljeni su znatno kompleksnije i ne može se govoriti o pripovjedačevoj suživljenosti s pozicijom Rože kao glavnoga lika koji ima funkciju autorovih stavova i moralnih načela. Kolar daje šansu svakome liku da demonstrira tragiku svojeg položaja.⁸¹ Učenicima se na satu može podijeliti s predložak s tragičnim scenama i uputama koje bi ih vodile kroz tekst. Učenici trebaju istražiti na što polaže svoje pravo Iva, a na što Roža. Za to će poslužiti sljedeći ulomci u kojima njih dvoje demonstriraju svoju tragiku:

Međutim u maloj i kvrgavoj glavici tog njenog Iveka, pod novim šeširom, okićenim šarenim papirnati cvijećem (najnovija moda) i zelenim ružmarinom, u

⁷⁹ Usp. Critchley 2007: 69.

⁸⁰ Usp. Visković 1996: 62 – 64.

⁸¹ Usp. Banas 2011: 48.

toj tvrdoj glavi rodila se već i stalno, uporno kroz dva dana i kroz jednu noć ponavljala se tvrda misao:

– Dobro, dobro... Bumo već videli, gdo je moga tela gospodar!...

(Svoga tela gospodar, str. 176)

– Nek š njom spi, gdo oće, ja ne ću! Ja sem svoga tela gospodar!

(Svoga tela gospodar, str. 176)

Gacaju oni, a Iva nikako da prokuha, da zaboravi uvredu. Došlo opet pitanje, sada postavljeno da još većih visina: Znade li ona, tko je on?... Nije li on, još kad je bio šmrkavac, rekao njoj i svima, da je on svoga tela gospodar?...

(Svoga tela gospodar, str. 185)

Nije po dobru Roža pošla na tako dalek put. Stara žalost i nevolja njena natjeraše je tamo. Zar da i nadalje ostane ni žena ni djevojka? Zar da joj se smiju kojekakve babe i curetine? Zar da trpi, gdje Iva nju ne dira i ne gleda, a onamo se šulja u šikaru k Jagi Škinjarićevoj, dok ona svinje čuva, toj staroj curetini, s kojom se natežu svi seoski dečkiri i pastiri? Sto godina da se o njoj pripovijeda, kako je muž nije ni taknuo, a s njom spavao? Jer toga čuda nije bilo, otkako je svijeta i vijeka.

(Svoga tela gospodar, str. 178, 179)

Na Bikovskome Vrh, tamo gdje se i „najpoetičnije djevice hrane žgancima“, nema previše mogućnosti za ljubavne čežnje i nježnosti. U toj oskudici mnogo je važnije pitanje hoće li mlada htjeti raditi i hoće li u kuću donijeti junicu. Rožin osjećaj nesreće nije toliko uzrokovan neostvarenom ljubavlju i činjenicom da joj muž uskraćuje osjećaje za kojima ona žudi, kako se obično interpretira njezin lik. Kolar na jednom mjestu ovako opisuje Rožin doživljaj ljubavi i bračnog života:

Nije Roža bila nikakva vatrena ženska, nije u njoj ključala nikakva strast ni grešna želja, niti je bila željna neke naročite ljubavi i nježnosti, o tom nije ona

snivala, njoj je bilo samo do toga da bude žena kad je već po zakonu žena i da bude možda mati (no ta je želja bila već dublje skrivena...). Mogla je i ona naći kakvog klipana da joj je bilo do grijeha, ali ona je htjela baš Ivu, htjela je da sve bude po zakonu i poštenju i po starim običajima... Nego je Iva tvrda glava. Hoće da joj se osveti. Kao da je ona kriva. Je li ona njega prosila? Je li mu ona zatražala kravu? Nije li mu donijela četiri hiljade i finu junicu koje njezin ćaća još ni sad zaboraviti ne može? Takve junice još nije bilo na Pavunčec-brdu! Što je ona dalje bila kriva da on nju toliko mrzi i prezire?! Nije li vrijedna i dobra kao crv? Nije li poštena i tiha? Istina, ni on njoj nije zao, nijednom je još nije udario, ali što joj to vrijedi kad je nije ni pomilovao.

(Svoga tela gospodar, str. 179)

Bitno je da učenici tijekom interpretacije ovoga ulomka zaključe po čemu je Roža tragičan lik. Roža nije pobunjenik protiv utemeljenih pravila sredine, tragičnost njezina lika leži u spoznaji da se valjano pridržava svih pravila, ali za to nije odgovarajuće nagrađena. Roža je marljiva, skromna, privržena, a k tomu je i šepava, tjelesno hendikepirana i njezin lik u čitatelju izaziva sažaljenje. I u ovome primjeru nailazimo na usporedbu čovjeka i životinje (Roža je vrijedna i dobra kao crv), što izaziva komični učinak. Čitatelj priželjkuje da se njeni snovi ostvare, ali ti se snovi mogu ostvariti samo pod uvjetom da se Ivi porekne pravo na slobodu izbora i na individualizaciju.⁸² Aristotel drži da tipičan tragični junak nije ni zločinac, ni pravednik.⁸³ On je jedan od nas. S učenicima se može raspravljati ima li Roža više toga obilježja ili Iva. Roža želi da sve bude prema propisima i tradiciji, da bude kao i sve druge žene, da bude jedna od nas, nama slična.⁸⁴ S druge strane, Iva ne želi biti poput većine muškaraca, on uskraćuje svoje tijelo, ne želi stupiti u intimne odnose sa svojom suprugom.

Iva je zapravo nositelj pobune protiv konvencija sredine. On polaže pravo na vlastito tijelo. Iva je također tragičan lik. Njegov nemar i nepažnja uzrokovali su gubitak krave – najvrjednije imovine koju je njegova siromašna obitelj posjedovala. Zbog toga Ivu muči osjećaj krivnje pa pristaje na jedini mogući način nadoknađivanja toga velikoga gubitka: ženi se hendikepiranom i znatno starijom djevojkom. Na taj je način sve učinjeno u skladu s konvencijama sredine u kojoj žive i koja opravdava logiku tog „poslovno-bračnoga

⁸² Banas 2011: 48.

⁸³ Usp. Aristotel 1977: 30, 31.

⁸⁴ Usp. Aristotel 1977: 33.

ugovora“.⁸⁵ Učenicima se može zadati da pronađu ulomke u kojima se očituje Ivin osjećaj krivnje, primjerice:

Teško mu je bilo, ne samo što se bojao batina i sramote, nego je i sam uviđao, u koliku je nevolju uvalio čitavu kuću.

(Svoga tela gospodar, str. 170)

U Ivi se ipak budi samosvijest i ne pristaje na podvrgnuti se pravilima svoje okoline, što je iskazano usklikom: „Ja sam svoga tela gospodar!“ U tome izrazu očituje se Kolarovo majstorstvo u pronalaženju karakterističnih fraza, semantički bogatih, stilski efektnih, nabijenih afektivnošću. Budući da brani načelo individualne slobode kojoj svaki čovjek teži, uz njegov lik vežu se čitateljeve simpatije. On je jedan od nas, ni posve nekriv, ni opak. Ivin protest diže ga moralno iznad njegove okoline i čini ga junakom pripovijetke. S druge strane, Roža plijeni simpatije i pridobiva čitateljevu sućut ne iz razloga što je odana tradicionalnome moralu, već načinom kako podnosi svoju sudbinsku kob i svojim pozitivnim kvalitetama i vrlinama: poslušnošću, marljivošću, vjernošću, privrženošću, dobrotom.⁸⁶

Pitanje tko je tragičniji lik – Roža koja od supruga ne dobiva ljubav i nježnost ili Iva kojemu su roditelji nametnuli brak i kojemu je oduzeta sloboda izbora životne družice može poslužiti kao izvrsna tema za učeničku debatu. S učenicima se može razgovarati i jesu li Roža i Iva podjednako tragični likovi, ili ipak prevladava tragika jednoga od tih dvaju likova. Na taj bi način učenici razvijali kritičko, logičko i kreativno razmišljanje služeći se valjanim argumentima potkrijepljenima odgovarajućim dokazima i citatima iz pripovijetke. Za debatu se treba dobro pripremiti: pažljivo iščitati djelo, proučiti i istražiti određene teme, uvjerljivo prezentirati i zastupati svoje stavove, slušati s razumijevanjem te uljudno „napadati“ suprotstavljene stavove.⁸⁷

Učenici trebaju zaključiti da Kolar ne moralizira i nikoga od likova izravno ne optužuje kao krivce za Rožinu i Ivinu sudbinu. U tekstu ne pronalazimo mjesta koja bi izravno govorila o roditeljskoj krivici jer su Ivu prisilili da se oženi kako bi došli do junice. Njegovi roditelji slijede ustaljene konvencije ponašanja u svojoj sredini koje su odraz

⁸⁵ Banas 2011: 49.

⁸⁶ Banas 2011: 49.

⁸⁷ Izvor: http://www.os-pantovcak.hr/uploadimages/debata_brza.pdf. (Pregled: 13.06.2014.)

specifičnih okolnosti jer u tome siromaštvu gubitak krave, hraniteljice obitelji, predstavlja golemu žalost i nevolju. Riječ je o tragičnim uvjetima u kojima ti ljudi pokušavaju (i na koncu uspijevaju) preživjeti i opstati.⁸⁸ S druge strane valja također naglasiti da se u pripovijetki ipak naziru znaci prešutne osude, ponajviše vidljivi u autorovim opaskama o kojima će više riječi biti o poglavlju o jezičnoj podlozi humora.

U filmu *Svoga tela gospodar* Jakob govori da mu je život njegove junice ima veću vrijednost i od ljudskoga života: *Lakše bi mi bilo čoveka vubiti, nego ovakvu kravicu!* (6:30 – 7:10). Učenicima se može pustiti taj kratak isječak iz filma. Trebali bi zaključiti da goli život obitelji Pavučec u velikoj mjeri zavisi o dobrobiti njihove jedine krave te u tome prepoznati tragične elemente povezane s neimaštinom i egzistencijalnim problemima koje ta neimaština uzrokuje.

4.1.4. Breza

I pripovijetka *Breza* zasniva se na potencijalu specifičnoga morala i navika stanovnika Bikovskih Gorica. Pripovijetka prati sudbinu nesretne Janice, djevojke koja već samim svojim fizičkim izgledom odudara od sredine u kojoj živi (dok ostale seoske djevojke izgledaju kao medvjedi, Janica je visoka i vitka poput breze). Slabašna Janica nije se mogla svojom tjelesnom krhkošću oduprijeti surovosti prirode. Kolar je u ovoj pripovijetki naglasak stavio na izrazito lirski i topao ljudski doživljaj tragične osobnosti. Gdje god Kolar likove tretira kao cjelovite junake, tamo je izrazito naglašen njegov humani odnos prema njima.⁸⁹

Kako što u pripovijesti *Svoga tela gospodar* nije neobično tući ženu, tako u *Brezi* iznenađuje gotovo ravnodušan odnos seljaka prema smrti, i to smrti djeteta i mlade žene. Kolar opisuje smrt Janičine kćerkice na sljedeći način:

Umrlo je u to vrijeme i dijete. Vidjelo siroče da za nj nema života i da je samo za nepriliku. Mati ga nije mogla više dojeti, a kravsko mlijeko nije mu nikad prijalo. Došli užasni grčevi i mala se curica preselila na drugi svijet prije

⁸⁸ Banas 2011: 49.

⁸⁹ Banas 2011: 49.

negoli je pravo ovaj ugledala. Uostalom, pravo je učinila! Svi su joj to odobravali, jer što će tu bez matere!?

(Breza, str. 190)

Ne bi se moglo reći da je ta mirnoća kojom likovi prihvaćaju smrt izraz kršćanskoga pristajanja na ideju o selidbi duše na drugi svijet, što čini rastanak s voljenom osobom manje bolnim. Naime seljaci zapravo više vjeruju u poganske rituale, nego u kršćanski nauk i važnije im je pobrinuti se o tome da se uz bolesnika mjesni vrač koji će ga pokušati ozdraviti svojim „coprijama“, nego liječnik ili svećenik. Ta „okrutna“ mirnoća kojom se prima ljudska smrt zapravo je odraz surovih životnih uvjeta koji umanjuju cijenu ljudskoga života, posebno ako umre žensko dijete koje je samo po sebi veliki trošak za siromašne roditelje jer nosi miraz iz kuće.⁹⁰

Postupci likova motivirani su međusobnim odnosima i konkretnom društvenom sredinom, što rezultira ili tragičnim ili komičnim ishodom. U njihovome svijetu ne postoje individualne osobnosti koje bi djelovale sasvim slobodno prema svojoj volji i htijenju, već se one određuju kroz društveni kolektiv, dok su im životi unaprijed određeni po načelu tradicije. Psihički je život Kolarovih likova izobličen pod pritiskom sredine, tradicije i društvenih snaga. U hijerarhijskome nizu na čelu je otac čija je riječ presudna, a nakon njega slijedi njegova supruga. Najslabija karika u kući je najmlađa snaha. U pripovijetki *Breza* to je Janica:

Marko, Janičin muž, ostaje u krevetu i gospodski hrče dalje, jer on je lugar, pa ga se kućni poslovi ne tiču. Spava i Jaga, žena drugog Mikinog sina koji je u vojsci. Nju stara Kata ne goni, jer ona tobože kućevne obavlja, a u stvari njih dvije složno drže protiv Janice. Drugi Mikin sin oženio se puno prije od starijeg brata Marka, pa tako njegova žena ima prvenstvo. I nju je svekrva gnjavila, ali otkako je došla Janica, složile su se njih dvije protiv Janice i postale prisne prijateljice. Da se oženi treći sin, onda bi se protiv pridošlice složile sve tri. Stari Mika gleda to i kima glavom: kao u soldačiji, regrut uvijek strada!

(Breza, str. 191 – 192)

⁹⁰ Usp. Banas 2011: 51

4.1.4.1. Komični elementi

Topla, lirska suosjećanja i autorova blagost daju toj pripovijetki najljudskiji ton, pa je ovdje smijeh (odnosno ono što Simon Critchley naziva *smiješkom*) „sličan lahoru koji se nestaši s travom i cvijećem na svježem grobu.“⁹¹ *Smiješak* je tih, prigušen i sjetan, nedostaje mu ekspozitivnost koju posjeduje *smijeh*. Prema Critchleyju, *smiješak* je mnogo tragičniji od smijeha.⁹² Kada Kolar Janičino dijete uspoređuje s jaretom (*curica glasna kao jare*) to je komično jer se dijete uspoređuje sa životinjom, što je samo po sebi smiješno. Ipak, taj je smijeh (Critchleyjev *smiješak*) sjetan i tih jer dijete koje je nekada glasno plakalo, ležalo na majčini grudima, živjelo, to dijete glasno kao jare vrlo je brzo zauvijek zašutjelo. Prop takvu vrstu humora naziva *dobročudnim smijehom*.⁹³

Kada Kolar u *Brezi* kaže da je „dobar i pobožan ženski svijet“ koji dolazi običi bolesnika, u tome je moguće iščitati blagu dozu humora i ironije. Naime seoske su žene u trenucima kada na smrt bolesnoj Janici nije bilo do razgovora i posjete „kao kokoši na grani“ posjedale oko nje te ometale i otežavale zadnje trenutke njezinoga mladoga života svojim ispitivanjima i pustim razgovorima. Na taj su način bolesnicu više opterećivale i odmagale joj, nego što su joj pomagale. Njihovo je nerazumijevanje išlo do te mjere da su neke od njih, ne imajući razumijevanja za djevojku na samrti, bile uvrijeđene što ih sirota bolesnica ne prepoznaje:

Žene se na sve to ne obaziru. One posjedaju po krevetima, jedna do druge, kao kokoši na grani. U posljednje ih vrijeme naročito interesira, da li ih i koju još Janica pozna. Zato je svaka pridošlica pita milo i slatko:

– Janek!... Oj Janica! Je li me još poznaš?... Oj Janek, daj me pogledj, daj!

Ali Janica toga popodneva nije nikom odgovarala. Ona bi tek neku od njih pogledala tužno, pa odmah zaklopila oči.

Žene bi se samo značajno pogledale i kritički zaklimale glavama.

⁹¹ Kovačić 1937: 389.

⁹² Usp. Critchley 2007: 105 – 110.

⁹³ Usp. Prop 1984: 14 – 16.

– *Ej mila moja, kaj me zbilja ne poznaš?* – uzviknula je gotovo uvrijeđeno Janičina tetica Jela. – *Em sem to ja, tvoja tetica!...*

(Breza, str. 198)

Žene su bolesnicu i ogovarale govoreći kako se ne mogu načuditi tome što je Marko za suprugu izabrao tako tanku i slabašnu djevojku, kako je Janica bila previše gizdava, svojeglava, oštra na jeziku... Nakon nekog vremena, žene su i zaboravile na bolesnicu pa su počele razgovarati o svakodnevnim stvarima: kokošima, muževima, susjedima... Ipak, žene koje su još čas prije nemilosrdnom radoznalošću, besmislenim ispitivanjima i komentarima opterećivale bolesnicu, u jednostavnoj i toploj molitvi *Oče naš* koja je potekla s njihovih usana u trenutku Janičine smrti iskazale su svoje potisnuto suosjećanje i ljubav.⁹⁴ Prigodom čitanja opisa sobe i žena koje su bile s Janicom dok je umirala glasom valja izreći ironiju. Sućut se osjeća u prikazu molitve nakon junakinjine smrti i iskaza o toplim očenašima.⁹⁵

U pripovijetki *Breza* u jednoj od digresija pripovijeda se zgoda koja se zbila na čuvanju pokojnoga Jakoba Dugijana:

Tako su jednom, još prije rata, čuvali pokojnog Jakoba Dugijana. Leži Jakob među dvjema svijećama, a ljudi oko njega sjede i piju. Piju i žene. Malo pomalo s plačem i sa suzama stao se miješati i smijeh, a neki bi već i zapjevao. Jedva ga utišali. Ali za koji sat zapjevaše svi – tko je započeo, bog bi znao – najprije neku crkvenu, pobožnu, da bi se ispalo malo zgodnije, a onda udariše i druge pjesme, pa i one što su momci iz vojske donijeli. Orila se pjesma kao u svatovima.

Desilo se, međutim, te dva financa zalutali negdje u šumi, pa noću šalabazali amotamo, dok nekako ne natrapaše ne Dugijan-brdo. Idu selom, a selo spava. Tek u jednoj kući svjetlo. Čuje se pjesma, graja – veselje. Poveseliše se financi misleći da je svadba. Kucnu oni, otvore vrata, a ono užas! Na stolu ispružio se neki suhi mrtvac, žut, ukočen, a jednim poluotvorenim okom nekako koso i vrlo mrko škilji... Prekrstio ruke...

⁹⁴ Usp. Mesinger 1975: 15 – 16.

⁹⁵ Usp. Slavić 2011: 80.

Nema sumnje, mrtvac pravi pravcati!... a oko njega, u blijedom svijetlu dviju lojanica koje dršćući dogorijevaju, ljudi izobličeni, žene raščupane, deru se, viču kao podivljali, grle se pjevaju...

Odvažni su ljudi financi, ali im se ipak kose nakostriješiše toliko te im se nadigle one zelene kape na glavama. Učinilo im se da vide neki prizor iz drugog svijeta. Kao da su duhovi ili sami nečisti vragovi priredili gozbu oko odra... ili su ljudi poludjeli od neke žalosti? Ili je sve to tek nekakva strašna prikaza?

Bez daha i bez riječi grešni financi kresnuše vratima, pa pojuriše u noć koliko su ih noge nosile. Jedva ostadoše živi od straha.

Sutradan se čitavo selo smijalo (a pomalo i zgražalo), samo se tužna Jakobova udovica, kad je rastrijeznila, nije smijala jer su joj popili sve vino.

(Breza, str. 196)

U ovome je odlomku pripovjedač prikazuje snažne kontraste: s jedne strane prikazan je „olovni, mučni život, u koji su ljudi upregnuti kao stoka u jaram i tegle ga bez odmora do smrti“.⁹⁶ S druge se strane ističe paradoksalno veselje ožalošćenih oko odra – to je scena koja kida teške lance tuge. Tu je dakle riječ o paradoksu radosti proizašle iz boli ili, kako ga Bogan Mesinger naziva – *ranjenome smijehu*.⁹⁷ Kroz vino, pjesmu i suzama ovlaženi smijeh likovi ne čine ništa drugo, nego očajnički traže zaborav, zaborav od neprigoda, nesreće, tuge i smrti. Život Kolarovih junaka zbližio je tragediju i veselje, plač i pjesmu, tugu i smijeh tako da među njima gotovo da i nema razlike. Smijeh je, u osnovi, plač nad životom, a pjesma je razlivena tuga koja se pretače u zaborav.⁹⁸ Humor je tako zapravo pripovijest o tragičnome – on je obrana čovjeka koji ne snosi krivnju za svoju bijedu.⁹⁹

U zgodi koja se zbila na pogrebu Jakoba Dugijana očituje se spoj strave, bizarnosti i komike. Jednom riječju, tu se očituje – groteska. Opis prizora razuzdanih i pijanih seljaka okupljenih oko mrtvaca, obasjanih slabim svjetlom svijeća, klasičan je primjer književne

⁹⁶ Mesinger 1975: 7.

⁹⁷ Mesinger 1975: 7.

⁹⁸ Mesinger 1975: 7.

⁹⁹ Usp. Mesinger 1975: 16.

groteske. Kao u svim djelima u kojima se javljaju groteska i humorizam, i u Kolaru se dodiruju i pomiruju ekstremi: život i smrt, cilik i posmrtno zvono.¹⁰⁰

Sa smrću se likovi mire kao sa sastavnim dijelom ljudskoga života. Sa jednom se, ipak, nesrećom ne mogu pomiriti – nesrećom bijede i siromaštva. Jakobova se udovica jedina nije mogla smijati prestravljenim financima koji su pobjegli pred slikom pogreba koji se pretvorio u pravo slavlje. Ali razlog nije bio (samo) to što je umro njezin suprug Jakob. Udovica se nije mogla smijati jer su joj gosti popili vino. Bogdan Mesinger upozorava da pozornost treba obratiti i na oblik „sve vino“. U uvjetima gdje je sve na granici gladi i siromaštva i vino može biti – sve.

U tome što se udovica neće smijati, ali ne zato što je ostala bez supruga, već zato što je ostala bez vina, nije riječ o Kolarovu iskazivanju sarkazma prema čovjeku. Sirota Jakobova udovica nije vinopija pa da zbog toga žali što je ostala bez vina. U tu je udovicu, kao i u ostale likove toga turobnoga svijeta, život ugradio surov, ali realan kriterij: u tome blatu siromaštva u kojemu su ljudi zaglibili, vrijednost čovjeka mjeri se u materijalnoj imovini koju on posjeduje (primjerice u već navedenim domaćim životinjama, vinu, zemlji i ostalome). Ako se imetak koji seljak posjeduje nepotrebno rasipa (kakav je bio slučaj s udovičinim vinom), tada se direktno ugrožava egzistencija vlasnika toga dobra.¹⁰¹

S učenicima se može razgovarati o tome koliko je udovica slična Marku Labudanu. Je li Marku žao za mrtvom suprugom, ili za time što ne može biti barjaktarom? Dolazi li Marko ipak na kraju do kakve-takve pameti? U kojem trenutku? U toj njegovoj spoznaji pred stablom breze nakon pijanstva ima onoga što se u teoriji tragedije zove *anagnorisis*, prepoznavanje ili spoznaja. Aristotel kaže da su peripetija i otkrivanje bitni dijelovi tragedije. Peripetija je u tragediji nagla promjena na gore kojom događaji ustvari dobivaju zamah.¹⁰² Tragičnomu junaku preostaje samo znanje. S učenicima se može razgovarati o tome što je Marko spoznao u trenutku susreta sa brezom i kako reagira u tome trenutku, a kako nakon što se do stabla vratio sa sjekirom? Do kakve spoznaje dolazi u trenutku kada mu ruka zadrhti i nemoćno se spusti? Zašto se tužno objesio njegov donedavno gizdavi brk?

¹⁰⁰ Usp. Frangeš, Žmegač 1998: 276 – 279.

¹⁰¹ Usp. Mesinger 1975: 8.

¹⁰² Usp. Slavić 2011: 480.

4.1.4.2. Tragični junak, tragična krivnja i tragični kraj

Janica, lijepa, nježna i mlada žena, apsolutno je tragičan lik, dok su njezina svekrva i sve ono društvo oko nje u svoj primitivnosti i praznovjerju, uz sve ostalo, smiješni. Janičina se tragičnost ogleda u njezinoj krhkosti, boležljivosti i neotpornosti naspram surovosti prirode. Janičin je lik predodređen za tragičan završetak (smrt) u gruboj primitivnoj sredini.¹⁰³ Janica je pasivan lik, bolesna je, nesretna, a naposljetku i – mrtva. S Janicom i njezinom nesrećom čitatelj suosjeća od samoga početka pripovijetke. Janičin lik kao da napušta čitatelja na samome početku pripovijetke, prije nego što je u nju i ušla¹⁰⁴:

Sva nagađanja, puna životne mudrosti, i sva dobrohotna navijanja da bi se Janica ipak mogla izvući živa, a možda i zdrava iz postelje, na kojoj je ležala nekih četiri-pet nedjelja, presjekao je stari Mika Labudan, šef kuće broj 27 na Labudan-brdu u selu Bikovcu, svojom dostojanstvenom, odlučnom izjavom:

– Bude mrijela, to je gotova stvar!

(Breza, str. 189)

Sudbina lijepe Janice izaziva sažaljenje u mnogim situacijama: kada je mokra i prozebla morala ići na pašu, kada joj umire dijete, kada su je obilazile seoske žene i vodile beskrajne dosadne razgovore pored njene postelje, kada je Marko nije posjetio u posljednjim trenucima njezina života... S učenicima valja razgovarati koju od ovih situacija drže vrhuncem Janičine tragičnosti. Odgovori će se zasigurno razlikovati. S učenicima valja razgovarati i o tome u čemu leži Janičina krivnja. Je li Janicama sama izabrala brak s Markom, je li ju itko prisilio na to? Je li mogla i drugačije izabrati? Janica umire (bez svećenika, bez doktora, bez voljenoga Marka, okružena ljudima, ali zapravo sama i napuštena) i u tome se očituje njezin tragični kraj.

Likovi u mnogim situacijama postupaju onako kako to sredina od njih očekuje, pokorni su i poslušni. Jedan od primjera jest lik Marka Labudana. Marko se oženio Janicom jer mu je tako sugerirao gospodin nadšumar, kojega pripovjedač naziva „bogom bogova“, što izaziva komičan učinak. Lik Marka, Janičinoga supruga, na samome kraju *Breze* doživljava

¹⁰³ Usp. Diklić 1978: 301.

¹⁰⁴ Usp. Mesinger 1984: 270.

preobraženje. Od lika čije postupke prema Janici tijekom njezine bolesti, a posebno nakon njezine smrti, čitatelj ne odobrava i, štoviše, osuđuje, na samome se kraju pripovijetke također otkriva osobom koja u sebi nosi bol, nesreću i tragiku:

Sve je bilo tako nejasno, tako mutno i mučno u njegovoj glavi, te mu se još većma zamutiše one njegove nekoć slavne, jasne sokolove oči. Objesio se, tužno i nemarno, onaj još juče gizdavi brk.

(Breza, str. 211)

Dok na početku i u sredini pripovijetke Markovi postupci ne odaju ljubav i nježnost prema Janici, kraj pripovijetke otkriva da on ipak gaji snažne osjećaje prema svojoj prerano preminuloj supruzi, ali su ti osjećaji bili potisnuti. Pokazivanje osjećaja prema supruzi u takvoj bi konvencionalnoj i surovoj sredini bio znak slabosti. Time bi se narušio njegov status snažnoga i nezavisnoga muškarca. Iako su ga sumještani držali „svjetskim čovjekom“ jer je neko vrijeme proveo u Americi, Marko je ipak u velikoj mjeri bio „uvučen“ u tradicionalnu sredinu u kojoj je pravi muškarac trebao potiskivati svoju ljubav i bol jer „pravi muškarac ne plače“. Upravo u tome leži tragičnost njegovoga lika. Ispod njegove prividne krutosti i bezosjećajnosti krije se strah, strah od osude okoline u kojoj živi ako pokaže svoje osjećaje, strah koji je kumulirao slomom na samome kraju pripovijetke. Njegova se slabost otkriva i u nedostatak snage (i hrabrosti) da posiječe brezu koja ga je podsjetila na njegovu pokojnu Janicu:

Zadrhtala mu ruka i nemoćno se spusti.

(Breza, str. 211)

Stjepko Težak o odnosu između Janice i Marka te Janičinoj tragediji govori sljedeće: „U svijetu nepoštenih bitaka za golo održavanje života ljubav je osuđena na smrt. Zato je smrt jezgra ove pripovijetke, a kao njezin kontrast u drugoj radnji stoji ženidba, uz rođenje nesumnjivo najočitija potvrda ljudskog življenja. Janica kao glavni junak prve radnje predstavljena je u času svoje smrti, svoga konačnog poraza u bitki za život i ljubav. Njezin muž Janko Labudan tek nakon toga postaje glavni junak daljnjeg tijeka priče. Ali ne zato da bi istisnuo Janicu, nego da bi se Janičina tragedija pokazala u žarčem svjetlu i da bi drama njegovih osjećaja za Janicu od ravnodušja preko slabe sućuti narasla do raspleta koji u

jesensko predjutarje nagoviješta buđenje savjesti i istinskih ljudskih osjećaja zapretanih duboko pod pepelom plemenitosti sažgane gromovima životnih oluja i omarom ljudske bijede.¹⁰⁵ Jančin lik nastavlja živjeti, sakriven i potisnut, u Markovoj podsvijesti i nakon njezine smrti da bi se na kraju pretvorio u halucinantnu viziju motiviranu potiskivanjem osjećaja. Ta se vizija pretvara u simbol – u brezu. Pripovijetka tako Marka napušta kao upravo otkrivenoga tragičnoga junaka kojega je život prisilio da potiskuje svoje najhumanije crte i slomio ga unutarnjom borbom sa samime sobom.¹⁰⁶

4.1.5. *Kriza*

U pripovijetki *Kriza* čitatelj upoznaje „petnaestomjesečnog junca Jelena i njegova gospodara Miku Brezovačkog“. Ovakav poredak u predstavljanju likova (prvo junac, a tek onda Mika) nipošto nije slučajan.¹⁰⁷ Mika je nesretan jer mora prodati junca, ali zbog ekonomske krize (radnja je smještena u 1931. godinu) cijene seljačkih proizvoda neprestano padaju. Budući da Mika svojega junca ne želi prodati ispod cijene, njegova se prodaja svodi na uzaludno lutanje od sajma do sajma.¹⁰⁸

Pripovijetka je prožeta snažnim društvenim angažmanom: Mika se pojavljuje kao predstavnik siromašnoga hrvatskoga seljaka kojega izrabljuju i državna birokracija i gospoda prekupci. Svojim ljudskim osobinama, Mika je utjelovljenje seljačke lukavosti, ustrajnosti, marljivosti. Mika posjeduje i istaknuti osjećaj „za pravicu“. Na kraju pripovijesti pijani i očajni Mika dolazi u općinu u želji da činovnicima ostavi junca jer nema novca da plati namete. Nakon što ga činovnici bahato izrugaju, Mika odlazi i ispred općinske zgrade shvaća da mu je nestao junac, najvrjednija imovina koju je posjedovao.¹⁰⁹

¹⁰⁵ Težak 1995: 20.

¹⁰⁶ Usp. Mesinger 1975: 15 – 16.

¹⁰⁷ Usp. Visković 1996: 70.

¹⁰⁸ Usp. Visković 1996: 70.

¹⁰⁹ Usp. Visković 1996: 71.

4.1.5.1. Komični elementi

Pripovijetka *Kriza* djeluje kao izraz bijede, očaja i mraka, unatoč povremenim Kolarovim humorističkim opservacijama ili situacijama koje izazivaju komični učinak:

Capkala tako gospođica Beata, uvjeravajući samu sebe da je najnesretniji stvor na svijetu, kadli se u onoj debeloj tami pred njom stvorila nekakva strašna prikaza. Opahnuo je dah alkohola i smrdljivog duhana, i pitanje, hrapavo, pijano:

– *Čujte, frajla, jeste li gdje vidjeli kakvoga junca...s podrezanim repom!...*

Ah, taj je čovjek pijan, možda i lud! Ni vrisnuti nije mogla, nego bez odgovora potrčala koliko su je noge nosile. Tek kad je u blatu izgubila jednu cipelicu, ona se bez daha kao preplašena ptičica, zaustavila pred Mukićevom gostionicom. Tražeći grozničavo kvaku na vratima, s grozom je gledala nezgrapnu crnu figuru kako sredinom ceste srlja u mrak i očajno viče iz sveg grla:

– *Je-len! Oj jelen, gde si, sunce te Božje ne grelo!...*

(*Kriza*, str. 229)

Ovaj susret dvoje nesretnika ima komičan učinak. U prvoj rečenici citiranoga ulomka osjeća se ironija koja čitatelja upućuje na to da je Beata preosjetljiva, ali i razmažena osoba. Time pripovjedač naznačuje da nije u potpunosti identificiran s Beatinom perspektivom. U tome je ulomku prikazan sraz dvaju različitih svjetova, dvoje ljudi kažnjenih zlom sudbinom.¹¹⁰

4.1.5.2. Tragični junak, tragična krivnja i tragični kraj

Nesretni junak novele *Kriza* jedan je u nizu likova iz Zbirke kojima je gubitak materijalne imovine uzrok nesreći. Prema Pooleovoj podjeli uzroka tragičnosti likova, krivac tragičnosti takvih likova je društveni sustav u kojemu se seljak toliko silno muči, a tako malo ima, u kojemu gubitak životinje seljaka dovodi do ruba egzistencije. Može se reći da je Mika

¹¹⁰ Usp. Visković 1996: 72.

tragični junak ove pripovijetke. Mikina je krivnja u tome što je Jelena (iako vezana) ostavio ispred općine, a tragičan kraj je taj što je ostao bez svoje najvrjednije imovine. Prema Pooleovoj podjeli uzroka tragičnosti, ovdje je riječ o nesvjesnom prijestupu pozitivnoga lika.¹¹¹ S učenicima se može razgovarati zašto je seljak posebno pogođen gubitkom svoje imovine i bi li tragičnost bila jednako izražena da je sudac izgubio pravo sudovanja, da je odvjetnika kaznila komora i sl.

U *Krizi* se uzdiže puntar i govori o nepravедnome položaju seljaka u odnosu na gospodu:

Što seljak treba sve je do boga skupo, a što prodaje to je bez cijene. Onda je došlo pitanje poreza i nameta. Svi su se jednodušno slagali da bi ih trebalo, ako ne ukinuti, a ono bar napola smanjiti. Pa onda činovničke plaće! Zašto gospoda da tako dobro žive, dok se muž-seljak muči bez ikakve koristi? Lako je sjediti u kancelariji, u toploj sobi pa svakoga prvoga pobrati plaću! To bi svatko znao! Treba plaće prepoloviti, pa će onda biti seljaku lakše. Pa trgovce okljaštriti, da, i trgovce...

(*Kriza*, str. 223)

– *Kad oni budu takva sirotinja kak smo i mi, onda se bumo bolje razmeli!... Ovak, gospon ti mužu ne veruje, nego ti stepe z ramenima, pak veli: „Je dragec, to je kriza!“*

(*Kriza*, str. 223)

– *Gdje je tu račun, braćo moja?... Je li to, bumo rekli, organizacija?... Kaj će ti kuća i grunt, kad na njemu, bumo rekli, nemreš egzestirati...*

(*Kriza*, str. 224)

I u ovoj je pripovijetki Slavko Kolar prikazao surovost i primitivnost života seljaka. Svijet seljaka je svijet oskudice, svijet u kojemu je kravlji život katkad važniji od ljudskoga

¹¹¹ Usp. Poole 2006: 44 – 55.

života, svijet u kojemu oni koji pokazu mrvicu tople ljudske osjetljivosti bivaju osuđeni na propast. Kolar tek u posljednjoj pripovijesti *Mi smo za pravicu* služeći se vizurom doktora Kotarskog izražava vjeru u životnu energiju koju narod nosi u sebi.¹¹²

4.1.6. *Mi smo za pravicu*

Mi smo za pravicu, završna pripovijetka zbirke po kojoj je knjiga i nazvana, kompozicijski je jednostavno organizirana. To je ujedno i najkraća pripovijetka u zbirci. Liječnik Mirko Kotarski nesretan je i deprimiran jer je, premda u duši hrvatski domoljub, na izborima 1935. glasao za karađorđevićevski režim, iznevjerivši pritom vlastite političke nazore. Razlog tomu bio je pritisak obitelji i prijatelja, ali i prijetnje njegovih nadređenih da će u suprotnome izgubiti posao. U tome trenutku zgađenosti nad samime sobom u ordinaciju mu upada Janko Klasnić, „muž s Bikovskog Vrh“, kojemu su žandari zdrobili čeljust optužujući ga da je pucao na režimskog kandidata Juricu Hitreca. Iako biva pušten, Janko doktoru povjerava da je pucao u Juricu. Time je dakle realiziralo ono Jankovo obećanje o osveti koje je uputio u završnom dijelu uvodne pripovijesti *Sudnji dan ili Kako je Janko Klasnić upoznao slobodu*.¹¹³

Janko Klasnić učvršćuje svoj status iz prve pripovijetke: i u ovo je pripovijetki predstavnik hrvatske narodne energije, seljačke snage i nepokolebljive vjere u pobjedu pravde. Kolaru su početna pripovijetka *Sudnji dan ili kako je Janko Klasnić upoznao slobodu* i završna pripovijetka *Mi smo za pravicu* poslužile da strukturira koherentnu kompoziciju zbirke *Mi smo za pravicu*, ali i da svjetonazorski i povijesno kontekstualizira zbivanja. Uvodna je pripovijetka sama za sebe umjetnički složena psihološka i sociološka analiza odjeka raspada jedne moćne države u hrvatskoj malograđanskoj, provincijalnoj sredini. Završna pak novela analizira odnos pojedinca i slobode i njegove frustracije zbog nečasnoga kompromisa.¹¹⁴

¹¹² Usp. Visković 1996: 72.

¹¹³ Visković 1996: 59.

¹¹⁴ Visković 1996: 59.

4.1.5.1. Komični elementi

U ovoj, posljednjoj pripovijetki iz zbirke nema mnogo komičnih elemenata. Komiku pronalazimo na samome početku pripovijetke:

Služavka uđe u sobu i reče:

- *Gospon doktor, jedan bolesnik vas traži.*
- *Kakav bolesnik?! – obrecnu se doktor mrzovoljno. Cura slegnu ramenima.*
- *Nekakav muž... Mislim, da je z Bikovskoga Vrha i da je sim već dohajal. Nemre dobro govoriti i rubec pod nosom drži. Meni se vidi, da mu je gubec razbit...*

Rekavši to ona prasnu u smijeh, a doktor, vidjevši je onako masnu od kuhinjskog znoja, zdepastu i nezgrapnu, kako je, smijući se, razjapila velika usta i pokazala konjske zube, pomisli s nervoznim uzdahom:

- *Ah, divno je biti tako zdrav i tako glup kao ova naša Jalža...*

(Mi smo za pravicu, str. 233)

Komičan je opis Jalže: *masna od kuhinjskog znoja, zdepasta i nezgrapna*. Komičan je i izraz *konjski zubi* jer se nešto ljudsko (u ovome slučaju zubi) uspoređuje sa životinjskim i to samo po sebi izaziva komični učinak.

I osmijeh i sućut izaziva Jankov odgovor doktoru nakon traženja liječničke potvrde da su mu žandari razbili zube u pripovijetki *Mi smo za pravicu*. Učenike valja uputiti na taj ulomak kako bi uočili da se komični i tragični elementi mogu ostvarivati u istome ulomku, jedni pokraj drugih:

- *Kaj sem dužen?*
- *Ništa! – odgovori doktor kratko.*
- *Ja doduše niti nemam penéz – nasmija se Janko krljavo i mučno – ali pitati se mora.*

(Mi smo za pravicu, str. 243, 244)

Smiješno je to što Janko pita doktora koliko je dužan, a nema novaca da mu plati. Istodobno je i teško tragična sama ta činjenica da se čovjek nalazi u takvoj oskudici da nema novaca ni za to da plati liječnika. Tragičnost naglašavaju i pridjevi *krljavo* i *mučno*. S učenicima se može razgovarati o tome kakav bi bio daljnji tijek radnje da je doktor zahtijevao da mu Janko pod svaku cijenu plati pregled. Bi li u tome slučaju i sami kraj pripovijetke bio drugačiji? Tko bi u tome slučaju bio tragični junak ove pripovijetke?

4.1.6.2. Tragični junak, tragična krivnja i tragični kraj

U pripovijetki *Mi smo za pravicu* Kolar nam otkriva tragiku lika koji ne pripada seljačkome staležu. Za razliku od početne pripovijetke, u ovoj pripovijetki Janko Klasnić više nije tragični junak, već je to intelektualac i gospodin doktor Mirko Kotarski. On je jedini tragični junak u zbirci *Mi smo za pravicu* koji nije seljak. Doktor Kotarski predstavnik je kolebljive i kompromiserske hrvatske inteligencije. Njegova je krivica ta što je glasavši za karađorđevićevski režim iznevjerio vlastite političke nazore. Kotarski osjeća svoju tragiku u vrtlogu bezakonja i Kolar u pripovijetki iznosi njegove unutarnje dvojbe koje ga razdiru. To je slika iskrene, ali nesretne hrvatske inteligencije. Tragičnost doktora Kotarskog posebno je naglašena u završnome dijelu pripovijetke. Janko, taj mladi borac za prava seljaka, unatoč tome što su mu opanci „stari trljavi i sivi“, a stražnjica „poderana i nezgrapno zakrpana“, hoda uspravno, mirno i čvrsto, s osmijehom na licu. S druge strane, doktor Kotarski koji nije imao dovoljno hrabrosti držati se svojih životnih načela i koji je popustio pod pritiskom okoline gledajući tog mladog momka osjeća zavist i stid:

Stao doktor Mirko Kotarski uz prozor. Zamislio se. Janko Klasnić već prelazio preko puta na drugu stranu. Tur mu bio poderan i nezgrapno zakrpan nekom žutom krpom. Opanci stari, traljavi i sivi. Ali hod je bio miran, čvrst. Pa još kad se ogledao na doktorov prozor, nasmijala mu se dva oka, vedro, skoro obješenjački.

– Taj eto vjeruje i zato je kadar i da izdrži! Tko mu šta može?!....

*Opet je oblak žalosti poklopio doktorovu dušu. Nešto ga ugrizlo za srce.
Nešto nalik na stid i zavist.*

(Mi smo za pravicu, str. 244)

Učenici mogu usporediti tragičnost lika Janka Klasnića s tragičnošću lika doktora Kotarskog. Nastavnik može pripremiti i lingvometodički predložak s citatima u kojima se očituje tragičnost tih dvaju likova. U tim citatima trebaju prepoznati i izdvojiti tragične elemente. Može se razgovarati o tome komu je od tih dvaju likova autor naklonjen, prema kome osjeća suosjećanje, a kojega osuđuje. Valja uočiti i kako se sa svojom nesrećom bori Janko, a kako doktor te kojega se od njih dvojice može nazvati moralnim pobjednikom. Učenici o tome mogu napisati i kratak esej.

4.2. Jezična podloga humora

Kolar u svojim pripovijetkama humor postiže na različite načine, služeći se bogatim jezičnim mogućnostima. Marica Čunić govori da je Kolarovo „životno naoružanje bio jezik, a humor je bio njegova strategija.“¹¹⁵

Opisujući smiješne situacije, Kolar je ozbiljan. Dok nasmijava, on se ne smije. Kolar se uživljava u postupke svakoga lika i nastoji ga „obraniti“. Kolarov je humor dobroćudan i lak. To je humor u kojemu izostaje ruganje. U karakterizaciji likova Kolaru su najmilija sredstva dijalog ili monolog. Čim Kolarov junak otvori usta, već se očituje poneka njegova karakteristika.¹¹⁶ Kada Mika iz *Breze* mora odlučiti hoće li pozvati liječnika da pomogne Janici, u njegovim se monolozima očituje nekoliko stvari: istodobno sram i strah (što će liječnik reći kada vidi uvjete u kojima živi njegova obitelj), neimaština (nema novaca da plati liječnika), primitivan način razmišljanja (što će Janici doktor, on joj ionako neće pomoći):

Ima li, na priliku, smisla zvati doktora? Pomoći joj ne će, to je sigurna stvar, samo će biti više od troška. Ako je vozi doktoru, umrijet će putem, ako li pak doktora zove, tu mu konja nahrani i napoji, pa još slušaj njegove prigovore: zašto pijete svi iz jedne čaše, zašto jedete iz jedne zdjele, zašto toliki spavate u istoj sobi, zašto obojke sušite na peći? Zašto? Zašto? Lako je gospodi prigovarati, ali je teško siromahu čovjeku živjeti! Muči se on na sve fele i načine čitavu godinu i onda na koncu ništa nema!

Bez velike muke i bez grižnje savjesti došao je Mika do zaključka, da ne će zvati doktora. Čisto mu je odlanulo, kad se tako odlučio.

– Mili Bože, zlo ti je denes živeti!... Sve košta penéz! – stao Mika opet filozofirati. – Kad se dijete rodi, strošek je. Doduše nije veliki, ali opet... Kad se sin ženi, ili kći udaje, to je kakti da bi zgorel! Nek ti negdo vumre, opet trošek! Ljudi oće piti, oće jesti!...

(*Breza*, str. 194, 195)

¹¹⁵ Usp. Čunić 1980: 82.

¹¹⁶ Usp. Čunić 1980: 25 – 33.

U Kolarovoj su prozi imena, prezimena i nadimci njegovih junaka etimološki, tj. jezično značajni. Prezimena likova iz Kolarovih pripovijetki pokazuju povezanost sa značenjem apelativa od kojega je postalo ime. Iako i u svakodnevnom životu također ima takvih prezimena (primjerice Žugečić, Škrinjarić, Čvek...), razlika je u tome što svakodnevna upotreba uglavnom ne aktualizira njihovo etimološko značenje, dok literarna to čini gotovo redovito.¹¹⁷ Boris Tomaševski drži da je „davanje osobnoga imena junaku najjednostavniji element karakterizacije“.¹¹⁸

Neka su prezimena u Kolarovim pripovijetkama sama po sebi smiješna (primjerice Suhorepec iz pripovijetke *Ženidba Imbre Futača*), a neka su u istome kontekstu (Dugijanka, Batinjani, Škanjec iz *Ženidbe Imbre Futača*, Gazibara i Barberić iz *Krize*, Labudan, Brezovka, Žugečić iz *Breze*, Car, Capek, Hitrec iz *Sudnji dan ili kako je Janko Klasnić upoznao slobodu*...). Ta su prezimena smiješna jer aludiraju na dijelove tijela životinje (Suhorepec – rep, a komiku pojačava i pridjev *suh*), životinje (Škanjec – škanjac, Labudan – labud, Žugečić – žuga, odnosno guska), biljke (Brezovka – breza), osobine (Hitrec – hitar) i sl. Marica Čunić napominje da „aktualizaciju imenske metafore ne treba shvatiti doslovno. Metaforika ostaje metaforike i ništa drugo... Imena i prezimena ostaju ipak samo u sferi sličnosti, a ne izjednačavanja, u sferi konotacija, a ne denotacija.“¹¹⁹

U najvećem broju primjera humorističnih imena, prezimena ili nadimaka Kolarovih junaka prisutni su faunistički (npr. Čuk, Škanjec, Vrabec, Labudan) i floristički stilski kompleksi (npr. Brezovka, Šipek). Ti kompleksi podržavaju atmosferu kulturne zaostalosti i u kombinaciji sa stranim i učenim riječima čine kontrast, a taj kontrast postaje izvorom humora. Pojedini su toponimi također u funkciji humora (primjerice Labudan brdo, Žugečić brdo i Bikovec u pripovijetki *Breza*, Bikovski vrh, Bikovske gorice, Kozji vrh u pripovijetki *Sudnji dan ili kako je Janko Klasnić upoznao slobodu*...). Aludiranjem na njihovu etimologiju, Kolar ironizira svoj opis ili stav prema onome što opisuje. Floristički i faunistički elementi autoru zapravo pomažu da prikaže jednu zatvorenu, sebi dostatnu i zaostalu sredinu¹²⁰:

...u toj *bikovskoj* sredini ima mnogo zanimljivog...

¹¹⁷ Usp. Čunić 1980: 15.

¹¹⁸ Tomaševski 1998: 35.

¹¹⁹ Čunić 1980: 16.

¹²⁰ Usp. Čunić 1980: 17, 22.

(*Ženidba Imbre Futača*, str. 138)

I nadimci likova iz Kolarovih pripovijetki također su u funkciji humora:

Iva Bagušarov piše iz vojske!... (Za razliku od drugih Pavunčeca koji, radi bliže oznake kuće, familije i možda kakve naočite odlike, nose predikate Suhorepec, Frček i Cviker, oni iz kuće broj 16 i još nekoliko brojeva zovu se Bagušari. To jest: „Zovem se Bagušar, a zovu me Pavunčec“.

(*Svoga tela gospodar*, str. 47)

Miroslav Vaupotić u svojem članku o Kolaru za časopis Republika govori sljedeće: „Iz Kolarove bogate nijansirane kategorizacije prezimena u pojedinim novelama možemo mnogo zaključiti o nepresušnom zdencu njegovih humorističkih i životnih varijacija na mnogobrojne ljudske slabosti i taštine... Imena i prezimena nekih glavnih protagonista novela iz ciklusa *Mi smo za pravicu* iako u biti neutralna i moguća stvarna prezimena, uzdignuta su snagom Kolarova pripovijedanja skoro u simbolne antičke koturne tragičnih likova legende: Imbra Futač, Iva Pavunčec, Janko Klasnić, Mika Brezovački i drugi bezimeni epizodisti i članovi seljačkog kolektiva, tih Kolarovih crnih, baladičnih, ali i komičnih gene-slika o ekonomskoj zaostalosti i okamenjenim predrasudama, tih divnih čovjekoljubivih, ali često i primitivno ograničenih boraca za pravdu protiv austrougarskih i velikosrpskih režima...“¹²¹

Stilistički markirana imena imaju određenu ulogu i u rečeničnoj strukturi. Inverzijom glagola i vlastitoga imena, odnosno predikata i subjekta, Kolar postiže komičan efekt. Uloga takve inverzije ne može se uočiti iz jedne rečenice. Autorovo tipično humoristično i stilističko sredstvo dolazi do izražaja dosljednim provođenjem inverzije. Navodim primjer iz prvih dvaju poglavlja pripovijetke *Ženidba Imbre Futača*:

Probudilo se i Futač-brdo... Probudilo se dakle Futač-brdo. Zagledao se Imbra nekud tupo i neodređeno... Tamo je trebao da se nađe točno u 9 sati on, Imbra Futač... Kad se tog ispita sjedio, devet je muka uhvatio Imbru... Sve je to znao Imbra Futač... Bio taj Pavel, Imbrin ćaća, na glasu... Bio je Pavel uvažavan... Odlučio Pavel... Kad je pristupio Pavel... Šta će drugo, nego kleknuo Pavel... Čuo je Imbra... Zamislio se tako Imbra... Uzdahnuo je opet Imbra...

¹²¹ Vaupotić 1963: 443.

Smrknuo se Imbra. Zaorilo je Futač-brdo... Udesio se dakle Imbra... Zaustavio se Imbra Futač. K njima je pristao i Imbra Futač... Ukočio se Imbra kao stup na raskršću... Pokupio se tužni Imbra... Znao je Imbra... Smijao se Imbra... Popela se uto mala Kata Brezovka... Ispustila Kata... Pojurio za njima Imbra... Postidio se Imbra.... Skoči Imbra... Pokušao Imbra... Prekrižila se Jaga još jednom... Čudno je to malo Imbri...

(*Ženidba Imbre Futača*, str. 121 – 143)

Učenike treba uputiti da obrate pozornost na položaj subjekta i predikata u navedenim citatima. Može im se dati lingvometodički predložak na kojemu će biti gore navedeni primjeri i kako bi mogli podcrtati subjekte i predikate (na različit način kako bi bolje uočili specifičnost položaja subjekta i predikata u tim rečenicama). Valja naglasiti da se pritom povezuje nastava književnosti i nastava jezika. Ovakvu korelaciju s nastavom gramatike Težak naziva povezivanjem na razini predmetnog područja (u ovome slučaju povezuju se jezik i književnost, a povezati se može i više sastavnica).¹²² U ovome se primjeru književnost povezuje sa sintaksom. Težak kaže da sintaksa ne pripada samo nastavi gramatike te da sama činjenica da se u sintaksi polazi od teksta upućuje na vezu s nastavom književnosti (ali i filmske i scenske umjetnosti). Ističe i da je u nastavi književnosti korisno otkrivanje sintaktičkih činjenica kao sredstva za ostvarivanje estetskih, psiholoških i drugih učinaka.¹²³ Učenici bi trebali zaključiti da je Imbra istaknut svojim položajem u rečenici – on je sve ono što čini i kako čini (prvo dolazi glagol, a onda Imbra). Kontrast je postignut mirnom naracijom (...bio jednom jedan...) u kojoj je ipak malo previše istaknut položaj subjekta. Usprkos toj mirnoj naraciji kojom bi se trebala sakriti svaka neobičnost, komika izbija iz svake rečenice. Projiciran na izvanjezičnu razinu, taj kontrast poprima sociološke i psihološke dimenzije: iako se Imbra naoko vlada u skladu sa svim običajima i normama svojega kraja, zbog svoje luckasti i netaleantiranosti on je izdvojen kao iznimka, kao „poseban slučaj“.¹²⁴

U službi je humora i iskrivljen izgovor strane riječi: u pripovijetki *Ženidba Imbre Futača* kada idu na ispit iz nauka vjere prije vjenčanja idu na „egžamen“¹²⁵, a riječ

¹²² Usp. Težak 1996: 113.

¹²³ Usp. Težak 1996: 336, 337.

¹²⁴ Usp. Čunić 1980: 18, 19.

¹²⁵ Zamjenom konsonanata *k* u *g* i *s* u *ž* od latinskoga *examen* nastao je *egžamen*. (usp. Čunić 1980: 32)

„komedija“ postaje „komendija“.¹²⁶ Neke su se riječi morfološki adaptirale dobivši nastavke koje kajkavski obično dodaje tudicama (npr. nastavak *–(l)in*: biciklin, paketlin i sl.) pa tako u istoj pripovijetki nailazimo na riječ „cigaretlin“ koja u toj novoj adaptaciji čini podlogu humora.¹²⁷

Kolar u pripovijetkama iz Zbirke često koristi i humoristične usporedbe koje također stoje u službi smijeha. Učenicima valja ponuditi ulomke u kojima bi oni metodom usmjerenoga čitanja izdvojili smiješne usporedbe, primjerice:

I Franc je druge ljude razumijevao, ali gledajući u usta, jer osim groma i puške ništa nije mogao čuti, premda je na svojoj glavici, sitnoj i okrugloj kao lukovica, nosio nalik na šišmiša, dvije uške kao dva lista duhana.

(*Ženidba Imbre Futača*, str. 156)

...odmahnula dva konjska repa kao dvije brezove metle, (...) te plug zarezao u tešku zemlju kao škljoca u žilav sir.

(*Ženidba Imbre Futača*, str. 156)

Zaoblio se Franji Špoljarčiću zatiljak kao u gojna bičića, iskočio mu i zaokružio se trbuh, a obrazi zarumenjeli rujnim zdravljem.

(*Ženidba Imbre Futača*, str. 160)

(...) da mu iščupa ušesa iz lude glave kao dvije mrkve iz vrtne zemlje.

(*Ženidba Imbre Futača*, str. 207)

Ispod snažnih obrva u bikovskih očiju izbio je, iskočio hrabro, gotovo vodoravno, snažan nos kao drveni klin, a ispod njega se crnjela oštra četka podrezanih brkova.

(*Ženidba Imbre Futača*, str. 227)

¹²⁶ Do promjene dolazi pod utjecajem riječi *komandirati – komendirati*. (usp. Čunić 1980: 32)

¹²⁷ Usp. Čunić 1980: 32.

Što je breza među bukvama i grabrima, to ti je ta djevojka među tim vašim glomaznim curetinama!

(*Breza*, str. 192)

...žene i cure lete na muške kao obadi na volove.

(*Breza*, str. 207)

...spavao je dečko u onoj hladovini kao mačak na suncu

(*Svoga tela gospodar*, str. 169)

...junica lijepa kao kakva frajlica

(*Svoga tela gospodar*, str. 172)

Komična je i Kolarova upotreba frazeoloških izraza preuzetih iz prava, pedagogije ili neke druge znanosti. Te se fraze vežu uz viši stupanj kulture, a u ovim su pripovijetkama iskorištene za isticanje kontrasta u opisu seoske (primitivne) sredine:

Kako je opatrnuo bičem snahu jednu pa drugu preko leđa, poviše se one kao breze na vjetru. Zatim je svu pažnju obratio zakonitoj svojoj drugarici, nesretnoj Roži.

(*Ženidba Imbre Futača*, str. 165)

...Patke i kokoši (...) ulazile bi najradije u susjedovu bašću ili polje, pa je bilo svađa, tučnjava i veličajnih parnica radi smetanja posjeda.

(*Ženidba Imbre Futača*, str. 129)

Učenici trebaju uočiti što je smiješno u navedenim primjerima. Prvi citat opisuje bijesnoga Franca Nemaka koji juri za svojim ukućanima po voćnjaku s namjerom da ih premlati. Sam po sebi ovaj je prizor napet i potresan, ali autor je i u ovakvoj situaciji našao mjesta za humor. Do izraza dolazi pravni stil: *zakonitoj svojoj drugarici*. Kolarova namjera

nije bila izrugati situaciju koja je sama po sebi tragična, već upravo suprotno: shvaćajući bijedu takvoga života, Kolar je pronašao „ventil“ da se oslobodi od težine kojom pritišće ta bijeda. Drugi primjer pokazuje surovu životnu stvarnost (svađe, tučnjave) koja se u sudskoj terminologiji pretvara u nešto neutralno, učeno i važno (*parnica radi smetanja posjeda*), što također izaziva komični učinak.¹²⁸

Humor u Kolarovim pripovijetkama iz zbirke izazivaju i smiješni opisi. Izdvojen je primjer iz pripovijetke *Ženidba Imbre Futača* u kojem je humor postignut ironiziranjem konvencionalnih fraza koje se koriste u opisu krave:

Kravica je bila prilična, i po vanjštini, i po unutrašnjoj vrijednosti. (...) na paši bila mirna i pristojna, a i zdravlje ju je dobro služilo. Prema tome uživala je izvjestan ugled, kako u kući tako i u susjedstvu.

(*Ženidba Imbre Futača*, str. 184)

Smijeh se postiže time što se krava približava čovjeku. Obično se ljudi izruguju tako što se približavaju životinjama. Prop drži da životinje mogu biti smiješne samo ukoliko podsjećaju na čovjeka ili ga na neki način imitiraju.¹²⁹ Krava koju „zdravlje dobro služi“ i koja „uživa izvjestan ugled“ svakako izaziva komični učinak. U pripovijetki *Svoga tela gospodar* poosobljavanje životinje (krave) također ima komičan učinak:

Međutim fatalna greška Rumenkina bijaše njezina pomamna strast za djetelinom... Zato Rumenka nije ni pomislila da djetelina nije za nju, da će zaći u kvar, pa eventualno izvući debelih batina, izazvati procjenu štete i druge komplikacije; nije čak ni pomislila, da je djetelina za goveđe želuce vrlo opasna hrana...

(*Svoga tela gospodar*, str. 169, 170)

U sljedećem je primjeru humor postignut stihovima koje karakterizira namjieran nesklad i besmislenost sadržaja, kao i nategnuta rima:

...podigao on glas teatralno, pa onda osuo u stihovima:

¹²⁸ Usp. Čunić 1980: 57.

¹²⁹ Usp. Prop 1984: 12.

Kolomeja, Ravaruska,

Amerika, bomba, puška!

Expres Zagreb – Beograd,

U zdravlje mlade pijem sad!

Iskapio dabome do kraja, zadivio sve i osvojio sva srca. Nudili ga da sjedne, ali on još nije bio gotov s programom.

(Ženidba Imbre Futača, str. 338)

Kolarove pripovijetke sadrže mnogo kajkavizama u dijalogu, ali i izvan njega. Učenicima treba objasniti da kajkavski dijalekt sam po sebi nije smiješan. Smiješan postaje u kontaktu s drugim kodom, odnosno s novoštokavštinom:

zgrabila svoje dijete, iscmakala ga i izljubila da se na kraj sela čulo

(Svoga tela gospodar, str. 67)

župni dvor iliti farof

(Ženidba Imbre Futača, str. 123)

egžamenu to jest groznom ispitu iz nauka vjere

(Ženidba Imbre Futača, str. 123)

debelih kaputa „cabajki“

(Ženidba Imbre Futača, str. 131)

cabajku tj. crnu jaknu

(Svoga tela gospodar, str. 58)

sjekirica – „baltica“

(Ženidba Imbre Futača, str. 142)

cijeni i preštimava

(Ženidba Imbre Futača, str. 227)

štimali, cijenili

(Ženidba Imbre Futača, str. 222)

muž, bumo rekli selak

(Ženidba Imbre Futača, str. 228)

uzveličiti, tj. doći u diku nebesku

(Breza, str. 35)

zelva ili zaova

(Ženidba Imbre Futača, str. 222)

Najneposredniji se kontakt postiže tautološkim¹³⁰ izrazima kada se za istu stvar navodi i štokavska i kajkavska riječ. Dva izraza za isti pojam dolaze tamo gdje se nešto želi istaknuti. Iako bi se to moglo postići i upotrebom sinonima, ipak je dijalekt i standardni jezik mnogo uspješnija kombinacija za postizanje komičnoga učinka.¹³¹

Kajkavske su fraze također nosioci autentičnosti i humora u dijalozima. Prije svega su to uzvici uzbuđenja i prosvjeda, primjerice:

strela boža vu njeg pukla

(Svoga tela gospodar, str. 54)

nevolja te grda napopala

¹³⁰ Tautologija: *retor.* stilska figura u kojoj se, radi isticanja, jedna za drugom nižu riječi istog ili vrlo sličnoga značenja. (izvor: Hrvatski jezični portal: <http://hjp.novi-liber.hr>)

¹³¹ Čunić 1980: 71.

(*Svoga tela gospodar*, str. 126)

Kajkavski leksik u velikoj mjeri gradi dijaloge. Riječi poput *dopovedati*, *nacrekevati se*, *mučati*, *tronuš*, *gubec*, *zaglamast* (što znači: dokazati, naspavati se, šutjeti, krana, njuška, tup ili glup) i sl. vrlo su efektne u izazivanju komičnoga učinka u neposrednoj blizini štokavskoga.

Zanimljivo je promotriti i kajkavski leksik u autorskom komentaru. Te komentare Kolar stavlja u neposredan kontakt sa štokavskim. U normalan tijek svoga izlaganja umeće kajkavske fraze koje se mogu čuti iz usta seljaka:

Onda opet stara Kata nadovezuje kakva je Janica bila kao snaha. Otvoreno govoreći, nije bila baš prenajbolja.

(*Breza*, str. 31)

Komični učinak izazivaju i apsolutni superlativi kojima se Kolar služi u svojoj naraciji:

...pita je opet Marena Brezovka, ljubezno i preljubezno.

(*Breza*, str. 31)

*...Vodio je Marko svatove gizdavo i pregizdavo.*¹³²

(*Breza*, str. 40)

Učenicima svakako valja pripomenuti to da kajkavizmi nemaju samo humorističku funkciju. Oni su također izvrsno jezično sredstvo koje Kolaru služi i za što bolje oslikavanje kajkavske sredine koja u kajkavskome govoru nalazi autentičan izraz svih svojih životnih, pa tako i smiješnih situacija.¹³³ Kada Kolar u svojim pripovijetkama rabi kajkavske razgovore,

¹³² Fraza *gizdavo i pregizdav*, osim u *Brezi*, javlja se i u pripovijetkama *Svoga tela gospodar* (str. 65) i *Ženidba Imbre Futača* (str. 137).

¹³³ Usp. Čunić 1980: 71 – 76.

tada je riječ o jakom stilskom sredstvu karakterizacije likova. Ono biva dodatno pojačano okruženjem štokavskoga standarda u opisima i naraciji.¹³⁴

U proizvodnji humora Kolar se poslužio i grafostilističkim postupkom – ubacivanjem brojnih digresija u zgrade. Te digresije najčešće služe kao humorističke ili ironične doskočice. Zgrade podsjećaju na didaskalije, odnosno upute kako treba shvatiti ostali tekst. Pisac kao da proviruje iza zavjese i namiguje ili pak šapće čitatelju ono što je u zgradi i time sadržaj u zgradama postaje podloga humoru¹³⁵:

Strepi Janica, jer zna, čim ta vještica od svekrve zapali onu čađavu lamicu, odmah će zaurlati, kao da više sa drugoga brijega (a ono, krevet je iza kreveta)...

(Breza, str. 22)

Nad tolikom drskošću zgazio se ne samo velečasni gospodin župnik, nego i bilježnik, premda je i na dnu njegova salom obrasla srca sasvim tiho i neznano tinjala slična želja. (Jer nikad u njegovom dvorištu nije bilo toliko purana, toliko prašćića, nikad u kući toliko vina i rakije! Sve slatko mito i mukteševina, sve na račun oprosnih prijedloga i drugih usluga.)

(Sudnji dan ili kako je Janko Klasnić upoznao slobodu, str. 9)

Pala je bila učitelju Caru na pamet još divna, dirljiva pomisao, da ih sada sve skupi oko sebe, toga simpatičnog, doduše malo pijana čičicu (nije mu doista za zamjeriti, tko da se ne napije od radosti?!), pa ove derane, i da bilježniku, tomu reakcionarcu, za inat intonira svečano i velečanstveno „Lijepu našu domovinu“ pa onda „Bože pravde“...

(Sudnji dan ili kako je Janko Klasnić upoznao slobodu, str. 30)

Došla je za njim i mati mu, noseći ručnik i komad sapuna. Došla je nekako posebno ozbiljno i svečano, jer niti je spremanje sina na egzamen mala stvar, niti je umivanje, i to takvo umivanje, običan posao. (Uglavnom je to ipak neka vrsta gospodarske besposlice).

¹³⁴ Usp. Slavić 2011: 120.

¹³⁵ Usp. Čunić 1980: 77.

(Ženidba Imbre Futača, str. 64)

Blenula joj širm oba krupna oka (ali lijepo ipak manje, jer je bilo upravo koketno zrikavo), razjapila joj se usta rumena i mesnata.

(Ženidba Imbre Futača, str. 78)

...supruga kakvog suca, advokata ili šumara koja je prateći muža na komisiju (da se ne bi možda gdje god zapio!)...

(Ženidba Imbre Futača, str. 134)

Iva međutim objesio tužno svoj kukasti nos, otegnuo usko i dugačko lice (sav je na ćaću!), pa ni glasa da dade od sebe.

(Svoga tela gospodar, str. 174)

Gazdarica donijela litar vina i jednu čašu za obojicu. Jer kod tog Jandre Turkovića štedilo se na čašama. Ne toliko, što se ne bi uvažavala zdravstvena načela, koliko iz razloga ekonomskih: gdje je bilo puno čaša, tu je teško voditi nadzor, lako je tko ukrade ili je razbije (a seljak će radije platiti tri litre vina, nego jednu čašu).

(Križa, str. 223)

...onda je glasno pljunuo u tu svoju sliku. Pljunuo je doduše samo simbolički (jer bi bilo ipak nepristojno napraviti takvu svinjariju na zrcalu svoje žene)...

(Mi smo za pravicu, str. 241)

...davali joj krv, prelijevali uroke – sve kako je koja baba ili iskusniji čovjek preporučio – ali bez uspjeha.

(Breza, str. 190)

...da im ne zamjeri koji od gospode – a s gospodom se Labudani dobro paze – recimo gospod. Bilježnik, učitelj...

(Breza, str. 190)

...odmah će zaurlati kao da viče sa drugoga brijega (a ono, krevet iza kreveta...)

(Breza, str. 191)

Mislili su već da se (na sramotu ćaći i kući Labudanskoj) neće ni ženiti...

(Breza, str. 193)

U brojnim parentezama, umetnutim rečenicama ili rečeničnim dijelovima, većinom se mogu iščitati Kolarova „humoristična peckanja“.¹³⁶ U nekim se ipak parentezama¹³⁷ može iščitati pripovjedačeva sućut i suosjećanje spram nesreće likova:

(O koliko je tuge, koliko beskrajne žalosti i najnježnije čežnje bilo u onim divno plavim, djetinjastim, a tako umornim očima!)

(Breza, str. 200)

Rečenice ili sintagme u zagradama obvezno kontrastiraju smislu i suštini prethodnoga teksta. Ovi naoko letimični i ovlašni satirično-ironični autorovi komentari i primjedbe koji pojačavaju humoristični efekt mnogo puta kazuju više od onoga na što se referiraju. Te su didaskalije uglavnom cinični ili gorki komentar samoga autora i neophodni dio piščeva mišljenja i karakterizacije. Bilo bi dobro učenicima podijeliti zadatke za samostalan rad tako da svaki učenik istraži što se krije iza autorovih komentara i jesu li ti komentari u različitim primjerima u službi komike ili tragike.

S učenicima valja istražiti na koje se još načine ostvaruje humor u pripovijetkama iz Zbirke. Kolar humor u pripovijetkama postiže i oksimoronima: *pobjegao junački (Svoga tela gospodar)*, *obilno pljucnuo (Breza)*, igrama riječi: *ali kriza nek i njega grize (Kriza)*,

¹³⁶ Težak 1995: 21.

¹³⁷ Stjepko Težak napominje da te kao uputne i naknadno dodane piščeve zamjedbe i primjedbe nikako nisu nevažne i da ih autor znakovima (zarezom, crticom, zagradom) ističe i usmjerava čitateljevu pozornost na njih. U njima on obično objašnjava neku crtu ponašanja, navika, psihologije ili mentaliteta svojih junaka, odnosno seoske okoline općenito. (usp. Težak 1995: 21-22)

aforizmima: *Jedni s patriotizmom kuće grade, a drugi glođu kosti. (Mi smo za pravicu)*, citatima: *Činovniku kakva bila – vladina je stranka mila. (Mi smo za pravicu)*...¹³⁸

4.3. Narav Kolarovoga humora

U hrvatskoj književnosti Kolarova je pojava osamljena i njegovo je značenje iznimno jer dotadašnja tradicionalna i ozbiljna hrvatska proza nije prikazivala vedrinu i humorističnu dimenziju i najozbiljnijih životnih pojava i situacija, kao što je to prikazao Kolar u svojim djelima.¹³⁹ Zvonimir Kulundžić kaže za Kolaru da je „književnik rijetkih dometa, klasik hrvatske književnosti, njen nesumnjivi vrhunski humorist, čovjek human, uvijek napredan i principijelan, čovjek koji je kroz život prošao uspravne kičme i umro, kao što drveće umire, uspravno“.¹⁴⁰

Miroslav Šicel navodi da je u hrvatskoj književnosti bilo relativno malo pisaca koji su u svoja književna djela unosili elemente humora i satire kao jednoga posebnoga vidnoga ugla sagledavanja određenih društvenih zbivanja. Sve do pojave Slavka Kolaru i ne može se govoriti o nekome književniku čije bi cjelokupno književno djelo bilo prožeto isključivo elementima humora. Upravo se time Kolar u hrvatskoj međuratnoj književnosti izdvaja kao originalna literarna pojava: iako se tematika njegovih pripovijedaka u potpunosti uklapa najznačajnije tokove hrvatske književnosti 30-ih godina kada je primarnu preokupaciju pisaca zaokupljala tematika sela ili provincije s naglašenim socijalnim akcentom, Kolar se od ostalih svojih suvremenika razlikuje upravo po svome specifičnome pristupu toj tematici.¹⁴¹ S učenicima se može razgovarati o tome koliko je tema sela zastupljena u pripovijetkama iz zbirke *Mi smo za pravicu*. Učenici će zaključiti da je cijela zbirka posvećena selu te da su većina likova iz ove zbirke seljaci.

Slavko Kolar nadovezuje se na našu proznu tradiciju i uklapa u onu međuratnu hrvatsku generaciju koja je u prvome redu težila da u svojim radovima fiksira našu društvenu

¹³⁸ Usp. Težak 1995: 7.

¹³⁹ Usp. Jelčić 2004: 265.

¹⁴⁰ Usp. Banas 2011: 36.

¹⁴¹ Usp. Šicel 1980: 259.

stvarnost.¹⁴² Po čitavome svome književnome opusu, i s obzirom na strukturu pripovijedaka i s obzirom na izraz koji se poklapa s našim općim jezičnim standardom te povremenim unošenjem dijalekatskih elemenata, Kolar se izrazito nadovezuje na našu realističku proznu tradiciju. Međutim njegova originalnost u odnosu prema suvremeniciima zasniva se u prvome redu na specifičnoj kategoriji humora kojime je prožeo svoje djelo. Upravo je to uvjetovalo činjenicu da se tematika Kolarovih pripovijetki doživljava drugačije nego kod autora koji su pisali o sličnim temama, ali bez te velike i značajne humorističke dimenzije.¹⁴³

Kolar svoju književnu djelatnost razvija postupno od takvih pripovijedaka u kojima dominira izraziti površinski humor u prvome redu sveden na efekt, koji posebno dolazi do izražaja u njegovoj prvoj zbirci *Nasmijane pripovijesti*, preko takvih tema u kojima njegov humor samo ublažuje tragiku socijalne bijede hrvatskoga sela tridesetih godina, kao u zbirkama *Ili jesmo ili nismo* i *Mi smo za pravicu* – pa sve do oštre i nepoštedne satiričke oštrice koja će posebno doći do izražaja u poslijeratnim njegovim djelima, kad svoju tematiku proširuje i na analizu suvremenog gradskog života u zbirkama *Natrag u naftalin* i *Glavno da je kapa na glavi*.¹⁴⁴ Učenicima se može zadati da kod kuće pročitaju neku kraću pripovijetku iz Kolarovih starijih zbirki te da usporede humor u tim pripovijetkama s humorom u pripovijetkama iz zbirke *Mi smo za pravicu*. Pozornost valja obratiti na to u kojim je pripovijetkama humor blag i pun sućuti, a u kojima je oštar i rugalački te prema kome je kakav humor upućen.

Kolar je eksperimentirao vlastitim pripovjedačkim izrazom u neprestanom traženju idealnoga spoja forme i sadržaja, tj. humorističnoga izraza i realnih problemskih situacija u okvirima složenih društvenih stanja, s posebnim naglaskom na sudbinama individualnih junaka kao predstavnika i produkata konkretnih socijalnih sredina. Kolar je uočavao duboku i nerazrješivu poveznicu između dvaju suprotnih polova u čovjeku i društvu uopće – komičnoga i tragičnoga. To su, prema Kolaru, ključne komponente od kojih je mišljenju sastavljen život čovjeka i društva u cjelini. Kolar je jednom napisao sljedeće: „Smiješno leži, ako ga ima i ako je dobro uočeno, i u svakom običnom tekstu, a katkad i u podtekstu isto onako kao i lirsko, odnosno tragično.“¹⁴⁵ Upravo je u tim riječima sadržana njegova poetika. Neprekinuta magnetska poveznica između tragičnoga, komičnoga i lirskoga kao

¹⁴² Usp. Šicel 1964: 16.

¹⁴³ Usp. Šicel 1964: 18.

¹⁴⁴ Šicel 1964: 18.

¹⁴⁵ Pavletić 1956: 313.

nerazdruživih, sastavnih polova ljudskog života je osnovni cilj Kolarova istraživanja u književnosti, pri čemu on posebno inzistira na elementima smijeha, uklapajući ga u cjelinu doživljaja svojih izrazito motiviranih tema.¹⁴⁶

Najveće umjetničke domete Kolar je ostvario u pripovijetkama u kojima radnju smješta u seoske ambijente. To su izvanredne slike seoskih sredina u kojima se kreću prisni, topli i nenametljivi, plastični i zaokruženi likovi junaka koji u sebi nose nešto intimno i duboko humano, unatoč tome što to nije uvijek jasno vidljivo i dokučivo iz njihovih stvarnih životnih manifestacija. U životu likova ima izrazito naturalističkih situacija, kao i izvanredno lijepih lirskih momenata. Unatoč nizu komičnih i šaljivih situacija u koje pisac stavlja svoje junake, oni u sebi ipak gotovo uvijek nose jednu u tragičnu poantu koja proizlazi iz objektivnih socijalnih i ekonomskih odnosa na selu – zaostalosti i primitivnosti, što vrlo često završava u ličnim tragedijama protagonista radnje. Humor kojim je Kolar prožeo svoje književno djelo kao određeni humor atmosfere samo ublažuje i humanizira tragične sudbine njegovih junaka na njihovome životnome putu između rođenja i smrti.¹⁴⁷

Slobodan Prosperov Novak Slavka Kolaru opisuje kao „pisca puntarskoga duha, zagovornika pravednoga prkosa“ i „pripovjedača žalosnog osmijeha i neke, hrvatskim kontinentalcima vrlo bliske, mudre pomirenosti“.¹⁴⁸ Kolarovi likovi razmišljaju o pravici, bune se i glasno, ali i potihom protiv kolektiva kada drže da ih on lišava njihovih prava. Kolar je među kritičarima svojega vremena bio na glasu zbog humorizma kojim su prožeta njegova djela, ali njemu nije do nasmiijavanja čitatelja. Kolarov je humorizam zapravo odraz racionalnoga razotkrivanja mana i bizarnosti koje se nikada ne doživljavaju kao nedostaci, nego se čitatelju prikazuju kao razlozi za sažaljenje i dublje razumijevanje.¹⁴⁹ Miroslav Šicel kaže da „Kolarov humor, kao svaki veliki humor, podiže obični, svakodnevni svijet na nešto više, humanizira ga i osvjetljuje pravom toplinom ljudskog srca“.¹⁵⁰

Velimir Visković drži da je u zbirci pripovijetki *Mi smo za pravicu* humor samo jedan od elemenata kojima se u pripovijedanju Kolar služio da bi ironizirao neku karakternu osobinu lika, društvenu izopačenost, ali i da bi depatetizirao dramatičnost zbivanja i prigušio

¹⁴⁶ Usp. Šicel 1980: 260.

¹⁴⁷ Usp. Šicel 1980: 261.

¹⁴⁸ Prosperov Novak 2004: 19.

¹⁴⁹ Usp. Prosperov Novak 2004: 19.

¹⁵⁰ Šicel 1964: 18.

sentimentalni naboj pojedinih scena“.¹⁵¹ U zbirci Kolar suptilno analizira različite slojeve hrvatskoga društva između dvaju svjetskih ratova, s posebnim naglaskom na analizi psihičkih lomova malih ljudi jednostavnoga mentalnoga sklopa, koji se sukobljavaju s normama sredine u kojoj žive.¹⁵² Učenike se može uputiti na pojedine članke pa da prije sata pročitaju što o načinima i svrhama postizavanja Kolarovog humora kažu Mesinger, Visković, Prosperov Novak, kao i sam Kolar. O tome učenici trebaju izvijestiti na samome satu. Pritom mogu koristiti bilješke u obliku natuknica koje su pravili tijekom čitanja članaka.

Učenicima valja objasniti da je Kolarov humor tih, diskretan i human. To je onaj humor koji Critchley naziva smiješkom, a Prop *dobročudnim smijehom*. Takav smijeh ne zahtijeva ono što Bergson naziva „anestezijom srca“. Povezujući autora nitima razumijevanja i sućuti s njegovim likovima, taj je humor oblik naklonosti prema malome čovjeku i spoznaja o nemoći koju taj čovjek ne prihvaća i protiv koje se buni. Javljajući se kao prikrivena ljubav prema anonimnim i zaboravljenim ljudima provincijalnih sela i zabiti, Kolarov humor ne unosi u djelo kritiku, nego katkad i toplu, lirsku notu. Tako je stvorena jedinstvena sinteza Kolarovoga humora, lirike i tragike.¹⁵³ Kolarove pripovijetke i novele „naoko humoristične, natopljene su nevidljivim suzama koje je truju, nego liječe dušu i smekšavaju srce, ispiru tugu i mame osmijeh olakšanja na zaplakanu licu“.¹⁵⁴

U Kolarovim pripovijetkama iz zbirke *Mi smo za pravicu* nema prikrivenoga patosa i metaforičkoga, više ili manje diskretno uperenoga kažiprsta koji upozorava na oblike društvenoga zla, ne bi li potaknuo suprotne mjere. Humoristu je svaki patos stran. Štoviše, humorizam velikih pripovjedača 19. stoljeća (od kojih je Kolar učio) temelji se na općem revitalizmu, odnosno na spoznaji da svaka životna pojava ima dvije strane. Kolarov humorizam koji se kreće od jedva primjetne ironije do groteske većinom izbjegava krajnosti pa je za njega karakterističan pomirbeni stav. Iako postupak ironične inverzije nije rijedak, Kolar ipak nije izraziti ironik kojemu je posebno stalo do emocionalnoga odmaka. Kolarov humor isključuje i patos i idealizaciju. Stoga u pripovijetkama i novelama iz Zbirke likovi ne

¹⁵¹ Visković 1996: 43.

¹⁵² Usp. Visković 1996: 43.

¹⁵³ Usp. Mesinger 1975: 15.

¹⁵⁴ Jelčić 2004: 256.

potiču ni snažnu identifikaciju, ni snažnu odbojnost. Izazivaju jedino empatiju, ili u suprotnome slučaju blagi prijezir.¹⁵⁵

U Kolarovim su pripovijetkama „karakter i događaji viđeni kroz njegovu osebnju komično-tragičnu dioptriju“.¹⁵⁶ Kolar je u oblikovanju svojih tema, bez obzira na sagledavanje neobično složenih trenutaka iz života našega seljaka, ipak istodobno nastojao u svemu uočavati i elemente smiješnoga kao sastavnica toga života. O elementima smiješnoga i tragičnoga u tekstu Kolar je rekao sljedeće: „Smiješno leži, ako ga ima i ako je dobro uočeno, i u svakom običnom tekstu, a katkad i u podtekstu isto onako kao i lirsko, odnosno tragično.“¹⁵⁷ To dokazuje da je Kolar polazio sa stajališta da je ljudski život istodobno sastavljen od svih tih triju elemenata – lirskoga, tragičnoga i komičnoga.¹⁵⁸ O tome da se život sastoji i od tragike i od komike učenici mogu napisati kratak esej.

Ivan Goran Kovačić navodi da Kolar u svojoj zbirci *Mi smo za pravicu* hrvatskoga seljaka promatra kroz „vidljivi svijetu smijeh i nevidljive, nepoznate svijetu suze“.¹⁵⁹ Ta trajna i magnetska poveznica između komičnog i tragičnog kao sastavnih polova ljudskoga života cilj je Kolarovoga istraživanja na literarnome planu. Pritom autor posebno uočava elemente smiješnoga, uklapajući ga u cjelinu doživljaja svojih izrazito socijalno motiviranih tema.¹⁶⁰ Učenici trebaju zaključiti da u pripovijetkama iz Zbirke prevladavaju tragični elementi te da su komični elementi vrlo često u službi iskazivanja tragičnosti likova.

Upravo iz razloga što život doživljava kao kompleks međusobno povezanih trojnih elemenata (tragičnoga, komičnoga i lirskoga) s naglaskom na komičnom, odnosno humorističnom, pripovjedač je te humoristične elemente morao uskladiti sa svima ostalima. Humor se dakle morao manifestirati na način da poprimi težinu adekvatnu težini ostalih prisutnih elemenata iz kojih je isprepletena fabula pripovijetke. Iz tog razloga to ni u kom slučaju nije smio biti površni humor ili čista komika.¹⁶¹

Najviše izrazitoga humora karaktera pronalazimo kod onih Kolarovih junaka – poluinteligenata prema kojima on ima savršeno jasan stav i superioran odnos te koje promatra

¹⁵⁵ Usp. Frangeš, Žmegač 1998: 266 – 272.

¹⁵⁶ Težak 1995: 29.

¹⁵⁷ Pavletić 1956: 313.

¹⁵⁸ Šicel 1964: 15.

¹⁵⁹ Kovačić 1937: 385.

¹⁶⁰ Šicel 1964: 15.

¹⁶¹ Šicel 1964: 16.

kao više ili manje negativan element društva (npr. gospodin bilježnik Franjo Čvek i gospodin bivši kapetan Zvonimir Hambel iz *Ženidbe Imbre Futača*). Drugačije je pak sa seoskim junacima (primjerice Janicom, Rožom, Jankom ili Ivom). Oni su svi odreda tragične ličnosti s kojima pisac toplo suosjeća. Tu autor mijenja izražajna sredstva i izbjegava grotesku.¹⁶² Učenici mogu izdvojiti već spomenute autorove komentare u zagradama (o tome je bilo riječi u prošlom poglavlju) u kojima je očito autorovo suosjećanje spram likova i njihovih tragičnih sudbina.

U svojim pripovijetkama Kolar uglavnom povezuje malograđansko-provincijsku i seosku sredinu i ljude, odnosno često naturalističke zahvate u prizorima iz života seljaka s katkad površinsko-komičnim situacijama u kojima se kreću njegovi likovi poluinteligenata. Te dvije sredine Kolar usklađuje humorom atmosfere. Stvarajući vedru atmosferu oko tragike konkretnih zbivanja ili ljudskih sudbina, on zapravo ublažuje, tj. na neki način humanizira situaciju.¹⁶³

Taj humor atmosfere Kolar ostvaruje na način da okvirnome motivu pripovijetke daje sadržaj nečega smiješnog ili gotovo nelogičnog. Primjerice, na prvi je pogled smiješan motiv da suprug uporno ne želi spavati sa svojom suprugom (motiv iz pripovijetke *Svoga tela gospodar*). Samo je okvirni motiv u ovome primjeru povezan s izrazitijom komikom situacije. No unutar tih okvira nalazi se niz individualnih likova na između života i smrti s različitim, najčešće tragičnim sudbinama. Te su tragične sudbine uvijek rezultat ili zaostalosti i primitivnosti ili društveno-političke situacije i materijalnih nedaća.¹⁶⁴

Tragični likovi iz Zbirke izloženi su neprekidnome pritisku sredine u kojoj žive. Samim time likovi su sputani i nesretni, ali ta se patnja rijetko vidi izvana. Ono što se vidi jest nesklad s okolinom. Upravo taj drastičan nesklad izaziva smijeh, a smijeh je utoliko jači, ukoliko ne nesklad veći. U tome smislu smijeh postaje mjera patnje.¹⁶⁵ Velimir Visković ističe da se Kolar svojim „primirenim humorizmom“ služi da bi depatetizirao scene koje imaju visok napon liričnosti i emotivnosti¹⁶⁶ (primjerice bolest, umiranje, smrt, vjenčanje, odnos između muža i žene i sl.).

¹⁶² Šicel 1964: 16.

¹⁶³ Usp. Šicel 1964: 16.

¹⁶⁴ Usp. Šicel 1964: 16.

¹⁶⁵ Usp. Mesinger 1984: 238.

¹⁶⁶ Usp. Visković 1995: 25.

Učenicima valja naglasiti da Kolar usmjerava svoju pozornost prema onim pojedincima čije je ponašanje u sukobu s tim sustavom normiranih odnosa, prava i ponašanja. Ako se seljak iz sirotinjskoga zagorskoga sela pokušava oduprijeti svojoj sudbini, u njegovom životu dolazi do nesretnih i tragičnih situacija. Seljak je lišen prava na privatnost, a kažnjava ga zakon bijede. Pred tom se bijedom i surovošću života povlači Kolarova ironija, a humor u ovoj zbirci nikada ne „ujeda“ one kojima je upućen. To je humor suosjećanja, simpatički humor, a ne humor superiorne antipatije i osude.¹⁶⁷ Miroslav Vaupotić Kolaru naziva „piscem komičnoga i tragičnoga u čovjeku“.¹⁶⁸ Učenici mogu napisati i kratak esej upravo na ovu temu: „Kolar kao pisac komičnoga i tragičnoga u čovjeku“, služeći se pritom primjerima iz Kolarovih pripovijetki.

Bogdan Mesinger napominje da su „mužeki u opancima koji gacaju Kolarovim novelama i pripovijetkama zbirke *Mi smo za pravicu* pošteđeni ironije“. Svaka bi ironija bila dehumanizirajuća, a Kolarov je humor humani humor. To je humor sućuti koji svojom toplinom prati njihova sklapanja brakova pod diktatom materijalnih potreba porodice, čuvanje blaga po kiši i u bolesti i ostale životne nedaće stanovnika malih zagorskih sela.¹⁶⁹

Sam je Kolar u intervjuu za *Glas Slavonije* u rujnu godine 1959. o naravi svojega humora rekao sljedeće: „Nije mi naime dovoljno bilo da postizavam smijeh samo radi smijeha. Želio sam uvijek da *nešto kažem*.“¹⁷⁰ Dvije godine kasnije u intervjuu za tjednik *Nin* na pitanje „Što Vas je u literaturi najviše zanimalo?“¹⁷¹ daje sljedeći odgovor: „Možda ćete se iznenaditi: kompromis. Kada pišu o meni onda obično kažu, danas: ...*uvijek je izrugivao malograđansku sredinu*... Vjerujte, to sam činio samo uzgred. Mene je najviše zanimalo ono što se lomi u ljudima...“¹⁷²

Kolarovski se humor naziva „smijehom kroz suze“. On se temelji na suosjećanju s onime kome se smijemo. O smijehu i suzama sam je Kolar zapisao sljedeće: „Smijeh je čovjeku potreban kao i suze, a često i dolazi sa suzama, kao ventil za olakšanje unutarnje napetosti, da se razgali srce i duša, ali i za porugu, za napadaj i obranu. Jer smijeh može biti

¹⁶⁷ Mesinger 1984: 246.

¹⁶⁸ Vaupotić 1963: 442, 443.

¹⁶⁹ Usp. Mesinger 1984: 246.

¹⁷⁰ Kolar 1971: 116

¹⁷¹ Bogdan Mesinger drži da je to pitanje „vrlo nejasno“, a Kolarov odgovor naziva „dragocjenim“. (Mesinger 1984: 106)

¹⁷² Kolar 1971: 125

opasno oružje.“¹⁷³ Učenicima se mogu postaviti sljedeća pitanja: Dolazi li ponekad smijeh zajedno sa suzama? U kojim to situacijama? Može smijeh biti opasno oružje? Može li smijeh služiti kao napad? Što je sa suzama, mogu li i one ponekad biti opasno oružje? Koriste li suze kao oružje češće žene ili muškarci?

Slavko Kolar istodobno je i humorist i humanist. Smijehom kroz suze Kolar je odgovarao na nevolje maloga čovjeka kojega je dobro poznao i volio i na zaostalost hrvatskoga sela u kojemu je proživio svoje najplodnije godine. Oslikavajući život u tadašnjem hrvatskome selu, život seljaka u potrazi za pravdom i slobodom, seljaka u krizi, u procjepu između siromaštva, zaostalosti i napretka Kolar ne rida, ne nariče, niti se grohotom smije.¹⁷⁴ Nitko kao on nije proniknuo u dušu hrvatskoga seljaka s toliko simpatija za njegove prepredenosti i lukavstva, s toliko razumijevanja za njegove boli i problema i s tolikim prisnim sudioništvom u njegovim radostima, koje su nažalost rijetke.¹⁷⁵ Kolarovu britkost u opisivanju događaja i likova Stjepko Težak naziva „kolarovskim skalpelom“.¹⁷⁶

Humor se u ovim pripovijetkama povezuje s nečime što je zapravo humoru najdalje – sa suosjećanjem. Pripovjedač se suosjeća sa seljacima i tragičnom bijedom u kojoj se oni nalaze. Objektivna datost je tragična (teške društvene, ekonomske, političke i životne prilike)¹⁷⁷, ali autor i u tim tragičnim situacijama pronalazi nešto komično i stavlja osmijeh na obraze čitatelja.

Smijeh i suze javljaju se u ovoj zbirci u specifičnome jedinstvu.¹⁷⁸ Smijeh i tuga smjenjuju se jedno s drugim, a katkad se i preklapaju. Kao primjer učenici se može ponuditi citat iz pripovijetke *Kriza*. Osim smijeha, koliko li se i jada krije u satiričnoj usporedbi gostioničkoga vina sa seljačkim „direktorom“ koji:

*...grebe kao turpija, a kad ga se dobro napiješ, barem znaš da si pio: tri dana
si lud, a glava kao čabar.*

(*Kriza*, str. 223, 224)

¹⁷³ Usp. Težak 1995: 5.

¹⁷⁴ Kolar je po zanimanju bio agronom pa je službovao u raznim krajevima Hrvatske: u selima po Zagorju, Turopolju i Slavoniji. U selima u kojima je živio pronašao je i likove i prostore za svoje pripovijetke prožete jasnim zapažanjem životne zbilje u seoskoj sredini.

¹⁷⁵ Usp. Jelčić 2004: 256.

¹⁷⁶ Težak 1995: 29.

¹⁷⁷ Usp. Čunić 1980: 82.

¹⁷⁸ Usp. Mesinger 1984: 258.

Ta će šaljiva izjava u prvi tren nasmijati, ali ako čitatelj malo bolje promisli o njezinome smislu i uzroku, ostaje pogođen tim očajem koji se liječi opijanjem do besvijesti kako bi čovjek barem privremeno zaboravio na jad, bijedu i surovost života.¹⁷⁹

O povezanosti između komičnoga i tragičnoga sam Kolar govori sljedeće: „Poznato je i pisano kako ima duboka veza između smiješnog i tužnog, komičnog i tragičnog, a u literaturi za to su najbolji dokaz Gogolj, Čehov, pa i Cervantes. Mene je oduvijek dražilo i privlačilo ono hodanje i balansiranje na žici između komičnog i tragičnog. Tako je u *Brezi* pa i u drugim mojim stvarima (*Ženidba Imbre Futača* i *Svoga tela gospodar* i dr.).“¹⁸⁰

Patnja nije jedino što Kolar uočava u životu svojih likova. On uočava i suprotnost patnji – često skrivenu, ali neugasivu iskru bunta. Dok život na njih obara patnju, Kolarovi se junaci suprotstavljaju pobunom. Oni u sebi nose zgrčeni otpor i svjesni su da im je učinjena nepravda. Tu nepravdu uzrokuju različiti čimbenici – od anonimnoga općega mijenja ili sredine u kojoj likovi žive, primjerice u pripovijetkama *Breza*, *Svoga tela gospodar* i *Ženidba Imbre Futača*, pa sve do sasvim klasno i politički određenog posjednika vlasti i sile, kao u pripovijetkama *Sudnji dan ili kako je Janko Klasnić upoznao slobodu* i *Mi smo za pravicu*.

U većini pripovijetki i novela iz Kolarove zbirke *Mi smo za pravicu* nema pravih rješenja i pravoga raspleta za likove seljaka. U tim djelima nema izlaza iz beznada, nesreće siromaštva i bijede u koju su Kolarovi junaci uronjeni. Izgaženi, izmučeni i turobni junaci ostaju i dalje noseći svoj težak i neuklonjivi teret. Taj teret ne mogu zbaciti sa sebe jer nemaju mogućnost da promijene život koji im je dan. Ovako reduciran na banalne, materijalne vrijednosti, sveden na žrtvu okolnosti i otuđen do kraja, seljak postaje bezimni, nepoznati i nepriznati patnik. Kolar je pisac takvoga, tzv. maloga čovjeka.¹⁸¹ Mesinger drži da su Kolarove pripovijetke i novele pobuna protiv nečovječnosti u ime tih bezimenih seljaka turopoljskih, moslavačkih i zagorskih zaselaka.¹⁸²

¹⁷⁹ Usp. Težak 1995: 8.

¹⁸⁰ Pavletić 1995: 185.

¹⁸¹ Usp. Mesinger 1975: 8.

¹⁸² Mesinger 1975: 8.

5. UČENIČKE REAKCIJE

5.1. Osnovna škola

U Osnovnoj školi Rudeš u Zagrebu 9. svibnja godine 2014. održan je jedan školski sat u osmom (8.a) razredu. Na satu je bilo prisutno 13 učenika i 7 učenica. Interpretirani su komični i tragični elementi u pripovijetki *Breza* iz zbirke *Mi smo za pravicu* Slavka Kolara.

Pripovijetku *Breza* učenici su prethodno pročitali i o njoj razgovarali na satu lektire sa svojom nastavnicom početkom školske godine. Ovaj je sat bio posvećen interpretaciji komičnih i tragičnih elementa u navedenoj pripovijetki. Pozornost se posebno posvetila likovima kao nositeljima komičnih i tragičnih elemenata, kao i tumačenju jezične podloge humora. S učenicima se također razgovaralo o različitim događajima unutar pripovijetke u kojima su posebno izraženo komični ili tragični, a ponegdje istodobno i komični i tragični elementi. Za tumačenje i čitanje na satu valja izdvojiti dijelove pripovijetke koji su zasićeni komičnim i tragičnim (ili i komičnim i tragičnim) elementima, kao što su: Janičino ležanje na bolesničkoj postelji, zgoda na bdijenju oko tijela Jakoba Dugijana, Mikino upadanje u Janičin grob, Markovo ponašanje na svadbi kod Žugečičevih, kraj pripovijetke u kojem se Markom susreće s brezom. Učenike je moguće i prije sata uputiti na obavijesti o komičnom i tragičnom iz teoretskih djela (Prop, Poole, Bergson, Frye, Critchley, Aristotel...). Učenici mogu napraviti kratke bilješke u obliku natuknica o pročitanome te o tome na satu obavijestiti ostale učenike. Na isti se način mogu pripremiti i pojedini članci u kojima Mesinger, Visković, Kovačić, Šicel, Prosperov Novak i ostali autori govore o naravi Kolarovog humora, kao i intervju s Kolarom u kojima on sam govori o svojem humoru i smijehu općenito.

Motivacija (izjava Billa Cosbyja: „Bolne situacije možete uvijek okrenuti na smijeh. Ako u svemu možete pronaći tračak humora, čak i u siromaštvu, onda možete sve i preživjeti.“) učenike je potaknula da govore o odnosu smijeha i tragike. Većina se učenika složila s tom izjavom, ali je zanimljivo i to da je nekoliko učenika reklo da se neke životne situacije ipak ne mogu okrenuti na smijeh. Kao primjer takvih situacija naveli su bolest i smrt. Učenici su zaključili da se s teškim životnim situacijama lakše nositi ako se u njima pronađe nešto što se može povezati s humorom.

Na pitanje mogu li se sjetiti nekoga djela u kojemu su prisutni komični i tragični elementi, učenici su odmah zaključili da je to djelo *Breza* Slavka Kolara. Zanimljiva je činjenica da su pripovijetke koje su pojedinim učenicima bile smiješne, nekim drugim učenicima bile tragične. Takva je primjerice situacija kada žene iz sela dolaze posjetiti Janicu. Dok je nekim učenicima usporedba žena s kokošima bila komična, drugi su učenici tvrdili da u toj situaciji nema ničega komičnoga, već da je sve tragično. Slično je i sa situacijom u kojoj Markov otac Mika upada u Janičin grob. Nekim je učenicima ta situacija bila smiješna, nekima je bila isključivo tragična, dok ju je većina učenika ocijenila istodobno i komičnom i tragičnom.

Svi su se učenici složili s time da je Janica tragičan lik u pripovijetki. Na pitanje u kojem trenutku tragičnost Janičina lika doseže svoj vrhunac neki su učenici istaknuli scenu u kojoj joj umire dijete, neki trenutak kada umire bez svijeće, dok je za neke učenike najtragičnije to što Marko nije bio uz Janicu u trenutku njezine smrti. Zanimljivo je napomenuti da se s posljednjim ovdje navedenim mišljenjem složilo nekoliko učenika, odnosno djevojčica. Nekoliko je učenika izdvojilo da je posebno tragično to što Janičini ukućani nisu pozvali liječnika koji bi joj uspio pomoći ili bi barem olakšao njezine muke.

Učenici su imali podijeljena mišljenja o tome je li Marko tragičan lik. Dio učenika je držao da na Markovu tragičnost utječe primitivna sredina pred kojom Marko mora skrivati svoje osjećaje, dok dio učenika drži da se njegovom ponašanje spram Janice ne može ničime opravdati. Povala se i kraća rasprava o tome je li Marko iskreno volio Janicu. Većina je učenika zaključila da ju je Marko ipak volio, iako to nije pokazivao.

Učenici su zaključili da na komičnost utječe i kajkavski govor likova, kao i brojne smiješne usporedbe (primjerice: *curica malešna kao žemička, a glasna kao jare, savila se stara Labudanka kao stara šljiva, posjedale žene po krevetu, jedna do druge, kao kokoši na grani...*) Najsmješnije su im bile one usporedbe u kojima se ljudi uspoređuju sa životinjama. Komično im je bilo i Mikino filozofiranje o životu. Ironiju su prepoznali u trenutku u kojemu Kolar kaže da je *dobar i pobožan ženski svijet* koji dolazi pohoditi bolesnicu. Učenici drže da žene koje su dolazile posjetiti Janicu svojim ponašanjem nisu pokazale ni da su dobre, a ni da su pobožne.

Osim već spomenute scene u kojoj Mika upada u otvorenu raku, učenici su izdvojili i događaj na bdijenju oko tijela Jakoba Dugijana kao scenu u kojoj se istodobno ostvaruju i komični i tragični elementi. Učenici drže da je istodobno i smiješno i tragično to što su se ožalošćeni ponašali kao da je vjenčanje, a ne kao da čuvaju tijelo pokojnika. Jedan je učenik napomenuo da mu je žao udovice Jakoba Dugijana kojoj su gosti popili vino. Učenicima su u traženju komičnih i tragičnih elemenata u pripovijetkama pomogao lingvometodički predložak s citatima u kojima se očituju ti elementi.

Završni dio sata, sinteza, sastojao se od ispunjavanja učeničkih anketa. Na taj su način učenici ponovili i utvrdili gradivo o komičnim i tragičnim elementima u *Brezi* Slavka Kolara.

5.2. Srednja škola

U Ekonomsko-turističkoj školi Karlovac 15. svibnja godine 2014. održan je jedan školski sat u prvom (1.f) razredu. Na satu je bilo prisutno 19 učenica i 7 učenika. Na satu su ispitivani komični i tragični elementi u pripovijetki *Breza* iz zbirke *Mi smo za pravicu* Slavka Kolara. To se djelo nalazi u izbornome programu književnih djela za prvi razred srednje škole. Učenicima valja pripremiti lingvometodičke predloške s citatima iz djela koji su zasićeni komičnim i tragičnim elementima (u prethodnom sam poglavlju navela koji su to dijelovi pripovijetke). Osim frontalnoga oblika nastave, na ovome se satu može provesti i grupni rad (učenike se može podijeliti u manje grupe i svakoj grupi podijeliti teoretske misli o komici i tragici različitih autora; učenici bi trebali napraviti bilješke te bi jedan od učenika iz svake skupine ostale učenike u razredu u kratkim natuknicama trebao izvijestiti o pročitanoj ili individualni rad (učenici mogu pisati kratak esej o tragičnosti Jančinoga lika, komičnim i tragičnim elementima u *Brezi*, općenito o smijehu i suzama i sl.).

Kao motivacija učenicima je poslužio isječak iz filma *Breza* redatelja Ante Babaje (32:35 – 36:45)¹⁸³ iz godine 1967. Tako je ostvarena unutarpredmetna korelacija: književnost – medijska kultura. U tome je isječku prikazana scena u kojoj dva žandara odlaze u kuću iz koje usred noći dopire smijeh, pjesma i glazba misleći da je riječ o svadbi, ali se prestraše i pobjegnu kada shvate da su ljudi zapravo okupljeni oko mrtvaca. Na pitanje mogu li se sjetiti

¹⁸³ Film *Breza* dostupan je na sljedećem linku: <http://www.youtube.com/watch?v=b1VCz6kvdYw>.

djela koje su čitali za lektiru u kojemu je opisana slična scena, učenici su zaključili da je riječ o pripovijetki *Breza* Slavka Kolara. Nadalje se razgovaralo o razlikama između filma i pripovijetke. Učenici su odmah napomenuli da se scena koju su odgledali razlikuje od pripovijetke jer su u filmu ljudi okupljeni oko Janičina tijela, dok je u pripovijetki riječ o čuvanju pokojnoga Jakoba Dugijana. Na pitanje zašto je Jakobova udovica bila uzrujana jer su joj gosti popili vino, učenici su odgovorili da je to zbog neimaštine. Činjenicu da se udovica više brinula oko vina, nego oko smrti supruga učenici nisu osudili, već na napomenuli da su ta situacija i samo to siromaštvo i neimaština u koje su likovi uronjeni tragični.

Nadalje se razgovaralo o tragičnosti Janičina lika, kao i o samome položaju žene u zatvorenoj i primitivnoj seoskoj sredini. Učenici su zaključili da je žena u takvoj sredini uvijek podređena muškarcu te da je na neki način osuđena na nesreću. Zanimljivo je to što je nekolicina učenika navela da se slične situacije mogu zasigurno pronaći i u današnje vrijeme u manjim seoskim sredinama. Učenici su osudili Markovo ponašanje na svadbi kod Žugečičevih. Zanimljivo je napomenuti da su posebno učenice u razredu to ponašanje istaknule kao nedolično i neprimjereno. Učenici su raspravljali o tome je li Marko volio Janicu. Valja napomenuti da su u ovoj raspravi aktivnije sudjelovale učenice. Većina se učenika složila s mišljenjem da je Marko Janicu volio, ali zbog sredine koja bi osuđivala muškarčevo iskazivanje osjećaja on se bojao ili sramio pokazati svoje osjećaje.

Učenici su se prisjetili i scene u kojoj Mika upada u raku. Većina je učenika tu scenu ocijenila i smiješnom i tragičnom u isto vrijeme. Učenicima je bio smiješan sam taj pad, a tragičnim su nazvali to što se Mika toliko napio na pogrebu svoje snahe. Nakon toga razgovaralo se o naravi Kolarovoga humora. Učenici su zaključili da se Kolar nije htio narugati likovima ni osuditi njihove postupke i ponašanje, već da je njegova namjera bila iskazati tragičnost svojih likova. Razgovaralo se i o jezičnoj podlozi humora, a učenici su izdvojili citate koji su im bili smiješni i među kojima su posebno prevladavale smiješne usporedbe.

Na samome kraju sata učenici su ispunjavali anketu. Time je zaokružena ova nastavna jedinica. Analiza učeničkih anketa slijedi u idućem poglavlju.

5.3. Analiza učeničkih anketa

Učenička se anketa sastojala od tri tipa pitanja. U prvom, četvrtom i petom pitanju učenicima su bili ponuđeni odgovori te su oni trebali zaokružiti odgovor koji drže najtočnijim ili onaj odgovor s kojim se najviše slažu. U drugom i trećem pitanju učenici su trebali napisati svoje odgovore na ponuđene crte. U posljednjem, šestom pitanju riječ je o metodi usmjerenoga čitanja: učenici su trebali pročitati ponuđene citate, usmjeravajući svoju pozornost na komične elemente. Ispod citata učenici su trebali napisati što je, prema njihovome mišljenju, komično u navedenim citatima.

Na prvo pitanje „Ima li u *Brezi* više smiješnih ili tragičnih elemenata?“ većina je učenika 8.a razreda odgovorila – tragičnih (12 učenika). Sedam učenika drži da u pripovijetki ima podjednako i smiješnih i tragičnih elemenata, a samo jedan učenik drži da prevladavaju komični elementi. U 1.e razredu 15 učenika drži da u *Brezi* ima podjednako komičnih i tragičnih elemenata, a devet učenika drži da prevladavaju tragični, a nijedan od učenika ne drži da prevladavaju komični elementi.

Na sljedećem su pitanju učenici morali napisati što im je u *Brezi* bilo smiješno, a što je izazvalo njihovo sažaljenje. Odgovori su bili podjednaki: većini je učenika smiješna bila scena u kojoj je Mika upao u Janičin grob te događaj na karminama Jakoba Dugijana, a žaljenje su izazvale Janičina tužna sudbina, bolest i smrt, kao i način postupanja Janičine okoline i supruga Marka prema njoj. Jedna je učenica 8.a razreda naglasila i da su tragični interijer i životni uvjeti u kojemu živi obitelj Labudan, dok su tri učenika 8.a razreda napisala da im u pripovijetki *Breza* ništa nije bilo komično. Jedna je učenica 1.e razreda naglasila i da je sam kraj pripovijetke u kojemu Marko u brezi vidi lik svoje Janice bio izrazito tragičan.

U trećem su pitanju učenici morali izdvojiti scenu koja je u njima istodobno izazvala i smijeh i žaljenje. Učenici su izdvojili dvije scene: Mikin pad u raku i čuvanje pokojnoga Jakoba Dugijana.

Na pitanje „U čemu vidiš najveću tragičnost Janičine sudbine?“ većina je učenika 8.a (12 njih) odgovorila da je najtragičnije to što su Janica i njezino dijete umrli tako mladi, četiri učenika drže da je najtragičnije to kako su se drugi odnosili prema njoj tijekom njene bolesti, dva učenika drže da je najtragičnije to što je Marko nije došao vidjeti u posljednjim trenucima

njezina života, a po jedan učenik drži da je najtragičnije to kako su se drugi prema Janici odnosili dok je bila zdrava te to što je Marko osam dana nakon njezine smrti bio zastavnik na svadbi. Sličan je omjer odgovora i kod učenika 1.e razreda: 12 učenika drži da je najtragičnije to što su Janica i dijete umrli tako mladi, šest učenika drži da je tragičnost najizraženija u tome kako su se prema njoj ponašali tijekom njezine bolesti, tri učenika drže da je najizraženija u tome kako su se prema Janici ponašali tijekom njezine bolesti. Samo dva učenika drže da je najtragičnije to što Marko nije bio uz Janicu u posljednjim trenucima njezina života, jedan učenik drži da je u tome što je Marko bio zastavnik na svadbi, a jedna je učenica napisala sljedeći odgovor: „Držim da je najveća tragičnost Janičine sudbine u tome što je bila pametnija od primitivnog društva u kojemu se nalazila, a skončala je baš njegovom krivnjom.“

Na peto pitanje „Koja je uloga komičnih elemenata u ovome djelu?“ većina je učenika 8.a razreda odgovorila da je namjera bila pobuditi sućut i razumijevanje kod čitatelja (13 njih). Četiri učenika drže da je uloga komičnih elemenata dodatno naglasiti tragično u djelu, dva učenika drže da je namjera narugati se i izrugati zaostalost seoske sredine, a samo jedan učenik drži da je uloga komičnih elemenata u *Brezi* nasmijati čitatelja. I u 1.e razredu većina učenika drži da je uloga komičnih elemenata pobuditi sućut i razumijevanje kod čitatelja (14 njih), šest učenika drži da je uloga dodatno naglasiti tragično u djelu, tri učenika drže da je uloga komičnih elemenata u djelu narugati se i izrugati zaostalost seoske sredine i samo jedan učenik drži da je namjera bila nasmijati čitatelja.

U zadnjem su zadatku učenici trebali usmjereno pročitati navedene citate i odgovoriti na pitanje što je komično u tim citatima. Učenicima je naglašeno da je moguće da će u navedenim citatima prepoznati i tragične elemente i da, ukoliko ih prepoznaju, izdvoje i njih. Većini učenika obaju razreda smiješne su bile usporedbe (npr. *savila se stara Labudanka, kao stara šljiva*), posebno one u kojima su likovi uspoređivani sa životinjama (npr. *cure i snaše teško koračaju kao medvjedi*). Učenicima su komične bile i neke kajkavske riječi i izrazi (npr. *nacrekevala, zgorel* ...). Zanimljivo je to da je citat u kojemu je iskazana Mikina filozofija o tome kako je teško živjeti nekim učenicima bila smiješna, dok je drugom dijelu učenika bila tragična. Isto je i sa citatom u kojemu je opisano kako su ljudi pomoću narodne medicine (primjerice mazanje svinjskom i pasjom mašću, konzumiranjem konjske mokraće i sl.) pokušali liječiti bolesnike. I za taj je citat nekoliko učenika napisalo da ima komični učinak, dok je drugi dio učenika u istome citatu prepoznalo tragične elemente.

6. ZAKLJUČAK

Cilj ovoga diplomskoga rada bio je ponuditi načine za interpretaciju i metodički pristup tragičnim i komičnim i elementima u zbirci pripovijetki *Mi smo za pravicu* Slavka Kolara. Pripovijetke iz zbirke *Mi smo za pravicu* pružaju brojne mogućnosti za interpretaciju komičnih i tragičnih elemenata, posebno pripovijetke *Breza* i *Svoga tela gospodar*. Interpretacijom su se protumačili i oprimjerali načini kojima se tragični i komični elementi grupiraju oko određenih likova. Posebna se pozornost posvetila elementima tragičnoga junaka, tragične krivnje i tragičnoga kraja u svakoj pripovijetki, prigodom čega su istaknute specifičnosti Kolarovih tragičnih junaka, koje velikim dijelom proizlaze iz okolnosti prostora i vremena, kao i analizi jezične podloge Kolarovoga humora. Dvojbe iz ispitivane knjige daju brojne mogućnosti za učeničke debate, kao i brojne teme za pisanje eseja.

Učenici su na satu pomoću lingvometodičkih predložaka lako uočavali tragične i komične elemente, kao i one u kojima su istodobno prisutna oba elementa. U primjerima u kojima su ostvareni i komični i tragični elementi mišljenja o tome koji elementi prevladavaju dosta su se razlikovala: isti ulomci (primjerice Mikin upad u grob i zgoda koja se desila prigodom čuvanja pokojnoga Jakoba Dugijana u pripovijetki *Breza*) nekim su učenicima bili izrazito smiješni, nekima tragični, a nekima podjednako smiješni i tragični. Učenike prije sata valja uputiti i na teorijske misli različitih autora koji su govorili o tragici i komici, a koje su navedene u uvodnomu dijelu, kao i na citate hrvatskih teoretičara koji su analizirali narav Kolarovoga humora, navedene u središnjemu dijelu rada. Prigodom analize jezične podloge humora može se povući korelacija s nastavom gramatike. Budući da su prema dvjema Kolarovima pripovijetkama (*Brezi* i *Svoga tela gospodar*) snimljeni filmovi, u užem metodičkom smislu pozornost se može posvetiti i korelacijama s tim filmovima.

Unatoč nizu komičnih i šaljivih situacija u koje Kolar stavlja svoje junake iz zbirke *Mi smo za pravicu*, oni u sebi ipak gotovo uvijek nose tragičnu poantu koja proizlazi iz socijalnih i ekonomskih odnosa na selu – zaostalosti i primitivnosti, što vrlo često završava osobnim tragedijama protagonista radnje. Bitno je da učenici na kraju sata zaključe kakva je narav Kolarovoga humora ostvarenoga u ovim pripovijetkama. Kolarov je humor tih, blag, diskretan i human, u njemu prevladavaju simpatični, a ne antipatični tonovi. To potvrđuje i Kolarova izjava da ga u literaturi nije najviše zanimalo ismijavanje (Kolar napominje da je to je činio samo usput), već ono što se lomi u ljudima.

7. PRILOZI

7.1. Priprema – osnovna škola

Pisana priprema za izvođenje nastavnog sata iz književnosti

Slavko Kolar: *Breza*

Škola: Osnovna škola Rudeš

Razred: 8.a

Nastavni predmet: Hrvatski jezik

Nastavno područje: književnost

Nastavna jedinica: Slavko Kolar: *Breza*

Tip nastavnog sata: interpretacija

Trajanje obrade nastavne jedinice: jedan školski sat

Metodički sustav: interpretativno-analitički

Ključni pojam: tragični i komični elementi u pripovijetki

Nastavni zadaci:

a) naobrazbeni

- uočiti tragične elemente u djelu
- uočiti komične elemente u djelu
- uočiti na koji se način ostvaruju komični i tragični elementi
- razumjeti ulogu komičnih i tragičnih elemenata

b) odgojni

- pobuditi interes za stvaralaštvo hrvatskih realista
- razvijati kulturu čitanja
- razvijati sposobnost za kritičku analizu književnoga djela

c) funkcionalni

- razvijati sposobnost izražavanja i međusobnoga komuniciranja
- poticati i razvijati sposobnosti argumentiranja i samostalnoga zaključivanja
- osposobiti za iznošenja vlastitoga mišljenja i stavova
- razvijati kritičko mišljenje

d) komunikacijski

- razvijati kulturu slušanja i čitanja
- razvijati komunikacijske vještine učenika
- razvijati sposobnost argumentiranoga govorenja

Nastavni oblici:

- a) frontalni rad
- b) individualni rad

Nastavne metode:

- a) metoda upućivanja
- b) metoda gledanja
- c) metoda slušanja
- d) metoda usmjerenoga čitanja
- e) metoda zapažanja

- f) metoda razmišljanja i zaključivanja
- g) metoda pisanja
- h) heuristički razgovor
- i) metoda razgovora

Nastavna sredstva i pomagala:

- a) živa riječ profesori i učenika
- b) nastavni listić (anketa)
- c) bilježnica
- d) olovka
- e) ploča
- f) kreda
- g) računalo
- h) projektor
- i) video zapis

Ustroj nastavnoga sata:

1. pozdravljanje i predstavljanje
2. doživljajno-spoznajna motivacija
3. najava teme: Slavko Kolar: *Breza*
4. interpretacija komičnih i tragičnih elemenata u pripovijetki
5. sinteza – ispunjavanje učeničke ankete
6. završetak sata

Literatura:

1. KOLAR, Slavko (1942) *Mi smo za pravicu*. Zagreb: Matica Hrvatska.
2. ROSANDIĆ, Dragutin (2005) *Metodika književnog odgoja*. Zagreb: Školska knjiga.
3. SLAVIĆ, Dean (2011) *Peljar za tumače: književnost u nastavi*. Zagreb: Profil.
4. SOLAR, Milivoj (1989) *Teorija književnosti*. Zagreb: Školska knjiga.
5. ŠKREB Z., STAMAC A. (1998) *Uvod u književnost : teorija, metodologija*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
6. TEŽAK, Stjepko (1996) *Teorija i praksa nastave hrvatskog jezika 1*. Zagreb: Školska knjiga.
7. MESINGER, Bogdan (1984) *Slavko Kolar (monografija)*. Osijek: Bogdan Mesinger.

Izvori s mreže:

1. http://hr.wikipedia.org/wiki/Slavko_Kolar (Pregled: 12.04.2014.)
2. <http://www.youblisher.com/p/721373-Svitanja-i-sutoni/> (Pregled: 12.04.2014.)

92

3. najava teme: Slavko Kolar: <i>Breza</i>	U: (Učenici odgovaraju.)		
	N: Kakve osjećaje u vama izazivaju komični, a kakve tragični elementi?	metoda razgovora	živa riječ nastavnika i učenika
	U: (Učenici odgovaraju.)		
	Možete li se sjetiti nekoga djela koje ste nedavno čitali, a u kojemu su bili prisutni komični i tragični elementi?	metoda razmišljanja i zaključivanja	živa riječ nastavnika i učenika
	U: (Učenici odgovaraju.)		
	N: Izvršno. Upravo je <i>Breza</i> Slavka Kolar djelo u kojemu ćemo analizirati elemente komike i tragike.	metoda upućivanja	živa riječ nastavnika
4. interpretacija tragičnih i komičnih elemenata u pripovijetki	N: Možete li se sjetiti likova i situacija koje su u vama izazvale smijeh dok ste čitali pripovijetku?		
	U: (Učenici odgovaraju.)		
	N: Lijepo ste to zaključili. Tko su tragični likovi u ovoj pripovijetki?	metoda razmišljanja i zaključivanja	živa riječ nastavnika i učenika
	U: (Učenici odgovaraju.)		
	N: Zašto je Janica tragičan lik? U čemu se očituje njezina tragičnost?		

	<p>U: (Učenici odgovaraju.)</p> <p>N: Kako se Labudani ponašaju prema Janici prije i nakon poroda? Kako se ponašaju nakon smrti njezina djeteta?</p> <p>U: (Učenici odgovaraju.)</p> <p>N: Izvrsno. Kako se ponašaju ostali likovi prema Janici?</p> <p>U: (Učenici odgovaraju.)</p> <p>N: Po čemu se Janica razlikuje od ostalih djevojaka iz svojega kraja?</p> <p>U: (Učenici odgovaraju.)</p> <p>N: Dobro. Što mislite, prihvaća li zatvorena seoska sredina one koji se u nju ne uklapaju? Kako se takva sredina odnosi prema različitim od sebe?</p> <p>U: (Učenici odgovaraju.)</p> <p>N: Izdvojite prizor u kojemu, prema vašem mišljenju, tragičnost Janičina lika doseže svoj vrhunac.</p> <p>U: (Učenici odgovaraju.)</p>	<p>metoda razgovora</p> <p>metoda razgovora</p> <p>metoda razgovora</p> <p>Metoda zapažanja</p>	<p>živa riječ nastavnika i učenika</p> <p>živa riječ nastavnika i učenika</p> <p>živa riječ nastavnika i učenika</p> <p>živa riječ nastavnika</p>
--	---	---	---

<p>N: Izvrsno. Je li Janica jedini tragičan lik u pripovijetki? Što je s Markom? Držite li da je i Marko na neki način tragičan lik?</p> <p>U: (Učenici odgovaraju.)</p>		metoda razgovora	živa riječ nastavnika i učenika
<p>N: Utječe li sredina i na Markov način odnošenja prema Janici? Kako bi zatvorena seoska sredina gledala na muškarca koji otvoreno pokazuje svoje osjećaje?</p> <p>U: (Učenici odgovaraju.)</p>		metoda razgovora metoda upućivanja	živa riječ nastavnika i učenika
<p>N: Prema vašem mišljenju, u kojem trenutku Markova tragičnost doseže svoj vrhunac?</p> <p>U: (Učenici odgovaraju.)</p>		metoda zaključivanja	živa riječ nastavnika i učenika
<p>N: Kako objašnjavate držanje Marka Labudana tijekom vođenja svadbene povorke i na svadbi? Kako se Marko odnosio prema djevojkama iz susjednoga sela?</p> <p>U: (Učenici odgovaraju.)</p>		metoda razgovora	živa riječ učenika i nastavnika
<p>N: Izdvojite neke komične elemente iz pripovijetke? Koji su likovi i koje konkretne situacije u vama izazvale</p>		metoda razgovora metoda	živa riječ učenika živa riječ učenika

	<p>smijeh?</p> <p>U: (Učenici odgovaraju.)</p> <p>N: Utječe li na komičnost i kajkavski govor likova?</p> <p>U: (Učenici odgovaraju.)</p> <p>N: Pročitajmo nekoliko citata iz djela. Obratite pozornost to kako je u tim citatima ostvaren humor.</p> <p>U: (Jedan učenik čita citate, ostali učenici slušaju.)</p> <p>N: Navedite riječi i izraze koji imaju humorističan učinak?</p> <p>U: (Učenici odgovaraju).</p> <p>N: Izvrsno. Obratimo pozornost na komične usporedbe. S čime se uspoređuju likovi?</p> <p>U: (Učenici odgovaraju).</p> <p>N: Prepoznajete li još neke element komike u ovim citatima?</p> <p>U: (Učenici odgovaraju).</p> <p>N: Izvrsno. Prepoznajete li neke</p>	<p>zaključivanja</p> <p>metoda upućivanja</p> <p>metoda čitanja metoda slušanja</p> <p>metoda razgovora</p> <p>metoda razgovora</p>	<p>i nastavnika</p> <p>nastavni listić</p> <p>živa riječ nastavnika i učenika</p> <p>živa riječ nastavnika i učenika</p> <p>živa riječ nastavnika i učenika</p>
--	---	---	---

	<p>elemente ironije u djelu? Navedite primjere.</p> <p>U: (Učenici odgovaraju.)</p> <p>N: Što mislite, koja je narav Kolarovoga humora? Je li njega namjera izrugati nekoga, pobuditi suosjećanje kod čitatelja ili nešto treće?</p> <p>U: (Učenici odgovaraju.)</p> <p>N: Izvrsno. Izdvojite neku situaciju iz pripovijetke <i>Breza</i> koja je i komična i tragična.</p> <p>U: (Učenici odgovaraju.)</p> <p>N: Izvrsno. Pogledat ćemo isječak iz filma <i>Breza</i> u kojemu je prikazana scena koju ste okarakterizirali kao tragičnu i komičnu u isto vrijeme. Molim vas da pažljivo pratite kako bismo kasnije mogli razgovarati o odgledanoj sceni.</p> <p>U: (Učenici gledaju video zapis.)</p> <p>N: Što je u ovoj sceni bilo komično, a što tragično?</p>	<p>metoda zapažanja</p> <p>metoda razmišljanja</p> <p>metoda uočavanja</p> <p>metoda razgovora</p> <p>metoda upućivanja</p> <p>metoda gledanja</p> <p>metoda razgovora</p> <p>metoda uočavanja</p>	<p>živa riječ nastavnika i učenika</p> <p>živa riječ nastavnika i učenika</p> <p>živa riječ nastavnika</p> <p>video zapis</p> <p>živa riječ nastavnika i profesora</p>
--	--	--	--

<p>5. sinteza – ispunjavanje učeničke ankete</p>	<p>U: (Učenici odgovaraju.)</p> <p>N: Sjetite se zgode koja se zbila na karminama pokojnoga Jakoba Dugijana. Kako komentirate taj događaja? Što je komično, a što tragično u toj sceni?</p> <p>U: (Učenici odgovaraju.)</p> <p>N: Izvrsno. Izdvojili smo scene i likove iz pripovijetke koje možemo okarakterizirati kao komične, kao i one koje možemo nazvati tragičnima. U pojedinim se situacijama komični i tragični elementi nalaze odmah jedni pokraj drugih. Držite li da u ovoj pripovijetki prevladavaju komični ili tragični elementi?</p> <p>U: (Učenici odgovaraju.)</p> <p>N: Lijepo ste to zaključili. Na samome kraju sata podijelit ću vam učeničku anketu. U njoj ćete odgovoriti na pitanja povezana s temom kojom smo se bavili na današnjem satu. Molim vas da za svako pitanja zaokružite samo jedan odgovor. Ako više odgovora držite točnima, molim vas da zaokružite samo onaj s kojim se najviše slažete.</p>	<p>metoda upućivanja</p>	<p>živa riječ nastavnika</p>
--	---	--------------------------	----------------------------------

6. završetak sata	<p>U: (Učenici ispunjavaju anketu.)</p> <p>N: Hvala vam na pozornosti. Bili ste vrlo aktivni i lijepo ste odgovarali na postavljene upite. Nadam se da ste na današnjem satu produbili svoje razumijevanje pripovijetke <i>Breza</i> Slavka Kolara te da ste naučili nešto novo. Doviđenja!</p>	<p>metoda pisanja</p> <p>završni pozdrav</p>	<p>učenička anketa</p> <p>živa riječ nastavnika</p>
-------------------	--	--	---

PLAN PLOČE:SLIKOKAZ:

„Bolne situacije možete uvijek okrenuti na smijeh. Ako u svemu možete pronaći tračak humora, čak i u siromaštvu, onda možete sve i preživjeti.”

(Bill Cosby)

PLOČA:**Slavko Kolar: *Breza***

- tragični elementi
 - Janica – tragičan lik
 - ostali tragični likovi: Marko, Janičino i Markovo dijete, Jakob, Mika
- komični elementi
- komika u izboru riječi i motiva
- komični likovi: seoske žene
- prožimanje elemenata komike i tragike
- smijeh kroz suze Slavka Kolara: blagi smijeh, karakteriziraju ga simpatija i suosjećanje

7.2. Priprema – srednja škola

Pisana priprema za izvođenje nastavnog sata iz književnosti

Slavko Kolar: *Breza*

Škola: Ekonomsko-turistička škola Karlovac

Razred: 1.e

Nastavni predmet: Hrvatski jezik

Nastavno područje: književnost

Nastavna jedinica: Slavko Kolar: *Breza*

Tip nastavnog sata: interpretacija

Trajanje obrade nastavne jedinice: jedan školski sat

Metodički sustav: interpretativno-analitički

Ključni pojam: tragični i komični elementi u pripovijetki

Nastavni zadaci:

e) naobrazbeni

- uočiti tragične i komične elemente u djelu
- promotriti na koji se način ostvaruju komični i tragični elementi
- razumjeti ulogu komičnih i tragičnih elemenata
- uočiti ulogu jezika u ostvarivanju komike

f) odgojni

- razvijati ljubav prema proznim tekstovima
- poticati interes za stvaralaštvo Slavka Kolara
- razvijanje ljubavi prema izražajnim mogućnostima jezika

g) funkcionalni

- poticati sposobnost usmenoga izražavanja
- razvijati izražavanje i argumentiranje vlastitih stavova
- razvijati sposobnost samostalnoga zaključivanja

h) komunikacijski

- bogatiti govornu kulturu učenika
- stvarati odgovarajuću komunikaciju
- razvijati sposobnost usmenoga izražavanja

Nastavni oblici:

- a) frontalni rad
- b) individualni rad

Nastavne metode:

- a) metoda upućivanja
- b) metoda gledanja
- c) metoda slušanja
- d) metoda usmjerenoga čitanja
- e) metoda povezivanja
- g) metoda razmišljanja i zaključivanja

h) metoda pisanja

i) heuristički razgovor

Nastavna sredstva i pomagala:

a) živa riječ profesori i učenika

b) nastavni listić (anketa)

c) bilježnica+

d) olovka

e) ploča

f) kreda

g) računalo

h) video zapis

i) projektor

Ustroj nastavnoga sata:

7. pozdravljanje i predstavljanje

8. doživljajno-spoznajna motivacija

9. najava teme: Slavko Kolar: *Breza*

10. interpretacija komičnih i tragičnih elemenata u pripovijetki

11. sinteza – ispunjavanje učeničke ankete

12. završetak sata

Literatura:

1. ČUNČIĆ, Marica (1980) *Stilematika Kolarove proze : jezična podloga humora*. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber.
2. KOLAR, Slavko (1942) *Mi smo za pravicu*. Zagreb: Matica Hrvatska.
3. ROSANDIĆ, Dragutin (2005) *Metodika književnog odgoja*. Zagreb: Školska knjiga.
4. SLAVIĆ, Dean (2011) *Peljar za tumače: književnost u nastavi*. Zagreb: Profil.
5. SOLAR, Milivoj (1989) *Teorija književnosti*. Zagreb: Školska knjiga.
6. ŠKREB Z., STAMAĆ A. (1998) *Uvod u književnost : teorija, metodologija*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
7. TEŽAK, Stjepko (1996) *Teorija i praksa nastave hrvatskog jezika 1*. Zagreb: Školska knjiga.
8. MESINGER, Bogdan (1984) *Slavko Kolar (monografija)*. Osijek: Bogdan Mesinger.

Izvori s mreže:

1. http://hr.wikipedia.org/wiki/Slavko_Kolar (Pregled: 12.04.2014.)
2. <http://www.youblisher.com/p/721373-Svitanja-i-sutoni/> (Pregled: 12.04.2014.)

TIJEK NASTAVNOG SATA	SADRŽAJ NASTAVNE JEDINICE	METODE I OBLICI	NASTAVNI IZVORI, SREDSTVA I POMAGALA
1. pozdravljanje i predstavljanje	N: Dobar dan svima. Ja sam Željka Kišić, apsolutnica kroatistike na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Danas ću vam održati sat iz književnosti umjesto vaše profesorice. Nadam se da ćemo lijepo surađivati.	predstavljanje, opuštanje i stvaranje ugodnog ozračja	živa riječ nastavnika
2. doživljajno- spoznajna motivacija	N: Pogledajmo isječak iz jednog filma. Pozorno gledajte video kako bismo kasnije mogli razgovarati o njemu.	metoda upućivanja	živa riječ nastavnika
	U: (Učenici gledaju video zapis.)	metoda gledanja	video zapis
	N: Što je prikazano na ovome isječku?	metoda razgovora	živa riječ nastavnika i učenika
	U: (Učenici odgovaraju.)		
	N: Kako se ponašaju ljudi koji sudjeluju u bdičenju?		
	U: (Učenici odgovaraju.)	metoda razgovora	živa riječ nastavnika i učenika
	N: Možete li se sjetiti slične zgode koja je opisana u jednome lektirnome djelu koje ste čitali prošle	metoda povezivanja	

<p>3. najava teme: Slavko Kolar: <i>Breza</i></p> <p>4. interpretacija tragičnih i komičnih elemenata u pripovijetki</p>	<p>godine?</p> <p>U: (Učenici odgovaraju.)</p> <p>N: Izvrsno. Slična se scena spominje u pripovijetki <i>Breza</i> Slavka Kolara. Upravo je <i>Breza</i> djelo o kojem ćemo danas razgovarati. Pozornost ćemo posvetiti komičnim i tragičnim elementima u tome djelu.</p> <p>N: Čije je bdijenje opisano u pripovijetki?</p> <p>U: (Učenici odgovaraju.)</p> <p>N: Kako je reagirala Jakobova udovica nakon pogreba?</p> <p>U: (Učenici odgovaraju.)</p> <p>N: Što mislite, zašto je udovica tako reagirala? Zašto ju je toliko pogodila činjenica da su gosti popili svo vino?</p> <p>U: (Učenici odgovaraju.)</p> <p>N: Izvrsno. Tko je tragičan lik u pripovijetki <i>Breza</i>?</p> <p>U: (Učenici odgovaraju.)</p> <p>N: Zašto je Janica tragičan lik? U</p>	<p>metoda upućivanja</p> <p>metoda razgovora</p> <p>metoda razmišljanja i zaključivanja</p> <p>metoda razgovora</p> <p>metoda razmišljanja i zaključivanja</p>	<p>živa riječ nastavnika</p> <p>živa riječ nastavnika i učenika</p> <p>živa riječ nastavnika i učenika</p> <p>živa riječ nastavnika i učenika</p> <p>živa riječ nastavnika i učenika</p>
--	---	--	--

106

107

	<p>Dugijana, sjetiti još neke scene koja je istodobno bila i komična i tragična?</p> <p>U: (Učenici odgovaraju.)</p> <p>N: Što je bilo komično, a što tragično u toj sceni?</p> <p>U: (Učenici odgovaraju.)</p> <p>N: Što možete reći o jezičnoj podlozi humora u Kolarovoj pripovijetki? Jesu li određene riječi, rečenice, usporedbe i motivi u vama izazvali smijeh?</p> <p>U: (Učenici odgovaraju.)</p> <p>N: Podijelit ćemo nastavne listiće s nekoliko citate iz pripovijetke. Pozorno ih pročitajte usmjeravajući pozornost na ono što je u njima komično.</p> <p>Izdvojite komične elemente u pročitanim citatima.</p> <p>U: (Učenici odgovaraju.)</p> <p>N: Koje su vam usporedbe bile posebno smiješne?</p> <p>U: (Učenici odgovaraju.)</p>	<p>metoda uočavanja</p> <p>metoda zaključivanja</p> <p>metoda razgovora</p> <p>metoda upućivanja</p> <p>metoda usmjerenoga čitanja</p> <p>metoda razgovora</p>	<p>živa riječ nastavnika i učenika</p> <p>živa riječ nastavnika i učenika</p> <p>živa riječ nastavnika</p> <p>nastavni listić</p> <p>živa riječ nastavnika i učenika</p>
--	---	--	--

	<p>N: Što mislite, koja je uloga i kakva je narav Kolarovoga humora. Je li se Kolar htio narugati se seoskoj primitivnosti ili na neki način izazvati sućut i razumijevanje? Je li njegov humor oštar, kritični, ili je riječ o blagom humoru?</p> <p>U: (Učenici odgovaraju.)</p> <p>N: Kako komentirate sljedeću Kolarovu tvrdnju da ga u literaturi nije zanimalo izrugivanje, već ono što se lomi u ljudima?</p> <p>U: (Učenici odgovaraju.)</p> <p>N: Držite li da se uz pomoć humora može prikazati ono što se lomi u ljudima, a da se pritom ne obezvrijedi i izrug?</p> <p>U: (Učenici odgovaraju.)</p> <p>N: Lijepo ste to argumentirali. Što mislite o tvrdnji da je tanka granica između smijeha i suza? Jeste li se ikada našli u situaciji u kojoj niste znali biste li se smijali ili plakali?</p> <p>U: (Učenici odgovaraju.)</p> <p>N: Držite li da u <i>Brezi</i> prevladavaju</p>	<p>metoda razmišljanja i zaključivanja</p> <p>metoda razgovora</p> <p>metoda razgovora</p> <p>metoda objašnjavanja</p> <p>metoda razgovora</p>	<p>živa riječ nastavnika i učenika</p> <p>živa riječ nastavnika i učenika</p> <p>živa riječ nastavnika i učenika</p> <p>živa riječ nastavnika i učenika</p> <p>živa riječ nastavnika i učenika</p>
--	--	--	--

	<p>komični ili tragični elementi?</p> <p>U: (Učenici odgovaraju.)</p> <p>N: Kako biste opisali narav Kolarovoga humora u pripovijetki <i>Breza</i>?</p> <p>U: (Učenici odgovaraju.)</p> <p>N: Držite li da Kolar svojim humorom nekoga osuđuje?</p> <p>U: (Učenici odgovaraju.)</p> <p>N: Lijepo ste to zaključili.</p>		<p>učenika</p> <p>živa riječ nastavnika i učenika</p>
5. sinteza – ispunjavanje učeničke ankete	<p>N: Na samome kraju sata podijelit ću vam učeničku anketu. U njoj ćete odgovoriti na pitanja povezana s temom kojom smo se bavili na današnjem satu. Molim vas da za svako pitanja zaokružite samo jedan odgovor. Ako više odgovora držite točnima, molim vas da zaokružite samo onaj s kojim se najviše slažete.</p> <p>U: (Učenici ispunjavaju anketu.)</p>	<p>metoda zaključivanja</p> <p>metoda upućivanja</p>	<p>živa riječ nastavnika</p> <p>olovka</p> <p>učenička anketa</p>
6. završetak sata	<p>N: Bili ste vrlo aktivni i lijepo ste odgovarali na postavljena pitanja. Hvala vam na pažnji i suradnji. Doviđenja!</p>	<p>završni pozdrav</p>	<p>živa riječ nastavnika</p>

PLAN PLOČE:

Slavko Kolar: *Breza*

- Janica \Rightarrow tragičan lik
- prožimanje tragičnih i komičnih elemenata
- jezična podloga humora (kajkavizmi, epiteti, usporedbe...)
- narav Kolarovoga humora: tih, diskretan i human

7.3. Učenička anketa

Spol (zaokruži): **muški** **ženski**

UPUTA: Zaokruži slovo ispred odgovora koji držiš točnim ili onog odgovora s kojim se najviše slažeš, ili napiši odgovor na prazne crte.

1. Ima li u *Brezi* više smiješnih ili tragičnih elemenata?

- a) Smiješnih.
- b) Tragičnih.
- c) Podjednako i smiješnih i tragičnih.

2. Što ti je u *Brezi* bilo smiješno, a što je izazvalo tvoje sažaljenje?

3. Postoji li neka scena u *Brezi* koja je u tebi istodobno izazvala i smijeh i sažaljenje? Koja?

4. U čemu vidiš najveću tragičnost Janičine sudbine?

- a) U tome što su Janica i njezino dijete umrli tako mladi.
- b) U tome kako su se prema njoj odnosili dok je bila zdrava.
- c) U tome kako su se prema njoj odnosili tijekom njene bolesti.
- d) U tome što je Marko nije došao vidjeti u posljednjim trenucima njezina života.
- e) U tome što je Marko osam dana nakon njezine smrti bio zastavnik na svadbi.
- f) _____ (nadopuni)

5. Koja je uloga komičnih elemenata u ovome djelu?

- a) Narugati se i izrugati zaostalost seoske sredine.
- b) Nasmijati čitatelja.
- c) Pobuditi sućut i razumijevanje kod čitatelja.
- d) Dodatno naglasiti tragično u djelu.

6. Promotri sljedeće citate iz *Breze*:

Curica malešna kao žemička, a glasna kao jare. (str. 189)

Metali joj svakakve obloge, mazali je svinjskom i pasjom mašču, davali joj piti sve od kravljeg mlijeka do konjske mokraće, puštali joj krv, prelijevali uroke – sve, kako je koja baba ili iskusniji čovjek preporučio – ali bez uspjeha. (str. 190)

Oj, Ja-no-o! Diži se! ... Kaj se tu protežeš? Valda si se dosta nacrkevala. (str. 191)

Pa dok druge cure i snaše teško koračaju kao medvjedi, u njenom hodu ima nešto ritma, možda čak i elegancije. (str. 192)

Neki šumar, to jest, sam gospodin nadšumar, Markov šef i bog bogova, kad je vidio Janicu još kao djevojku, sav se bio oduševio. (str. 192)

Mili Bože, zlo ti je danas živeti! ... Sve košta penez! – stao Mika opet filozofirati. – Kad se dete rodi, strošek je. Doduše nije veliki, ali opet... Kad se sin ženi ili kći udaje, to ti je, kakti da bi zgorel! Nek ti negdo vumre, opet strošek! Ljudi oće piti, oće jesti! (str. 195)

Ona je sitna, gurava i vječno nekud čađava, kao da u dimnjaku spava. (str. 197)

Što je komično u navedenim citatima?

8. LITERATURA

ARISTOTEL (1977) (Prijevod i komentar: Kuzmić, M.) *Poetika, Nauk o pjesničkom umijeću*. Zagreb: BiblioTeka.

BANAS, Stjepan: Svitanja i sutoni: četiri najodličnija književnika našega užeg zavičaja: Ivan Dončević, Slavko Kolar, Mato Lovrak i Đuro Sudeta. Hercegovac: Osnovna škola Slavka Kolara, 2011. Str. 29 – 62. (Dostupno na linku: <http://www.youblisher.com/p/721373-Svitanja-i-sutoni/>, Pregled: 12.04.2014.)

BERGSON, Henri (1987) *Smijeh : esej o značenju komičnog*. Zagreb: Znanje.

BROZOVIĆ, Dalibor (gl. ur.) (2003) *Hrvatska enciklopedija : 6, Kn-Mak*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža.

BUJAN, Ivan (2011) Razotkrivanje patrijarhalne hegemonije u hrvatskoj ruralnoj noveli. U: *Fluminensia*. Broj 23, kolovoz 2011. Str. 177 – 130.

CRITCHLEY, Simon (2007) *O humoru*. Zagreb: Algoritam.

ČUNČIĆ, Marica (1980) *Stilematika Kolarove proze : jezična podloga humora*. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber.

DIKLIĆ, Zvonimir (1978) *Književni lik u nastavi : metodičke osnove za interpretaciju književnog djela*. Zagreb: Školska knjiga.

DUKAT, Zdeslav (1981) *Sofoklo : Ogledi o grčkoj tragediji*. Rijeka: Izdavački centar Rijeka.

FRANGEŠ, Ivo; Žmegač, Viktor (1998) Prigušena groteska – Breza Slavka Kolara. U: *Hrvatska novela : interpretacije*. Zagreb: Školska knjiga. Str. 263 – 282.

FRYE, Northrop (1979) *Anatomija kritike : četiri eseja*. Zagreb: Naprijed.

GILIĆ, Nikica (2007) *Filmske vrste i rodovi*. Zagreb: AGM.

GOLAC, Stipe (2001) *Život naš svakidašnji*. Gospić: Visoka učiteljska škola.

JELČIĆ, Dubravko (2004). *Povijest hrvatske književnosti*. Zagreb: Naklada Pavičić. Str. 256 – 257.

KOLAR, Slavko (1942) *Mi smo za pravicu*. Zagreb: Matica Hrvatska.

KOLAR, Slavko (1971) *Sabrana djela Slavka Kolara: Autobiografski fragmenti; intervjui, izjave, polemike; članci i kritike; pripovijetke za djecu; agronomski radovi, Opseg 5*. Zagreb: Matica Hrvatska.

KOLAR, Slavko (1995) *Pripovijetke / Slavko Kolar*. Priredio: Stjepko Težak. Zagreb: Školska knjiga.

KOVAČIĆ, Ivan Goran (1937) Vidljiv smijeh i nevidljive suze. U: *Hrvatska književna kritika IX – Kritika između dva rata*. Zagreb: Matica Hrvatska.

Leksikon hrvatske književnosti: Djela (2008) ur. D. Detoni Dujmić. Zagreb: Školska knjiga.

Leksikon hrvatskih pisaca (2000) ur. D. Fališevac, K. Nemec, D. Novaković. Zagreb: Školska knjiga.

MESINGER, Bogdan (1975) Ranjeni smijeh Slavka Kolara. U: *Slavko Kolar – Izabrana proza*. Zagreb: Školska knjiga. Str. 5 – 16.

MESINGER, Bogdan (1984) *Slavko Kolar (monografija)*. Osijek: Bogdan Mesinger.

MUSA, Ivica (2004) Grijeh, krivnja i odgovornost u grčkoj i kršćanskoj tragediji. U: *Obnovljeni život : časopis za religioznu kulturu*. Zagreb: Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove.

PAVLETIĆ, Vlatko (1956) Ima neka duboka veza između komičnog i tragičnog. U: *Kako su stvarali književnici. I, Primjeri iz naše književnosti*. Zagreb: Školska knjiga. Str. 312 – 314.

POOLE, Adrian (2006) *Tragedy, A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press.

PROP, Vladimir (1984) *Problemi komike i smeha*. Novi Sad: Dnevnik.

PROSPEROV NOVAK, Slobodan (2004) *Povijest hrvatske književnosti, svezak 3*. Split: Marjan tisak.

ROSANDIĆ, Dragutin (2005) *Metodika književnog odgoja*. Zagreb: Školska knjiga.

SLAVIĆ, Dean (2011) *Peljar za tumače: književnost u nastavi*. Zagreb: Profil.

SOLAR, Milivoj (1989) *Teorija književnosti*. Zagreb: Školska knjiga.

ŠICEL, Miroslav (1964) Predgovor. U: *Slavko Kolar – Pet stoljeća hrvatske književnosti*. Zagreb: Matica hrvatska.

ŠICEL, Miroslav (1980) Pogovor: Proza Slavka Kolara. U: *Slavko Kolar: Pripovijesti*. Zagreb: Mladost.

ŠKREB, Zdenko; STAMAC, Ante (1998) *Uvod u književnost : teorija, metodologija*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.

ŠKREB, Zdenko (1961) Slavko Kolar, Svoga tela gospodar. U: *Uvod u književnost*. Zagreb: Znanje. Str. 641 – 665.

TEŽAK, Stjepko (1995) Smijeh i suze nad selom. U: *Pripovijetke – Slavko Kolar*. Zagreb: Školska knjiga. Str. 5 – 29.

TEŽAK, Stjepko (1996) *Teorija i praksa nastave hrvatskog jezika 1*. Zagreb: Školska knjiga.

TOMAŠEVSKI, Boris (1998) *Teorija književnosti*. Zagreb: Matica Hrvatska.

VAUPOTIĆ, Miroslav (1963) Slavko Kolar. *Republika*. Zagreb: Izdavačko poduzeće „Zora“. God. XIX-1963. Br. 10, listopad. Str. 442 – 444.

VISKOVIĆ, Velimir (1995) *Predgovor*. U: Slavko Kolar: *Svoga tijela gospodar*. Zagreb: Mozaik knjiga.

VISKOVIĆ, Velimir (1996) Pripovijetke Slavka Kolara. U: *Posljednji Stipančići Vjenceslava Novaka / Dubravko Jelčić. Pripovijetke Slavka Kolara / Velimir Visković*. Zagreb: Školska knjiga.

ZENKO, Irena Marija (1998) *Etika i tragika junaka Sofoklove „Antigone“*. Diplomski rad. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

Izvori s Interneta:

http://hr.wikipedia.org/wiki/Slavko_Kolar (Pregled: 12.04.2014.)

<http://www.cazma.hr/vijesti-iz-kulture/smijeh-kroz-suze-slavka-kolara/> (O izložbi „Smijeh kroz suze Slavka Kolara u Čazmi; Pregled: 10.05.2014.)

http://www.dailymotion.com/video/xygzlr_svoga-tela-gospodar-1957-1-2_shortfilms (film *Svoga tela gospodar*; Pregled: 03.05.2014.)

<https://www.youtube.com/watch?v=b1VCz6kvdYw&hd=1> (film *Breza*; Pregled: 03.05.2014.)

www.ff.uni-lj.si/oddelki/slovenistika/mh/humor.ppt (Pregled: 20.05.2014.)

<http://en.wikipedia.org/wiki/Humour> (Pregled: 20.05.2014.)

<http://hjp.novi-liber.hr/> (Pregled: 21.04.2014.)

<http://en.wiktionary.org/wiki/tragic> (Pregled: 21.04.2014.)

http://www.os-pantovcak.hr/_uploadimages/debata_brza.pdf (Pregled: 13.06.2014.)

9. SAŽETAK I KLJUČNE RIJEČI

Interpretacija i metodički pristup tragičnim i komičnim elementima u zbirci pripovijetki *Mi smo za pravicu* Slavka Kolara

Sažetak: Tekst diplomskoga rada opisuje postupke za interpretaciju komičnih i tragičnih elemenata u zbirci pripovijetki *Mi smo za pravicu* Slavka Kolara. Predloženi su neki dijelovi pripovijetki i motivi prigodni za školsku interpretaciju komičnih i tragičnih elemenata. Poseban naglasak stavljen je na likove kao izvore tragičnoga i komičnoga u djelu, kao i na jezičnu podlogu humora.

Ključne riječi: tragika, komika, likovi, školska interpretacija, Slavko Kolar

Interpretation and methodical approach to tragic and comic elements in the collection of novels *We Are For Justice* written by Slavko Kolar

Abstract: This thesis describes the methods for the interpretation of tragic and comic elements in the collection of novels *We Are for Justice* written by Slavko Kolar. Some parts of novels and motifs appropriate for school interpretation of tragic and comic elements are especially analysed. Particular emphasis is placed on the characters as sources of tragic and comic in this corpus of novels, as well as on the linguistic background of humor.

Keywords: tragic, comic, characters, interpretation, Slavko Kolar